

UNIÓ BŐVÍTÉS ÉS MEZŐGAZDASÁG: VESZÉLYEK ÉS LEHETŐSÉGEK

2004. november

UNIÓ BŐVÍTÉS ÉS MEZŐGAZDASÁG: VESZÉLYEK ÉS LEHETŐSÉGEK

2004. november

Kiadja a Föld Barátai Európa (Friends of the Earth Europe), a Heinrich Böll Alapítvány és Hollandia Lakásügyi, Területi tervezési és Környezetvédelmi Minisztériumának anyagi segítségével és együttműködésével.

Köszönetnyilvánítás

A szerző ezúton mond köszönetet mindazoknak, akik hasznos tanácsukkal, véleményükkel segítették a kiadvány különböző fejezeteinek véglegesítését: Veronique Schmitt (Eurogroup for Animal Welfare), Marco Schlüter (International Federation of Organic Agriculture Movements), Eric Bignal (European Forum on Nature Conservation and Pastoralism), Henriette Christensen (European Council of Young Farmers), Vojtěch Kotecký (Hnutí DUHA – FoE Czech Republic), Daniel Lešinský (CEPA – FoE Slovakia), Ewa Hajduk és Maria Staniszewska (Polski Klub Ekologiczny – FoE Slovakia), Kees Kodde (Milieudefensie – FoE Netherlands), Iris Strutzmann (GLOBAL2000 – FoE Austria), Martin Rocholl, Adrian Bebb, és Geert Ritsema (FoE Europe). További köszönet a kiadvány elkészültéhez nyújtott segítségért és együttműködésért: Kapitányné Sándor Szilviának (Magyar Természetvédők Szövetsége - FoE Hungary), Maret Merisaarnak (Eesti Roheline Liikumine - FoE Estonia), Aiva Apšanak (VAK – FoE Latvia), Libor Matoušeknak (Hnutí DUHA – FoE Czech Republic), és Hector Grávinanak (Amigos de la Tierra – FoE Spain).

EU bővítése és mezőgazdasága: veszélyek és lehetőségek

Szerző: *Martin Konečný, FoE Europe*

Korrektúra, tördelés: *Karim Harris, Kimberly Trathen, FoE Europe; Ponicsán Péter, MTvSz*

Fordította: *Gyovai Ágnes*

Lektorálta: *Várnagy Dávid, Zöld Akció Egyesület*

Felelős kiadó: *Farkas István, MTvSz*

A kiadvány másolataiért és további felvilágosításért kérjük forduljon:

Magyar Természetvédők Szövetsége
FoE Magyarország
1091 Budapest
Üllői út 91/b
Tel: +36 1 216 7297
Fax: +36 1 216 7297
info@mtvsz.hu

Friends of the Earth Europe
Rue Blanche 15
1050 Brussels
Belgium
Tel. + 32 2 542 01 80
Fax. + 32 2 537 55 96
info@foeeurope.org

A FoE Európa hálás köszönetét fejezi ki az Európai Bizottságnak az általa nyújtott pénzügyi támogatásáért.

A kiadvány lefordított és átdolgozott másolataiért Észtország, Lettország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia és Magyarország esetében kérjük, forduljon a FoE tagsoprotokhoz **(lásd a hát-lapon a szervezeteket és elérhetőségeiket)**.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	3
A kiadványban használt rövidítések	3
Előszó	5
Összefoglalás	7
Bevezetés	13
1. A bővítés hatásai a gazdálkodásra, a társadalomra és a környezetre az új tagállamokban	15
1.1. A vidéki térségek jövője: elnéptelenedés vagy élő vidék?	15
1.2. Még több növényvédőszer és műtrágya?	21
1.3. Állattenyésztő gazdaságok, állatjólét és élelmiszerbiztonság	27
1.4. Táj és biodiverzitás	33
1.5. Szennyezés és erózió	37
1.6. Extenzív gazdálkodás és féltermészetes gyepek	41
1.7. Szupermarketek, valamint az élelmiszerek és állatok hosszútávú szállítása	45
1.8. Génmódosított növények	49
1.9. Fenntartható alternatívák: ökológiai és integrált gazdálkodás	53
2. Közös Agrárpolitika (KAP)	59
2.1. KAP: története, reformjai, költségvetése és szerkezete	59
2.2. Mi a baj a Közös Agrárpolitikával?	64
2.3. KAP az új tagállamokban: mennyi pénz és mire?	68
3. Felhasznált irodalom	84

A kiadványban használt rövidítések

AKP	Agrárkörnyezetvédelmi Program
KAP	Közös Agrárpolitika
KKE	Közép-Kelet Európa
KKE-10	Jelenlegi 8 KKE-i új tagállam (Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia) + Bulgária és Románia (várhatóan 2007-ben csatlakoznak az EU-hoz)
EU	Európai Unió
HGGy	Helyes Gazdálkodási Gyakorlat
GATT	Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény
GMO	Genetikailag Módosított Szervezet
MTÉ	Magas Természeti Érték (High Nature Value)
ICM	Integrált Gazdálkodási Célprogram (Integrated Crop Management)
IPM	Integrált Növényvédelem
KAT	Kedvezőtlen Adottságú Terület
NÉT	Nitrát Érzékeny Terület (Nitrate Vulnerable Zone)
VFT	Vidékfejlesztési Terv
SAPARD	Az előcsatlakozás szakaszában lévő országok mezőgazdasági és vidékfejlesztési felzárkózását segítő támogatás
KGyl	Kezelés Gyakorisági Index (Treatment Frequency Index)
WTO	Kereskedelmi Világszervezet

Előszó

A kommunizmus utáni átalakulás után 15 évvel a Közép-Kelet Európai (KKE) országok új kihívásokkal néznek szembe – az Európai Unióhoz való csatlakozással. A természeti erőforrások fenntartható használata létfontosságú ezen országok hosszútávú fejlődéséhez. Az EU tagság lehetőségeket és veszélyeket is hordoz. Egyfelől az EU bővítés hozzájárul a környezeti állapot javulásához, az EU környezetvédelmi törvénykezésének bevezetése miatt. Másfelől a mezőgazdaság, a szállítás és a regionális politika terén a fenntartható EU politikák hiánya komoly veszélyeknek teszi ki a környezetet az új tagországokban. Amíg ezen politikákat nem reformálják meg, az EU tagság jószerevével több mérgező növényvédőszer földekre való kijuttatását, a közúti szállításból származó további szennyezést és a biodiverzitás drasztikus csökkenését jelentheti.

Ez a kiadvány a mezőgazdaságra helyezi a hangsúlyt, egy olyan területre, ahol az EU hozzájárulása új tagállamaihoz különösképpen ellentmondásos lesz, főképp az EU Közös Agrárpolitikájának (KAP) fenntarthatatlan természetéből adódóan. A Föld Barátai Európa (FoEE) 31 országban működő környezetvédelmi szervezet hálózata hosszú ideje szervez kampányokat a fenntartható mezőgazdaságért Európában és a KAP radikális zöld reformjáért [1]. A génmódosított (GM) élelmiszerekkel kapcsolatos kampányok a fogyasztók azon jogáért szólnak fel, hogy GM-mentes élelmiszert fogyaszthassanak, és szigorúbb jogszabályok segítségével elkerülhető legyen a gén-szennyezés. Egy másik jelentős kampányunk, a „Milliárdok a fenntarthatóságra?” megfigyeli az EU regionális alapjainak felhasználását Közép- és Kelet-Európában és elősegíti fenntartható és hatékony felhasználásukat.

Nemrégiben tagszervezeteinket az új tagországok közül hétben – Észtország, Lettország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország és Ciprus – egy közös projektbe vontuk be, amely a KAP bevezetésére fókuszál ezen országokban. 2003 novemberében egy nemzetközi konferenciát szerveztünk „EU csatlakozás és mezőgazdaság: legyen a KAP az emberekért és a környezetért” címmel Krakkóban, Lengyelországban. Kiadtunk egy nyilatkozatot a fenntartható mezőgazdaságért a kibővült Európában, amelyet több mint 200 szervezet írt alá az akkor még jelölt, valamint a tagországokban egyaránt, és amit az uniós valamennyi mezőgazdasági miniszternek elküldtünk. A kiadvány, amit a kedves Olvasó a kezében tart, ennek a projektnek is kivonata, amely széleskörű kutatásokon és kutatókkal való konzultációkon alapul.

A KAP-nak - nemrégiben véghezvitt részleges reformjai ellenére - további alapvető változtatásokra van még szüksége. Az EU-nak biztosítania kell, hogy az adófizetők pénzén a környezet és társadalom károsodását, a gazdasági állatok szenvedését és veszélyes élelmiszerek termelését nem támogatja. Ezzel a kiadvánnyal a civil társadalomhoz és az új tagállamok döntéshozóihoz fordulunk annak biztosítása érdekében, hogy a KAP-ot a leginkább környezetbarátabb módon vezessék be. Nemzeti szinten van egy bizonyos fokú rugalmasság, amelyet a fenntartható mezőgazdaság előmozdítására kell felhasználni. Ugyanakkor Közép- és Kelet-Európától támogatást várunk, - egyre sürgetőbb igényünk - a KAP további reformjának és zöldítésének érdekében.

Martin Rocholl

Martin Rocholl, igazgató

Föld Barátai Európa (Friends of the Earth Europe)

Összefoglalás

2004. május 1-jén 10 új ország csatlakozott az Európai Unióhoz. Eképpen az új tagállamok 4 millió gazdálkodója és mezőgazdaságban dolgozója csatlakozott a régi EU-15 országokban gazdálkodó 7 millió kollégájához, és az EU Közös Agrárpolitikája (KAP) további 38 millió hektár mezőgazdasági területre terjed ki. Az első három évben az EU megközelítően 13 milliárd eurónyi KAP támogatást fog az új tagállamokban a mezőgazdaságra fordítani.

A KAP bevezetésének hosszútávú hatásai lesznek a gazdálkodókra, a tájra, a környezetre és a vidéki munkalehetőségekre az új tagállamokban. Más uniós törvények és intézkedések bevezetése, valamint a kereskedelmi korlátok megszűnése is mélyreható változásokat fog hozni. Ez a kiadvány áttekintést nyújt az új tagállamokra gyakorolt lehetséges hatásokkal kapcsolatos intézkedési javaslatokról a döntéshozók számára.

A kiadvány főképpen a nyolc jelenlegi új tagállamra koncentrál Közép- és Kelet-Európában (esetenként Ciprusra és Máltára is). Gyakran vonatkozik a KKE-10-ekre is, amely a 2007-ben csatlakozni kívánó két jelölt országot, Romániát és Bulgáriát is magában foglalja.

Az EU-15 országokkal összehasonlítva a KKE-10 országokban jelenleg a mezőgazdaság sokkal több embert foglalkoztat, kevesebb mennyiségű növényvédőszer és műtrágyát használ, alacsonyabb terméshozamokat ér el és gyakran gazdagabb élővilágnak nyújt otthont. **(lásd az 1. táblázatot)**

1. táblázat: Az EU-15 országok és a KKE-10-ek mezőgazdaságának fontosabb adatai

	EU-15	CEE-10
Mezőgazdasági alkalmazottak (ezer fő, 2000) [3]	7,100	8,900
A mezőgazdasági alkalmazottak aránya az összes foglalkoztatottból (2000) [3]	4.3%	21.4%
Mezőgazdaságilag hasznosított terület (ezer ha) [2]	130,000	59,000
Mezőgazdasági terület aránya az összterületből (2000) [3]	40.2%	54.6%
Az ökológiailag művelt terület aránya az összes mezőgazdasági területből (2000) [4]	3.8%	0.85%
Gabonafélék termésátlaga (tonna/ha; 2002-2003 átlaga) [5]	5.5	3.0
Növényvédőszer felhasználás (kg aktív hatóanyag/ha; 2001) [5]	2.3	0.6
Nitrogén műtrágya felhasználás (kg/ha, 2002) [5]	63	36

A mezőgazdaság egy olyan terület - részben a KAP hiányosságainak köszönhetően - ahol az unió bővítése nagymértékű szociális és környezeti károsodást okozhat: a mezőgazdasági munkalehetőségek és a vidéki lakosság csökkenését, nagyobb mennyiségű kémiai növényvédőszer és műtrágya felhasználást a földeken, a biodiverzitás nagymértékű csökkenését, nagyobb levegő-, víz- és talajszennyezést, a kisebb élelmiszerfeldolgozó vállalatok bezárását, valamint a kisebb gazdaságok megszűnését.

Másfelől, az unió lehetőséget ad az új tagállamok számára az ökológiai gazdálkodás fellendítésére, a legelők és kaszálók extenzív művelésének fenntartására és a vidéki térségek felvirágoztatására. Az EU korlátokat is szab néhány veszélyes növényvédőszer alkalmazásának tekintetében, szigorúbb állatjóléti feltételeket, és a gazdálkodásból származó szennyezések korlátozására vonatkozó rendeleteket kell a tagállamoknak betartaniuk.

Összességében az EU bővítés komoly veszélyeket, de különböző lehetőségeket is nyújt a mezőgazdaság és a környezet vonatkozásában az új tagállamoknak. Nagyon sok múlik magukon az új tagállamok döntéshozóin: kihasználják-e a lehetőségeket és elhárítják-e a lehetséges kockázatot vagy éppen pont fordítva cselekszenek?

A KKE-i régió korántsem egységes. Az egyes országok első vidékfejlesztési terveinek előkészítése során nagy különbségek mutatkoztak a mezőgazdasági politikai megközelítésében. Egyrészt Szlovénia és Csehország láthatóan hajlik az agrár-környezetvédelmi programok széleskörű alkalmazására az ökológiai gazdálkodás és a fajgazdag legelők és kaszálók megőrzésének érdekében. Másrészt Lengyelországnak - messze a legnagyobb az új tagállamok között a legtöbb gazdával - van az egyik legrövidebbre mutató mezőgazdasági politikája. Az ökológiai gazdálkodás fejlesztésének nagyon jó feltételei ellenére, Lengyelország gazdálkodási politikája csupán a termelékenység növelésére koncentrál, amely a már eleve magas vidéki munkanélküliséghez is hozzájárul.

Főbb üzenetek:

- A mezőgazdaság nem ipari ágazat, hanem multifunkcionális. A mezőgazdaságnak egészséges élelmiszereket kell termelnie, változatos tájképet kell fenntartania és munkalehetőséget kell adnia a vidéki térségekben. A termelékenységre való kizárólagos koncentráció a három közül egyiket sem segíti, idejélmúlt és félrevezető.
- KKE mezőgazdasága modernizációjának útja nem az intenzív, iparszerű modell vakon követése kell hogy legyen. A BSE válsághelyzet és más élelmiszerbotrányok után Nyugat-Európa lassan, de elkerülhetetlenül elfordul ebből az irányból. Az új tagállamoknak ki kellene használniuk a lehetőséget és egyenesen a fenntartható mezőgazdaság felé kellene venniük az irányt, mintsem ismételten elkövetni ugyanazokat a hibákat, mint Nyugat-Európa.
- A környezetbarát gazdálkodásnak nem feltétlenül kell a „hagyományos” gyakorlathoz való visszatérést jelentenie. Az ökológiai és integrált gazdálkodási rendszerek nagyon modern, innovatív és kifinomult művelési eljárásokat alkalmaznak.
- A környezetbarát gazdálkodás nemcsak a környezet, hanem a gazdaság, a társadalom, és a gazdálkodók mellett a vásárlók számára is jó.
- Jobb és olcsóbb megelőzni a környezetszennyezést és annak forrásait a fenntarthatóság elveinek megfelelő gyakorlatok fejlesztésével, mintsem a környezetszennyezés keletkezése után fizetni a környezet helyreállításért (pl. a növényvédőszerrel és műtrágyákkal szennyezett vizek tisztítása)
- Az új tagállamok most már részben felelősek az unió és a Közös Agrárpolitika jövőjéért. Az ő politikai elkötelezettségük is szükséges ahhoz, hogy a KAP-t olyan politikává formálják, amely támogatja a fenntarthatóság elveinek megfelelő mezőgazdálkodást, egészséges élelmiszert termel és nem károsítja a fejlődő országokat.

A gazdaságok és vidéki térségek jövője: elnéptelenedés vagy felvirágzás?

A KKE-i országokban a mezőgazdaság sokkal több embert foglalkoztat és sokkal alacsonyabb a termelékenysége, mint a nyugat-európai gazdálkodásnak. A termelékenység növelésének szűklátókörű erőltetése mezőgazdasági munkahelyek elvesztéséhez és a vidék hanyatlásához vezethet. Az intenzív mezőgazdaság növényvédőszerrel és műtrágyákkal helyettesíti az emberi munkát és tudást. Az EU-15 országok termelékenysége felé az elérése 4 millió munkahely megszűnését vonná maga után a KKE-i országokban.

- ⊗ **Veszély:** Több millió ember szorul ki a mezőgazdaságból. A már most is magas vidéki munkanélküliség és szegénység növekedni fog.
- ⊕ **Lehetőség:** Az új tagállamok okosan kihasználják a vidékfejlesztési forrásokat az ökológiai gazdálkodás, a fiatal gazdálkodók, a helyi termékek marketingjének, a vidéki turizmus és a biomasszából történő energianyerés támogatására.

Több növényvédőszer és műtrágya?

A növényvédőszerrel és műtrágyával való függőség az intenzív mezőgazdaság egyik legártalmasabb aspektusa, negatív környezeti, egészségügyi és gazdasági hatásaival egyetemben. Az 1990-es években a KKE-i országokban a növényvédőszer- és műtrágyafelhasználás gazdasági okok miatt erősen lecsökkent. Ez sok nyugat-európai országgal szemben nagy előnyt jelent, ahol most igyekeznek csökkenteni a vegyszerektől való függőségüket.

- ⊗ **Veszély:** A KAP támogatások bevezetése az EU piacokon megnőtt versenyhelyzettel egyetemben arra ösztönzi a gazdálkodókat, hogy még több növényvédőszerrel és műtrágyát használjanak.
- ⊕ **Lehetőség:** A kormányok a támogatások megszerzését megfelelő környezetvédelmi szabályok betartásához kötik. A gazdálkodókat ez arra ösztönzi, hogy a támogatásokból szerzett bevételeiket hatékonyabb növényvédelmi felszerelésekre fordítsák, vagy egyenesen áttérjenek az ökológiai vagy integrált termesztésre.

Állattartó gazdaságok, állati jólét és élelmiszerbiztonság

A nagyobb élelmiszerbotrányok nemrégii sorozata, mint pl. a „kergemarha” kór megmutatta, hova is vezet a mindenáron a termelékenységre való koncentráció. A KKE-i országokban a '90-es években az állatállomány több mint a felére csökkent. A KKE-i országoknak nem lenne szabad az ipari modell zsákutcájába jutniuk. Egyenesen át kellene térniük a szabad vagy a jó minőségű beltéri tartási rendszerekre, amelyek elég helyet, friss levegőt és napfényt biztosítanak az állatoknak.

- ⊗ **Veszély:** Külföldi befektetők nagy intenzív „ipari gazdaságokat” fognak építeni a KKE-i országokban, amelyek szennyezik a környezetüket és kiszorítják a kisebb termelőket a piacról.
- ☺ **Lehetőség:** A kormányok a vidékfejlesztési forrásokat arra használják, hogy támogassák a kis, helyi élelmiszerfeldolgozó vállalatokat és a jó állattartási körülményeket a gazdaságokban.

Táj és biodiverzitás

A vegyes, kevésbé intenzív mezőgazdálkodáshoz kötött változatos táj segít megelőzni az áradásokat és vonzza a vidéki turizmust. A legtöbb KKE-i országban a mezőgazdaság kommunista kollektivizációja a táblaszegélyek felszántásához és a biodiverzitás nagyarányú csökkenéséhez vezetett, habár sok helyen még mindig vannak mozaikos tájak a természetű növények, madarak, emlősök, pillangók és egyéb rovarok nagy gazdagságával.

- ⊗ **Veszély:** A KAP ösztönözi fogja a magasabb növényvédőszer- és műtrágyafelhasználást, a monokultúrás növénytermesztést, a szegélyek és élőhelyek további felszántását. Drámaian csökken a biológiai és a tájképi diverzitás.
- ☺ **Lehetőség:** A kormányok környezetvédelmi feltételekhez kötik a KAP támogatások megszerzését és széleskörű agrár-környezetvédelmi programokat alkalmaznak a tájképi változatosság és a fajgazdagság fenntartására és növelésére.

Szennyezés és erózió

Az intenzív mezőgazdálkodás talajdegradációhoz és környezetszennyezéshez vezet. Ennek eredményei a magas gazdasági költségek, pl. víztisztításra, melyet az egész társadalom fizet meg. A talaj-, víz- és légszennyezés az 1990-es években csökkent a KKE-i országokban, amely az állatállomány visszaesésének és a növényvédőszer- és műtrágyafelhasználás csökkenésének köszönhető.

- ⊗ **Veszély:** Birtokkoncentráció, a megnövekedett vegyszerfelhasználás és az új „ipari gazdaságok” létrejötte ismételten növeli a szennyezést és az eróziót.
- ☺ **Lehetőség:** A kormányok a KAP támogatásokat megfelelő környezetvédelmi feltételekhez kötik. Javítják a képzési és tanácsadási szolgáltatásokat is, hogy segítsék a gazdálkodókat a gazdálkodási gyakorlatuk fejlesztésében.

Extenzív gazdálkodás és féltermészetes gyepterületek

A balkáni tengerparti területtől a Kárpátok hegyein át a magyar puszta sztyeppés gyepterületéig, a KKE-i régióban még mindig sokféle, nagy változatosságú féltermészetes gyepterületet találunk. Fennmaradásuk az extenzív művelés - a kaszálók megfelelő kaszálása és a legelők legeltetése - függvénye.

- ⊗ **Veszély:** A féltermészetes gyepterületek felhagyása folytatódni fog. A KAP támogatások bevezetése a hazai közvetlen kifizetésekkel szántóföldi növények termesztésére és a gyepterületek felszántására fogja ösztönzi a gazdálkodókat.
- ☺ **Lehetőség:** A KAP második pillérének agrár-környezetvédelmi és Kedvezőtlen Adottságú Területek kifizetéseinek megfelelő bevezetése a kaszálók és legelők extenzív művelését gazdaságilag is életképesse teszi, ezért megelőzi az intenzifikációt és a felhagyást.

Szupermarketek és az élelmiszerek és állatok nagy távolságokra való szállítása

Az élelmiszerek most többet utaznak mint valaha, de a szállítás további növekedése nem fenntartható. Az élő állatok nagy távolságokra való szállítása nagy szenvedést okoz az állatoknak és magában hordozza a betegségek terjesztésének kockázatát is. A nagy multinacionális kereskedelmi vállalatok, amelyek központi szerepet játszanak az élelmiszerellátás központosításában, az elmúlt években törtek be a KKE-i országokba. Hamar nagy részesedést szereztek az élelmiszerpiacban. Nagy mennyiségű, szabványos termékeket igényelnek a gazdálkodóktól és egyre inkább ők diktálják a felvásárlási árakat is.

- ⊗ **Veszély:** Az unió bővítése és a kereskedelmi korlátok megszűnése még tovább fokozza a nagy távolságokra való szállítást. A nagy kereskedelmi láncok terjeszkedése kiszorítja a kisebb gazdálkodókat a piacról.
- ⊕ **Lehetőség:** A jól irányzott vidékfejlesztési forrásokkal és a LEADER+ program segítségével a kis helyi élelmiszerfeldolgozó vállalkozások és a termelői piacok meg fognak újulni.

Génmódosítás a mezőgazdaságban

A biotechnológiai ipar ígéretei ellenére a génmódosított élelmiszerek nem járnak előnnyel, ehelyett újszerű kockázatot jelentenek a környezetre, a gazdálkodókra és a fogyasztókra. A génmódosított élelmiszerek bevezetése Európában megbukott a fogyasztók tiltakozásának köszönhetően, ilyen növényeket kereskedelmi mennyiségben csak Spanyolországban, Romániában és Bulgáriában termelnek.

- ⊗ **Veszély:** Az új tagállamok kereskedelmi mennyiségű génmódosított növény termesztésébe kezdenek megfelelő jogi háttér és ellenőrzés nélkül, és az állampolgáraikat nem tájékoztatják a génmódosított növények termőhelyéről, felhasználásáról.
- ⊕ **Lehetőség:** A kormányok időszakos tiltást vezetnek be az olyan génmódosított szervezeteket tartalmazó növényekre, amely az adott országban nem, de az unióban engedélyezett. A régiók GMO-mentes zónákat fognak kialakítani, ahol a génmódosított növények termesztése teljes mértékben tiltott.

Fenntartható alternatívák: ökológiai és integrált mezőgazdálkodás

A kémiai növényvédőszeres és műtrágyák használatát kerülő organikus, illetve jelentősen csökkentett mennyiségeket alkalmazó integrált gazdálkodás óriási lehetőséget jelent a KKE-i gazdálkodóknak, akik gyakorta viszonylag kevés agro-kemikáliát alkalmaznak. Ezek a modern gazdálkodási rendszerek nem csak a környezetnek és a közegészségnek tesznek jót, hanem segítenek a vidéki térségek szociális és gazdasági problémáinak megoldásában, mivel munkahelyeket teremtenek. Az ökológiai termelés Európában továbbá már nem egy marginális, különleges igényeket kielégítő ágazat, és gyorsan növekszik a KKE-i országokban is.

- ⊗ **Veszély:** Az új tagállamok a termelékenység növelésére fognak fókuszálni és elvesztik meglévő előnyüket, amely az ökológiai gazdálkodásra való áttérést megkönnyítő alacsony vegyszerhasználatukban rejlik.
- ⊕ **Lehetőség:** Az agrár-környezetvédelmi programokat és a vidékfejlesztési intézkedéseket az ökológiai, és egyéb zöld gazdálkodási módszerek elterjesztésére és a bioélelmiszerek piacának megerősítésére fogja használni.

Főbb intézkedési javaslatok az új tagállamok számára

Hogy a csatlakozást a vidéki térségek, a környezet és a fogyasztók sikerként éljék meg, a döntéshozóknak az új tagállamokban politikai lépéseket kell tenniük három területen. Először is ki kell használniuk a KAP mindkét pillérében rejlő lehetőségeket nemzeti szinten. Másodszor a siker nemzeti szintű további politikákat és tevékenységeket igényel. Harmadszor uniós szinten nyomást kell gyakorolniuk a KAP valódi zöldítése érdekében.

1) A KAP nemzeti szintű bevezetése:

a) A KAP első pillérének az alább felsorolt lehetőségeinek kihasználása

- A **közvetlen kifizetések folyósításának feltételeként környezetvédelmi és állatjóléti feltételek támasztása** (mint a közvetlen kifizetések környezeti elvárásokhoz való kötése és a helyes mezőgazdasági gyakorlat). Környezetrombolást, nem biztonságos élelmiszereket és az állatok szenvedését nem lehet közpénzekből finanszírozni.
- Ha a közvetlen kifizetések mellett **nemzeti kiegészítés is elérhető**, akkor a környezetbarát ágazatok, mint az extenzív és az ökológiai gazdálkodást kell ezen forrásokkal megcélozni.
- **A termelési korlátok (kvóták) igazságos elosztásának** biztosítása az extenzív állattartás fennmaradásának érdekében.

b) A KAP második pillére (Vidékfejlesztés) az alább felsorolt lehetőségeinek kihasználása:

- **Ne csoportosítson vissza pénzeket** a második pillérről az első pillér közvetlen kifizetéseire
- A vidékfejlesztési források legalább **50 %-ának** jól kidolgozott **agrár-környezetvédelmi programokra** való fordítása, lehetővé téve nagy számú gazdálkodó részvételét.
- A vidékfejlesztési forrásokat a helyi **közvetlen értékesítési programok** elősegítésére, mint pl. a termelői piacok létrehozására kell fordítani és támogatni kell a kis **helyi élelmiszerfeldolgozó vállalkozások kialakulását**.
- Az **uniós szabványoknak való megfelelés elősegítésére**, amely a gazdálkodókat a gazdálkodási gyakorlatuk javítására, állatjóléti fejlesztésekre és a szennyező anyagok jobb kezelésére ösztönzi.
- **Környezetvédelmi és állatjóléti feltételek** felállítása a vidékfejlesztési intézkedésekhez, amelyek a zöld gazdálkodási módszereket erősítik.
- A vidékfejlesztési intézkedések jó kidolgozásának és bevezetésének biztosítása megfelelő **monitoring, felülvizsgálat és az érintettek széles körének bevonása** által.

2) Vonatkozó politikák és akciók nemzeti szinten:

- A gazdálkodóknak nyújtott képzési és szaktanácsadási szolgáltatások fejlesztése annak érdekében, hogy javítsák gazdálkodási gyakorlatukat és felhívják a figyelmet a mezőgazdaság környezeti hatásaira.
- **Nagyívű akciótervek** kidolgozása **az ökológiai gazdálkodásra** vonatkozóan, hogy az ökológiailag művelt területek aránya 2010-re 10 %-ra növekedjen (pl. Németországot követve).
- Nagyívű **akciótervek** kidolgozása **a növényvédőszer- és műtrágyafelhasználás csökkentésére** vonatkozóan, beleértve a környezetvédelmi adók bevezetését a növényvédőszerekre és műtrágyákra (pl. Dániát követve).
- Az ökológiai mezőgazdasági termékek ÁFA-jának csökkentése.
- Nagyívű **akciótervek** kidolgozása annak érdekében hogy **az intenzív állattartó gazdaságok száma ne növekedjen**, és a jó állatjóléti feltételeket biztosító gazdaságok támogatására.
- A **génmódosított szervezetek** különösen óvatos és a nyilvánosság számára is átlátható használata, szigorú nemzeti törvényhozás az együtt természetességről és a megbízhatóságról, és lehetőséget kell biztosítani GMO-mentes övezetek kijelölésére.
- Biztosítani kell az EU természetvédelmi területei hálózatának, a **Natura 2000**-nek a széleskörű és helyes bevezetését.
- A jelenlegi **EU környezetvédelmi szabályozás** helyes bevezetése és végrehajtása, különös tekintettel a Nitrát Direktívára és a Víz Keretirányelvre.

3) Változások a KAP-ban EU szinten:

- Nyomásgyakorlás **egy új, valódi KAP reformért** egy olyan politika irányába, amely támogatja a fenntarthatóság elveinek megfelelő mezőgazdaságot és az életerős vidéki térségeket, az egészséges élelmiszerek termelését és nem okoz károkat a fejlődő országokban.
- Nyomásgyakorlás annak érdekében, hogy a közvetlen kifizetéseket is környezeti minimumfeltételek teljesítéséhez kössék, amely túlmutat a jelenlegi szabályozáson és valódi környezeti, élelmiszerbiztonsági és állatjóléti előnyökkel jár.
- Nyomásgyakorlás **a moduláció növelése érdekében**: a források legalább 20 %-át át kell csoportosítani az elsőről a második pillérré.
- Nyomásgyakorlás **az exporttámogatások eltörléséért** és az EU termelési ár alatti exportjainak megállításáért.
- A **cukor reform** tárgyalása során a cukortermelési kvóták legalább 33 %-os csökkentésének, és a cukor exporttámogatás eltörlésének a követelése.
- A 2007-2013-as időszakra vonatkozó **új vidékfejlesztési szabályozás** tárgyalásai során: fellépés a Helyes Gazdálkodási Gyakorlat eltörlése és az agrár-környezetvédelmi programokhoz nyújtott társfinanszírozás csökkentése ellen.

4) Változások más politikákban és szabályozásokban EU szinten:

- Nyomásgyakorlás az **EU kereskedelmi politikájának teljes átvizsgálásáért**. Meg kell szüntetni az EU fejlődő országok piacára gyakorolt nyomását.
- Nyomásgyakorlás szigorúbb növényvédőszer és talajvédelmi **uniós stratégia érdekében, továbbá szorgalmazni kell az bioélelmiszerekre és gazdálkodásra vonatkozó, valamint az EU biodiverzitás akció tervének kidolgozását**, konkrét, jogilag kötelező érvényű célokkal és ütemezéssel.
- Nyomásgyakorlás az **EU állatjóléti szabályozásának** további és gyorsabb fejlesztésére, beleértve az élőállatok szállításának általános időbeli korlátozását is.
- Nyomásgyakorlás az EU-ra a **szállításra kirótt környezetvédelmi adók** bevezetésének érdekében, hogy az élelmiszerárak tükrözzék a szállítás valódi költségeit, beleértve annak negatív környezeti hatásait is.
- Nyomásgyakorlás szigorúbb EU **szabályozásra a genetikailag módosított szervezetek használatáról**, beleértve az Európaszerte érvényes szabályozást az együtt termesztetőségről és a megbízhatóságról, továbbá a vetőmagvak 0,1 %-os szennyezettségi határértékéről.

Legelő szarvasmarhák a Magas Tátra előtt, Szlovákia.
(Fotó: Maria Zarnayova)

Széna betakarítás a Pieniny hegységben, dél Lengyelországban
(Fotó: Stanislaw Ciok)

Bevezetés

2004. május elsején tíz ország - Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Ciprus és Málta - csatlakozott az Európai Unióhoz. Az EU ezzel további 38 millió hektár mezőgazdasági területtel bővült. Közel 4 millió gazdálkodó és mezőgazdasági dolgozó csatlakozott a 15 régi tagállam 7 millió gazdálkodójához. A gazdálkodók az EU közös piacának a szereplőjévé váltak, amikor az utolsó kereskedelmi korlátokat is eltörölték, legtöbbjük támogatásokat is fog kapni az EU Közös Agrárpolitikájából (KAP). Az első három évben az EU megközelítőleg 13 millárd euró KAP támogatást fog a mezőgazdaságban szétosztani az új tagállamokban.

Talán nincs még egy olyan politika, amely olyan közvetlenül érintené az európai polgárok mindennapi életét, mint a KAP. A mezőgazdasági politika határozza meg élelmiszereink minőségét, a tájat, amelyben élünk és a vidéki térségek lakosainak munkáját. A KAP bevezetése az új tagállamokban - más EU jogszabályokkal és a kereskedelmi korlátok eltörlésével egyetemben - ezért hosszútávú következményekkel jár.

A mezőgazdaság feladata az elegendő mennyiségű, egészséges élelmiszer, a változatos táj és a vidéki közösségek foglalkoztatásának biztosítása. Napjaink intenzív, iparszerű mezőgazdasága ennek az ellentéte: az élelmiszerek növényvédőszerrel és más veszélyes anyagokat tartalmaznak; a talajt, a vizeket és a levegőt tonnaszámra szennyezik az agrokemikáliák; a tájképi elemeket felszántják; a madarak és a vadvilág eltűnően van; a gazdasági állatok iparszerű telepeken szenvednek; a falvakban kevesebb a munkalehetőség és egyre inkább elnéptelenednek.

Mindezek annak ellenére – vagy pont azért - történnek, mert minden évben nagy összegeket fordítanak a mezőgazdaságra az adófizetők pénzéből. A KAP elmúlt évi részleges reformján túlmenően még sokkal komolyabb politikai erőfeszítéseket kell tenni, hogy az európai mezőgazdaság mennyiségi szemlélete minőségi szemléletté alakuljon át. A szükséges változások jelei már felfedezhetők, például a fogyasztók folyamatos ösztönzésével a bio, a növényvédőszer-, antibiotikum- és génmódosítás mentes élelmiszerek keresletére.

Az EU-15-országokkal összehasonlítva, a KKE-i 10 ország jelenleg a mezőgazdaságban több embert foglalkoztat, kevesebb növényvédőszerrel és műtrágyát alkalmaz, alacsonyabb hozamokat ér el és gyakran gazdagabb élővilágnak ad otthont. Amint ezen országok csatlakoznak az unióhoz, várhatóan mélyreható „szerkezetváltáson” és „modernizáción” mennek keresztül, hogy a nyugat-európai mezőgazdasághoz jobban hasonlítsanak. Azonban az intenzív, iparszerű mezőgazdasági modell önmaga is mélyreható átalakítást igényel. Az intenzív, iparszerű mezőgazdaság, a BSE krízis és az elmúlt évek más élelmiszerbotrányai során érte el határait, és Európának el kell fordulnia ebből az irányból.

Az új tagállamoknak nem kellene az intenzifikációnak ugyanazt a régmódi útját bejárniuk, hanem egyenesen a fenntartható jövő felé kellene elmozdulniuk. Mindazonáltal a legtöbb ország már megtapasztalta az iparszerű mezőgazdasági modell bevezetését a kommunista rezsim idején. A jelenlegi alacsonyabb szintű növényvédőszer- és műtrágya-felhasználás előnybe juttatja őket sok nyugat-európai országgal szemben, ahol most próbálják az ezektől a kemikáliáktól való függőségüket csökkenteni. Hasonlóan a sok kis gazdaság és a nagyobb vidéki munkaerő a vidékfejlesztés forrását képezi, mintsem olyan akadályt, amelytől gyorsan meg kell szabadulni.

A kiadvány felépítése

A kiadvány áttekintést nyújt az uniós tagság lehetséges hatásairól a gazdálkodókra, az élelmiszerekre, a tájra, a környezetre és a vidéki munkalehetőségekre az új tagállamokban, továbbá politikai javaslatokat tesz a döntéshozók számára. A kiadvány főképp a nyolc jelenlegi közép-és kelet-európai új tagállamra (kevésbé Ciprusra és Máltára) fókuszál. Gyakran utal a KKE-i 10 országok mindegyikére is, beleértve az unióhoz várhatóan 2007-ben csatlakozó két jelölt országot, Romániát és Bulgáriát.

A kiadvány két részből áll. Az első rész az EU bővítés kapcsán a gazdálkodás, a társadalom és a környezet közötti kapcsolatok kulcsfontosságú kérdéseit taglalja: növényvédőszerrel és műtrágyák a szántóföldi gazdálkodásban; állatjólét és élelmiszerbiztonság az állattenyésztésben; a mezőgazdaság szociális és gazdasági vonatkozásai; a mezőgazdaság hatásai a tájra, a biodiverzitásra, a levegőre, a vizekre és a talajra; extenzív gazdálkodás a kaszálókon és a legelőkön; génmódosítás a mezőgazdaságban; és az ökológiai és integrált mezőgazdaság. Minden fejezet bemutatja az EU-15 országok és a KKE-i országok helyzetét, a bővítés lehetséges hatásait, az idevágó uniós politikai eszközöket és végül politikai ajánlásokat fogalmaz meg, megcélözva az új tagállamok döntéshozóit.

A második rész leírja, hogyan működik a Közös Agrárpolitika, hogyan alakult ki, milyen a felépítése és hogyan épül fel a költségvetése. Részletezi a KAP reformját, és bemutatja miért szükséges annak további változtatása. Végül, de nem utolsósorban leírja, hogyan épül be ez az összetett politika az új tagállamok gyakorlatába, különös tekintettel a KAP második pillérére - a vidékfejlesztésre.

1. A BŐVÍTÉS HATÁSAI A GAZDÁLKODÁSRA, A TÁRSADALOMRA ÉS A KÖRNYEZETRE AZ ÚJ TAGÁLLAMOKBAN

1.1. A vidéki térségek jövője: elnéptelenedés vagy élő vidék?

A Közép- és Kelet-Európai országokban a mezőgazdaság több embernek ad munkát és sokkal kevésbé termelékeny, mint Nyugat-Európában. Viszont pusztán a termelékenység növelése a mezőgazdasági munkahelyek elvesztéséhez és a vidék további hanyatlásához vezethet. A vidékfejlesztési források okos felhasználása visszafordíthatja a vidék hanyatlását. Az ökológiai (organikus vagy bio) mezőgazdaság, a fiatal gazdálkodók, a helyi termékek marketingje, a vidéki turizmus és a biomasszából történő energiaelőállítás támogatása új munkahelyeket teremthet a vidéki térségekben.

EU: a KAP vidéki fejezete

A Közös Agrárpolitikától elvárható, hogy segítsen az európai vidéken a munkahelyek és az élet megtartásában. Ezidáig sajnos mégsem előzte meg a mezőgazdasági munkahelyek nagyarányú csökkenését és a vidék elnéptelenedését az unióban. Az intenzifikáció, azaz az emberi munkaerő vegyszerekkel és gépesítéssel való helyettesítésének támogatásával a KAP valójában hosszú időre hozzájárul a mezőgazdasági munkahelyek csökkenéséhez. Az unióban a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma az összmunkaerőből a fél évszázaddal ezelőtti, több mint 20 %-hoz képest 4 %-ra esett vissza. Az eredmény „kivándorlás a vidékről” - a vidék elnéptelenedése és az emberek városokba vándorlása.

Csak az 1975 és 1999 közötti időszakban az EU 9 országában a mezőgazdasági ágazat dolgozóinak 49 %-át, mintegy 3,8 millió embert vesztett el. Az intenzifikációhoz koncentráció kapcsolódott: ugyanebben az időszakban az átlagos gazdaságméret 12 hektárról 19 hektárra nőtt [6]. Az EU-15 országokban a gazdálkodók több mint fele 55 év feletti és arányuk egyre nő [7]. Mivel a gazdaságok mérete nő, pénzügyileg egyre inkább nehezebb a fiatal gazdálkodóknak folytatniuk [6].

KKE: nagyobb foglalkoztatottság, alacsonyabb hozamok

A KKE-i országokban a gazdaságok szerkezete tükrözi a régió történelmét. A kommunista rezsimben a kollektivizáció idején a legtöbb KKE-i országban a mezőgazdaságot erőszakkal nagy szövetkezetek és állami gazdaságok kereteibe kényszerítették. Lengyelországban a parasztok ellenállása megállította a kollektivizálásra irányuló kísérleteket, amely ezért nagyrészt a nyugati és észak-keleti részekben található nagy és régi porosz birtokokra korlátozódott. Jugoszláviában is a mezőgazdaság javarészt a kis családi gazdaságok kezében maradt. Ezért Lengyelország és Szlovénia 1990-ben a kommunizmusból úgy került ki, hogy mezőgazdasági területeinek 77, illetve 92 %-a magántulajdonban volt. Az összes többi KKE-i országban legtöbbször ez 10 % körül alakult [8].

Az **1990-es években** a KKE-i országokban a földek és a gazdaságok nagy része magántulajdonba vagy magán kezelésbe került vissza. Az átalakulás a kárpótlás és a korábbi tulajdonosok kompenzációja, a jelenlegi használók közötti felosztása, a privatizáció és a szövetkezetek, állami gazdaságok üzleti vállalkozásokká alakításának különböző kombinációkban zajlott. A mai napig bonyolult és tisztázatlan tulajdoni viszonyok továbbra is vannak. Sok gazda több tulajdonostól bérlő az azt a földet, melyen dolgozik, és a bonyolult tulajdoni viszonyok a gazdálkodás legfőbb gátjai között maradnak a KKE-i országokban.

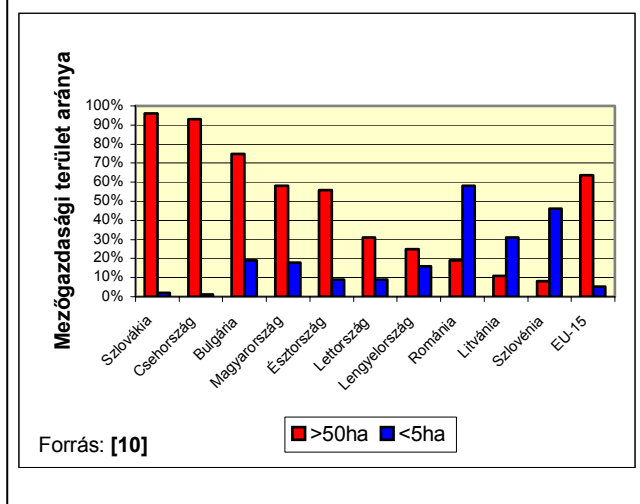
A dekollektivizáció különböző formái nagyon különböző birtokszerkezet kialakulásának adtak lökést a KKE-i országokban [8]. Csehországban és Szlovákiában a mezőgazdasági szektor még Nyugat-Európához képest is **különösen koncentrált**. A privatizáció idején a nagy állami és kollektivizált szövetkezetek közös művelésű vagy szövetkezeti birtokokká alakultak, de közülük sok viszonylag érintetlen maradt. Sok családi gazdaság felvirágzott, de arányában kevesebb területet használ. Csehországban és Szlovákiában a mezőgazdasági területek kb. 75 %-át a legnagyobb, a

gazdaságok 5 %-át kitevő, 500 ha feletti gazdaság használja (általában a szocialista szövetkezetek utódai) [9].

Másfelől Romániában és a balti államokban a kollektív földterületek nagyobb hányadát osztották fel a földhasználók és a korábbi tulajdonosok között, amely nagyszámú kis családi gazdaságnak adott lendületet. Lengyelországhoz és Szlovéniához hasonló helyzet állt elő, ahol a földterületek **szerfelett szétapróztak** maradtak a sok kis gazdaságban. Az 50 ha feletti területet használó gazdaságok területi aránya igen alacsony (*lásd az 1. ábrát*) [10].

A különbségek ellenére a KKE-i országok mindegyikére általában **kettős gazdaság szerkezet** jellemző - egyrészt néhány nagyon nagy, egy kézben lévő vállalkozás, másrészt nagyszámú, nagyon kis méretű gazdaság. A nagy vállalatok, általában sok száz vagy ezer hektár területtel, többnyire korábbi szövetkezeti vagy állami birtokok. A kis gazdaságok általában olyan családi gazdaságok, amelyek túléltek a kollektivizációt vagy az 1990-es években privatizáció során jöttek létre. A nagy birtokok most nyilvánvalóan sokkal több KAP támogatást fognak kapni, mint a kisebbek.

1. ábra: A kis- és nagygazdaságok által művelt mezőgazdasági terület aránya a KKE-i és az EU-15 országokban

Összességében az 50 ha-nál nagyobb gazdaságok a KKE-i régió 9 millió gazdaságának csupán 1 %-át, viszont a mezőgazdasági területek 38 %-át adják. A KKE-i országok összes gazdaságának 82 %-át jelentik az 5 ha-nál kisebb gazdaságok, de a mezőgazdasági területeknek csak 27 %-át. Az EU-15 országokban a 7 millió gazdaság 9 %-át és a mezőgazdasági területek 64 %-át teszik ki; és 5 ha alatti a gazdaságok 58 %-a, melyek a mezőgazdasági területek 5 %-át művelik [11].

A sok kis gazdálkodó közül sokan – különösen Romániában, Bulgáriában, Lengyelországban és Litvániában – **félig önálló gazdálkodók**, akik részben saját szükségleteik kielégítésére termelnek, amellyel a piacra is. Az Európai Bizottságnak készített tanulmány szerint körülbelül 5 millió félig önálló gazdaság

van KKE 10 országában, amelyek az összes élelmiszer több mint felét termelik a régióban (Lengyelországban 53, Magyarországon 36 és Csehországban legalább 25 %-ra becsülik a franciaországi 14 %-kal szemben) [12]. Az 1,2 millió tejet termelő gazdaságból csak 380.000 adott le tejet tejfeldolgozóba 2002-ben [13]. A maradéknak általában 1-5 tehene van és elfogyasztja vagy közvetlenül a szomszédoknak adja el a tejet. Csehországban, Szlovákiában és Észtországban a saját fogyasztásra termelés aránya mérsékeltebb (*lásd a 2. táblázatot*).

A félig önálló gazdálkodást néha **rejtett munkanélküliségként** tüntetik fel rossz színben, amelyet fel kell számolni. Ám más szempontból **szociális biztonsági hálóként** funkcionál a gazdasági nehézségek és magas munkanélküliség idején. Az 1990-es éveket követő gazdasági visszaesés és elbocsátások idején a félig önálló gazdálkodás csekély kiadással megóvta a tömeges munkanélküliségtől és szegénységtől az államkasszát. Habár sok félig önálló gazdaság részben a szociális segélyektől függ, ez egy kevésbé költséges alternatíva, mint a nyílt munkanélküliség és a hozzá kapcsolódó költségek. A félig önálló gazdaságok általában környezetbarátok is. Ezek a gazdaságok rendszerint kevés agrokemikáliát használnak és így fenntartják a biodiverzitást és kevesebb szennyezést okoznak. A gazdaságon belüli fogyasztás csökkenti a termék szállítását, a csomagolást és a hulladékot.

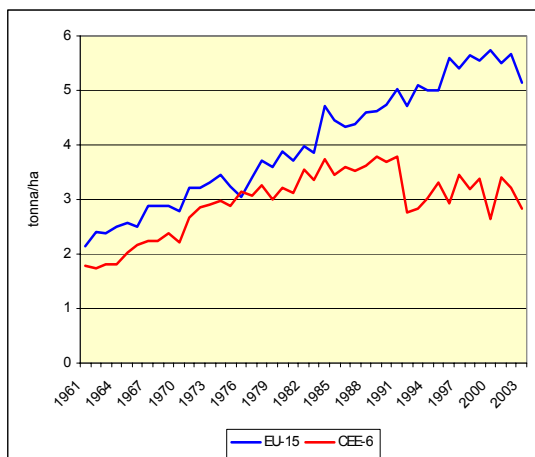
A **mezőgazdasági foglalkoztatottság** a KKE-i országokban átlagosan **sokkal nagyobb**, mint az EU-15 országokban, de az országok között nagy különbségek vannak. A mezőgazdálkodás aránya az összes foglalkoztatásból Magyarországon és Csehországban nagyon közelíti a nyugat-európai arányokhoz (kb. 5 %). Másfelől azokban az országokban, ahol a mezőgazdaság kevésbé koncentrált és kevésbé intenzív, és ahol sok félig önálló gazdaság van, a mezőgazdasági foglalkoztatottság sokkal magasabb: különösen Romániában (kb. 40 %), Lengyelországban és Litvániában (kb. 20 %) (*lásd a 2. táblázatot*) [3].

Viszont a mezőgazdasági foglalkoztatottsággal kapcsolatos statisztikák igencsak viszonylagosak. Az itt használt Európai Bizottsági adatok alapján Lengyelországban 2,6 millió ember dolgozik a mezőgazdaságban. Ezzel szemben a lengyel nemzeti összeírás szerint 10,5 millió ember vesz részt mezőgazdasági munkákban, és feléne a mezőgazdaság a fő vagy az egyedüli bevételi forrása [14]. Ugyanakkor a hivatalos adat a gazdaságok számát illetően 2,9 millió Lengyelországban. Most még közülük csak 1,6 millió regisztrált, vagyis jogosult a KAP közvetlen kifizetéseinek igénylésére [15]. A további gazdaságok többsége túl kicsi (1 ha alatti) ezért nem jogosult a támogatásokra.

2. táblázat: Mezőgazdasági foglalkoztatottság, a tej piacra termelése és gabona termésátlagok a KKE-i országokban és az EU-15 országokban

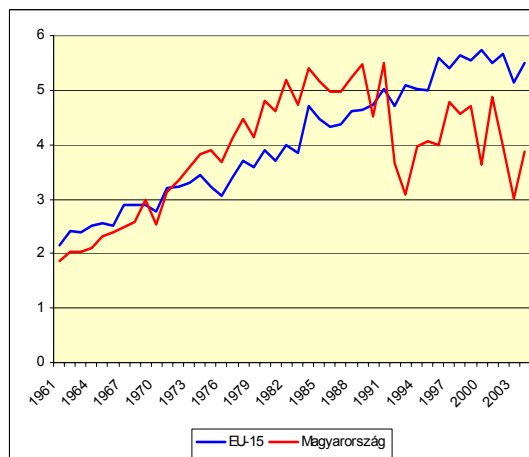
	Mezőgazdasági foglalkoztatottság (1000 fő) (2000) [3]	Aránya az össz foglalkoztatásból (2000) [3]	A tejtermelő gazdaságok által leadott tej %-os aránya [13]	Gabona termésátlag (tonna/ha) (2002-03 átlag) [5]
Csehország	193	5.2%	92%	4.1
Észtország	32	7.4%	80%	2.0
Magyarország	227	4.8%	77%	3.9
Lettország	118	13.5%	53%	2.3
Litvánia	262	19.6%	63%	2.8
Lengyelország	2,698	18.8%	61%	2.9
Szlovákia	119	6.7%	87%	3.5
Szlovénia	81	9.9%	75%	4.9
Bulgária	342	11.3%	n.a.	2.8
Románia	4,861	42.8%	n.a.	2.5
KKE-10	8,933	21.4%	n.a.	3.0
EU-15	7,129	4.3%	95%	5.5

2a. ábra: Gabona termésátlagok az EU-15 és KKE-i 6 országokban

Megjegyzés: A KKE-i 6 országok a következő országokra vonatkozó adatokat tartalmaz: Bulgária, Csehország, Magyarország, Lengyelország, Románia és Szlovákia.
Forrás: FAOSTAT adatbázis [5]

2b. ábra: Gabona termésátlagok az EU-15 országokban és Magyarországon

A mezőgazdasági termésátlagok Szlovéniát kivéve minden KKE-i országban jelentősen alacsonyabbak, mint az EU-15 országokban - átlag 30, vagy annál is több %-kal növény termésátlagokban csakúgy, mint az állati termékeknél (tej, hús, tojás) **(lásd a 2. táblázatot és a 2. ábrát)**. Az 1980-as évekig az EU-15 országok és a KKE-i országok hasonló utat követtek az intenzifikációban. Az 1990-es években a növényvédőszeres és műtrágyák használatának drasztikus csökkenése, és egyéb gazdasági változásoknak köszönhetően **(lásd az 1.2. fejezetet)**, a termés a KKE-i országokban csökkent majd változatlan maradt.

Összességében a KKE országok mezőgazdasága több embert foglalkoztat és kevesebbet termel, mint Nyugat-Európa. A tényezők összessége a sokkal alacsonyabb **munkaerő termelékenységben** egyesül, amelyet gyakran a KKE-i mezőgazdaság „problémájának” a magjaként tartanak számon **[12]**.

Kockázatok az EU csatlakozás után

A veszély abban rejlik, hogy a KKE-i mezőgazdaság összetett szükségletei a termelékenység növelésére fognak leszűkülni, miközben az élelmiszertermelés környezeti, egészségi és szociális szempontjai háttérbe szorulnak. Az Európai Bizottság által készített tanulmány szerint: „az EU-15 országok átlagos termelékenysége felének az elérése, változatlan termelés mellett, egyben a 10 KKE-i országban 4 millió mezőgazdasági munkahely megszűnését is jelentheti”, különösen Romániában és Lengyelországban **[12]**. Maga a Bizottság is elismeri, hogy „a csatlakozást követő kezdeti években a legnagyobb kockázatot az jelenti, hogy a szerkezetváltás és a Közösségi eszközök növekvő vidéki munkanélküliséggel és szegénységgel fognak társulni” **[16]**.

Már most a munkanélküliség kb. 20 %-os Lengyelországban, Bulgáriában és más KKE-i ország számos régiójában. Rendes körülmények között az emberek elhagyják a mezőgazdaságot, ha máshol jobb munkalehetőséget találnak. Ilyen magas munkanélküliség mellett a gazdálkodóknak nincs hová menniük.

Sokan azt feltételezik, hogy az uniós tagság gyorsan „átstrukturálja” KKE mezőgazdaságát a nyugat-európai arányokhoz: kivonja a „felesleges” munkaerőt, a kis gazdaságokat nagyobb egységekbe koncentrálja és intenzívebbé teszi a termelést **[17]**. A KAP támogatások bevezetése, a kereskedelmi korlátok megszűnésének köszönhető éles uniós versenynek való kitettség, csakúgy, mint a nagy kereskedelmi láncok uralma az élelmiszerpiac felett hozzájárulhat ehhez a folyamat-hoz.

A lengyelországi Wroclaw régió agrárkamarájának igazgatója úgy becsüli, hogy az ottani gazdálkodók kevesebb mint fele fogja túlélni az átalakulást: „Ebben a régióban a 7, vagy annál kevesebb hektárral rendelkező 40.000 gazda nem marad fenn. Ezen gazdaságok közül sok 4 vagy 5 embernek jelent jövedelmet. Munkát kell találnunk azoknak, akiknek el kell hagyniuk a földjeiket. Elmozdulás várható az intenzívebb termelés irányába, „nyilatkozta nemrég a The Guardian-nek **[18]**.”

Ironikus, hogy kevésbé alapvető szerkezeti változások várhatók az olyan országokban, mint Csehország vagy Szlovákia, ahol a kommunista kollektívizáció idején már magasfokú „szerkezetátalakítás” valósult meg, amely koncentráta és intenzifikálta a mezőgazdaságot. Még Szlovákiában is a gazdaságoknak legalább 20%-a valószínűleg befejezi működését a megnövekedett versenynek köszönhetően **[19]**.

A termelékenység növelésére irányuló kizárólagos figyelem az új tagállamokban ellentmond az európai multifunkcionális mezőgazdasági modell céljainak. A mezőgazdaság funkciója többé már nem csak az élelmiszertermelésben jelentkezik, hanem az élelmiszer minőségében, a táj fenntartásában, a környezetvédelemben és a vidéki térségek fejlődésében. Vidékfejlesztést nem lehet elérni a gazdálkodási szektor koncentrációjával és a vidéki munkahelyek megszüntetésével.

Román gazda és fia úton hazafelé a szénával megrakott szekéren Zamesti mellett (Bukaresttől 210 km-re)

Fotó: Robert Ghement

Megfelelő politikával, a termelékenység optimalizálható: tudással, képzéssel és képességekkel is, mintsem az erős gépesítettség, a területek növelése, több agrokemikália felhasználása és a munkaerő mellőzése által. Az EU-15 országokban egy átlagos ökológiai gazdaságnak magasabb a munkaerő termelékenysége, mint egy KKE-i konvencionális gazdaságnak, szinte semennyi növényvédőszer vagy műtrágya felhasználásával.

A KKE-i régió sok vidéki térségében hanyatlásnak lehetünk szemtanúi. Falusi iskolák, postahivatalok és üzletek zárnak be és fontos szolgáltatások a városokban koncentrálódnak. A busz és vasúti összeköttetések romlanak. Ennek eredményeképpen a vidéki népesség, különösen a fiatalok a városokba költöznek. A KAP második pillére - a vidékfejlesztési támogatások - lehetőséget adnak a folyamat visszafordítására, amennyiben megfelelően alkalmazzák őket. Csakugyan szükség van ennek a lehetőségnek a kihasználására a további szociális szétszakadás megelőzése érdekében, amely a vidékről való elvándorlásban és a munkanélküliség növekedésében jelenik meg.

Az új tagállamoknak nem kellene követni az EU-15 országok útját a vidék elnéptelenedésében és az egymás után következő, költséges kísérletekben a vidék felvirágoztatására. Előnyt kell követelniük a vidéki helyzetükből és fel kell használniuk a vidékfejlesztési intézkedéseket annak érdekében, hogy ösztönözzék a gazdálkodókat, hogy a földjeiken maradjanak **(lásd a „Prioritások az új tagállamoknak” című keretes írást).**

Prioritások az új tagállamoknak

- 1) A vidékfejlesztési források teljes felhasználása a munkahelyteremtésre a vidéki térségekben.**
- 2) A agrár-környezetvédelmi programok és más vidékfejlesztési intézkedések alkalmazása az ökológiai mezőgazdálkodás és más környezetkímélő gazdálkodási módszerek támogatására.**
- 3) A félig önellátó gazdálkodókat támogató vidékfejlesztési intézkedés felhasználása, a kis családi gazdaságok számára is elérhetővé tétele és hozzá környezeti és állatjóléti feltételek kötelezővé tétele.**
- 4) A fiatal induló gazdálkodókat támogató vidékfejlesztési intézkedés alkalmazása (jelenleg a Strukturális Alapok programjai alatt elérhető), de csakis környezeti és állatjóléti feltételekkel és kötelező környezetvédelmi képességekkel.**
- 5) A vidéki gazdaság diverzifikációját támogató vidékfejlesztési intézkedés felhasználása, (jelenleg a Strukturális Alapok programjai alatt elérhető), a helyi gazdasági tevékenységek és a hozzá kapcsolódó területek, mint pl. a vidéki turizmus és a közvetlen értékesítés ösztönzésére.**
- 6) A Strukturális Alapok felhasználása a fenntartható biomassza energia projektek támogatására.**

Lehetőségek a vidék újjáélesztésére

Az ökológiai gazdálkodás és a környezetbarát mezőgazdálkodás egyéb típusai több emberi munkaerőt igényelnek, mint az intenzív gazdálkodás, munkahelyeket teremtenek és tartanak fenn a vidéki térségekben. Az ökológiai gazdálkodás foglalkoztatási lehetőségeket teremt a gazdaságokban és a gazdaságokon kívül is a hozzá kapcsolódó tevékenységek, mint pl. a feldolgozás vagy értékesítés területén [20,21]. A második pillér lehetővé teszi az országoknak, hogy nem csak agrár-környezetvédelmi programokon, de más vidékfejlesztési intézkedéseken keresztül is támogassák a környezetkímélő gazdálkodást, már amennyiben ezek a programok jól lettek kidolgozva.

A kis és félig önellátó gazdaságok a vidékfejlesztés erősségét képezik, mintsem egy olyan terhet, amitől hamar meg kell szabadulni. Az országok kihasználhatják a félig önellátó gazdálkodásra vonatkozó vidékfejlesztési intézkedéseket, amelyek ösztönzik a félig önellátó gazdálkodás átalakítását konvencionális gazdálkodássá, azaz piacra termelésre a saját felhasználás helyett. Ha megfelelően kerülnek bevezetésre, akkor ezek az intézkedések lehetővé tehetik sok kis gazdaság többségének túlélését a „szerkezetváltás” időszakában. Másfelől a piaci termelésre való orientáció a gazdálkodókat intenzívebb termelésre készítheti. A félig önellátó gazdálkodókat különösképpen arra kellene ösztönözni, hogy ökológiai vagy integrált gazdálkodásra térjenek át az intenzív gazdálkodás helyett. Környezeti feltételekhez kellene kötni a félig önellátó gazdálkodás intézkedését [22], továbbá a félig önellátó gazdálkodást nem kellene teljes mértékben elüldözíteni, hanem lehetővé kell tenni más, nem mezőgazdasági tevékenységből, mint pl. vidéki turizmusból és egyéb szolgáltatásokból származó bevételekkel való kombinálásának fejlesztését.

Fiatalkorú gazdálkodók: Csakúgy, mint az EU-15 országokban, a KKE-i országokban is a gazdálkodók többsége idős. A vidék elnéptelenedésének és a földterületek túlzott koncentrálódásának megelőzése érdekében fontos az elkövetkező generációk megtartása a mezőgazdaságban [23,24]. Az országok támogathatják a fiatal gazdálkodók elindulását a Strukturális Alapokból elérhető vidékfejlesztési programokon keresztül. A gazdálkodók új generációja alakítja majd a KKE-i országok vidékét, ezért szükséges a támogatást környezeti és állatjóléti feltételekhez, továbbá kötelező környezetvédelmi képességhez kötni. A vidékfejlesztési támogatásoknak ösztönözni kell a kezdő gazdálkodókat, hogy inkább a környezetbarát módszereket válasszák a régimódi intenzifikáció, a maximális hozamok és a nagymértékű agrokémikália használat helyett.

A helyi gazdaság biztosítja a helyi munkahelyeket azáltal, hogy a pénzt az adott térségben tartja, mintsem valahol máshol lévő nagyvállalatok nyereségéhez járuljon hozzá. A félig önellátó gazdaságok sokszor közvetlenül a helyi közösségekben értékesítik termékeiket. A helyi élelmiszer gazdaságot pl. a termelői piacok és a helyi kis élelmiszerfeldolgozó vállalkozások támogatásával lehet ösztönözni. A termelői piacok a felszínen tartják a kis gazdálkodókat és élelmiszerfeldolgozókat, és jelentős helyi sokszorozó hatással - azaz a pénz a helyi gazdaságban forog mielőtt elhagyná azt - is bír. A vidékfejlesztési forrásokat a helyi kezdeményezések ösztönzésére is lehet fordítani. A LEADER+ program főként a kisebb projekteket kialakító helyi akciócsoportok kezdeményezéseit támogatja.

A helyi gazdaságok diverzifikálása: A Strukturális Alapokból támogatott vidékfejlesztési intézkedés, „A vidéki térségek felzárkóztatása és fejlesztése” (33-as cikkely) mindenféle vidéki tevékenység támogatására felhasználható: falufelújításra, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelmére, a régi mesterségekre, a vidéki turizmusra, a helyi gazdaságnak nyújtott alapvető szolgáltatásokra, föld újrafelosztásra, vidéki infrastruktúrára, vízgazdálkodásra, hagyományos helyi specialitások értékesítésére és környezetvédelemre. A közös cél a mezőgazdaságon kívüli új jövedelemforrások megteremtése. A vidéki turizmus pl. segíthet a gazdálkodóknak és más vidéki lakosoknak további jövedelemhez jutni, hiszen sok turista keres felüdülést az élvezhető és változatos vidéki tájban. A 33-as cikkely befektetésekhez nyújthat segítséget a szálláshelyek és egyéb turistáknak nyújtott szolgáltatások fejlesztésében. Az új, 2007 és 2013 közötti vidékfejlesztési tervekben az Európai Bizottság indítványozni fogja, hogy a tagállamoknak a vidékfejlesztési források legalább 15 %-át a vidéki gazdaság diverzifikálására kell fordítaniuk [25].

Energianyerés biomasszából: A biomassza olyan hatékony megújítható energiaforrás, melyben rejlő lehetőségek nagyban kihasználatlanok, de ma, a modern technológiák segítségével megvalósítható használatuk. A biomasszába tartozik mindenféle növényi, vagy állati eredetű szervesanyag, amelyből energia nyerhető: kifejezetten erre a célra termesztett energianövények, mint pl. az olajrepcse, a napraforgó, a cukorrépa, vagy fák, mint pl. a fűzfa; a mező- és erdőgazdálkodás melléktermékei, mint pl. a szalma és a fa; és az olyan hulladékok, mint pl. a szerves trágya, szennyvíziszap vagy a faforgács. Ma a biomasszában olyan kecsesített üzleti lehetőségek vannak, amelyek hosszútávra munkalehetőségeket teremthetnek a vidéki térségekben. Abban az esetben, ha a 2020-ig biomasszából származó energia aránya a megcélzott 15 % körül alakul, akkor ez 400.000 új munkahelyet teremthet az OECD országokban [26]. Utolsó reformja óta a KAP tartalmaz speciális közvetlen kifizetéseket energianövényekre, azaz bármilyen energianyerés céljára termesztett növényre a cukorrépa kivételével. A Strukturális Alapokat is fel lehet használni biomassza és energia projektekre. De minden támogatást csak abban az esetben kellene folyósítani, ha a biomassza termelése és felhasználása környezetbarát módon történik. Az energianövények intenzív, nagyméretű monokultúras termesztését el kell kerülni.

1.2. Még több növényvédőszer és műtrágya?

Az intenzív mezőgazdaság egyik legártalmasabb velejárója a mezőgazdasági kemikáliák használatától – azaz a növényvédőszerektől és a műtrágyáktól – való függőség. A legtöbb KKE-i országban az agrokemikáliák felhasználási szintje viszonylag alacsony. Ez előnybe juttatja őket sok nyugat-európai országgal szemben, ahol most küszködnek ezek használatának csökkentésével. A csatlakozással kapcsolatos legnagyobb kockázatok egyike az, hogy a KAP támogatásai a növényvédőszerek és műtrágyák megnövekedett használatához fognak vezetni az új tagállamokban.

A **növényvédőszerek**, beleértve a gyomirtószereket, rovarirtószereket és gombaölő szereket, mérgező vegyszerek, amelyeket a nemkívánatos élőlények, mint például a kártevők és a gyomok elpusztítására használnak a mezőgazdaságban. Sajnos ezek ritkán szelektív hatásúak – megbolygatnak más élőlényeket és befolyásolják az előállításukban dolgozók, a gazdálkodók és a fogyasztók egészségi állapotát, akik eszik és isszák a maradványaikat az élelmiszerekben és a vízben.

A **műtrágyákat** (úgy, mint a nitrogént, foszfort, káliumot) a szervesanyag mellett használják a növénytermesztés során a talajból kivont alapvető tápanyagok pótlására. A műtrágyák, a növényvédőszerekkel ellentétben, nem feltétlenül nevezhetők mérgezőnek, de ezek is szennyezhetik a vizeket, a levegőt és a talajt, és az élelmiszerekben káros anyagokként felhalmozódhatnak.

A gazdálkodás kemikáliáktól való függősége a környezet, az egészség, a gazdaság és maguknak a gazdálkodók számára is káros hatással van (*lásd „A növényvédő szerek és műtrágyák negatív hatásai” című keretes írást*).

A növényvédő szerek és műtrágyák negatív hatásai

Környezeti hatások: A növénytermesztés során alkalmazott növényvédőszereknek és műtrágyáknak a növény csak egy részét hasznosítja, míg a fennmaradó hányaduk a talajban marad, beszivárog a felszín feletti vagy alatti vizekbe, vagy elpárolog a levegőbe. A talajok és vizek mérgező növényvédőszerekkel való szennyezése jelentős tényező a madarak-, kétélűek-, rovarok stb. populációinak csökkenésében. A műtrágyákból származó nitrátok és foszfátok a tavak és folyók eutrofizációját okozzák, ami az algák felszaporodásában, az oxigén csökkenésében és a halakra, szarvasmarhákra és emberekre mérgező toxinok termelődésében mutatkozik meg. A műtrágyákból felszabaduló dinitrogén-oxid (N₂O) hozzájárul az ózonréteg elvékonyodásához és a globális klímaváltozáshoz. A negatív hatások megsokszorozódnak, ha az agrokemikáliákat helytelenül vagy mértéktelenül használják.

Egészségre gyakorolt hatások: Az élelmiszerek szermaradvány-tartalmával összefüggésbe hozható, hosszútávú egészségügyi hatások közé tartoznak: a betegségekkel szembeni gyengébb ellenállóképeség, az idegrendszeri megbetegedések, a hormonháztartás zavarai, a sperma gyengébb minősége és a rák különböző típusai [27]. A nitrogéntartalmú műtrágyák az élelmiszerek és az ivóvíz nitráttartalmának legjelentősebb forrásai. A gyomorban a nitrátok nitritekké alakulnak, amelyek aztán karcinogénnek tartott nitróz-aminokká válnak [28]. A foszfor tartalmú műtrágyák gyakran tartalmaznak különösen mérgező kadmiumot és az élelmiszerekben nagy mértékben koncentrálnak [29]. A csecsemőkre és a gyermekekre különösen nagy veszélyt jelentenek a növényvédőszerek és a nitrátok [31]. Az EU-ban az élelmiszerminták körülbelül 40 %-a tartalmaz vegyszermaradványokat, és az ivóvíz növényvédőszer- és nitráttartalma is gyakran meghaladja a megengedett határértékeket [32].

Gazdasági költségek: A növényvédőszerek és a nitrátok okozta vízszennyezések a legjelentősebb példák a negatív externáliákra. A vízügyi vállalatoknak és az élelmiszeriparnak ki kell fizetniük az ivóvíz tisztításának költségeit, és ezt áthárítják a vásárlókra. Hollandia esetében az éves tisztítási költség becslések szerint 85 millió euró körül alakul [33], míg Nagy-Britanniában több mint 200 millió eurót tesz ki [34]. A víz növényvédőszerektől való megtisztítása még bonyolultabb és költségesebb, mint a nitrátok esetében. A mezőgazdaságban jelenleg néhány száz féle növényvédőszert használnak. A növényvédőszerek minden egyes vegyi csoportja más tisztítási eljárást igényel. A gyakorlatban a vizek minden növényvédőszertől való megtisztítása nem valószínűsíthető meg [35]. Ráadásul a napraforgó és kukorica magvak kezeléséhez használt rovarölőszerek az európai méhpopulációk magas halálzási rátáját, ezáltal csak a francia méhészeknek 150 millió euróra becsült veszteségét okozták. A mezőgazdaságban használt kemikáliák egészségre gyakorolt hatásai is hozzájárulnak a magas egészségügyi költségek növekedéséhez [36].

Következtetések a gazdálkodók számára: A növényvédőszerek használata gazdasági hasznot hoz az agrokemikáliákat gyártó iparnak, azonban a gazdálkodóknak nagy költséget jelent. A hosszantartó, intenzív növényvédőszer-használat legyengíti a növényeket és gyakran a kártevők rezisztenssé válásához vezet. A növényvédőszerek gyakori mellékhatása, hogy kiírja a kártevőket fogyasztó hasznos élőlényeket, és gyakran okozza a másodlagos kártevők megjelenését [37]. Mialatt a rovarirtószerek felhasználása tízszeresére nőtt a II. világháború óta, addig a rovarok okozta károk 7-ről 13%-ra nőttek [38]. Ez még további permetezéseket tesz szükségessé: a vegyszereket gyártó vállalatoktól való függőség ördögi körébe kényszeríti a gazdálkodókat.

EU-15 országok: elfordulás a vegyi anyagoktól?

Mind a növényvédőszer, mind a műtrágyák használata drasztikusan emelkedett az elmúlt 50 évben és a mezőgazdaság erősen függővé vált tőlük. Az EU-15 országok mezőgazdasági területein körülbelül 300 ezer tonna növényvédőszer hatóanyagot és 9 millió tonna nitrogén hatóanyagot tartalmazó műtrágyát használnak fel évente. Az elmúlt 15 évben azonban megállt a növekedés, és a mezőgazdasági kemikáliák használata néhány országban - Hollandiában, Ausztriában, Dániában, Svédországban és Finnországban, ahol felismerték a negatív hatásait és politikai lépéseket hoztak használatuk korlátozására - még csökkent is [39, 40]. Ezek az országok bebizonyították, hogy a felhasználás csökkentése a mezőgazdasági termelékenység csökkenése nélkül is elérhető.

Növényvédőszer és/vagy műtrágya adókat alkalmaznak pl. Dániában, Finnországban, Svédországban és az USA számos államában néhány negatív externális költség internalizálása érdekében [41]. A kivetett adók az erőforrások hatékonyabb felhasználását támogatják és ezáltal ösztönzik az innovációt. Az adókból származó bevételeket arra használják, pl. Dániában, hogy támogassák az alternatív növénytermesztési módszerek alkalmazását a gazdálkodók körében.

Az alternatív növényvédelmi és tápanyagutánpótlási gyakorlat gazdaságilag előnyösnek bizonyult a gazdálkodók számára. Ezek magukba foglalják a kártevők szabályozásának nem-kémiai módszereit, úgy mint a biológiai növényvédőszereseket és tápanyagutánpótlási módszereket, a vetésforgót, a talajtakaró növények termesztését és a növénymaradványok talajba dolgozását. A vegyi anyagok bevitelének és negatív hatásainak megfelelő mennyiségben és időben való, egyszerű kijuttatásával is mérsékelhető. A két átfogó alternatíva egyike a vegyszereket gyakorlatilag nem használó ökológiai gazdálkodás, a másik az integrált gazdálkodás, amely speciális talajművelési módszerekkel, kártevő és gyomszabályozó technikákkal minimálisra csökkenti a vegyszerek alkalmazásának szükségességét.

Fotó: Tussengas

Vegyszer permetezése Hollandiában, az egyik legmagasabb hektáronként kijuttatott mennyiségeket alkalmazó európai országban

Ahogy Dánia csökkentette felére a növényvédőszer- és műtrágyahasználatát

A dán kormány első Növényvédőszer Akció Tervét 1987-ben indította el. A terv alapján a regisztrált növényvédőszeresek közel 50%-át betiltották vagy kivonták a kereskedelemről. A terv a növényvédőszer-felhasználás 50 %-os csökkentését is előírta. 1989 és 1999 között, a növényvédőszer felhasználás csakugyan lecsökkent 2,0 kg/ha-ról 1,0 kg/ha-ra [5]. 1996-ban adót vetettek ki a növényvédőszeresekre Dániában, melynek mértéke a rovarirtó szerek esetében a hozzáadott érték 54%-a, más növényvédőszeresek esetében 33%-a volt. Ezután a növényvédőszeresekkel való permetezés átlagos évi számának a csökkentése került a középpontba, amely a kezelés gyakorisági index-szel mérhető (KGYI).

Egy, a kormányzat által felállított szakértő bizottság megállapította, hogy a KGYI-t közel felére lehet csökkenteni egy 10 éves periódus alatt a gazdálkodókra vagy a társadalomra gyakorolt gazdasági hatások nélkül. 2000-ben a Második Növényvédőszer Akció Terv 2002-ig a KGYI értékének 2,5-ről 2,0 alá csökkentése mellett más intézkedések bevezetését - mint pl. a vízfolyások mentén védelmi zónák kialakítását, ahol a növényvédőszeresek használatát komoly korlátozások alá vonták - tűzte ki célul. A terv megcélozta az ökológiai gazdaságok területének több mint háromszorosára növelését is. Dánia folytatja az irányelvek megerősítését: a jelenlegi Növényvédőszer Akció Terv célja a 2004-2009 közötti időszakban a KGYI 1,7 alá csökkentése. A dán sikereiben szerves része van egy, részben a növényvédőszer adókból alapított országos mezőgazdasági tanácsadói szolgáltatásnak, amely abban segít a gazdálkodóknak, hogy megfeleljenek azoknak a követelményeknek, amelyek a növényvédőszeresek használatának csökkentésére irányulnak. Kulcsfontosságú lépésként, a tanácsadói szolgáltatási akciótervet készít az egyéni gazdaságoknak, és 5-8 gazdálkodóból álló, a tanácsadóval rendszeresen találkozó, tapasztalatcserére lehetőséget adó csoportokat szerveznek. A gazdálkodókról úgy hírlik, hogy önként és lelkesen csökkentik a növényvédőszer-felhasználást, miközben elérik vállalkozásuk gazdasági optimalizálását [42].

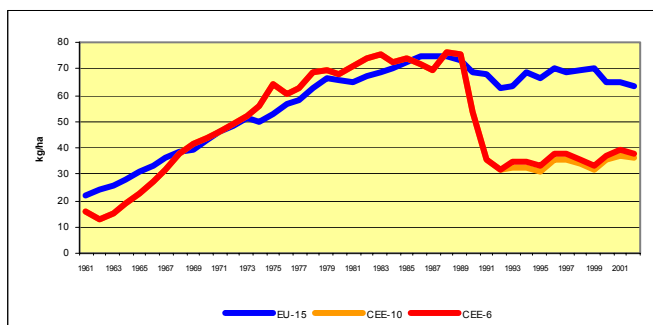
Dánia a műtrágyákra vonatkozóan is szigorú szabályozással rendelkezik. Az eredmény 1989 és 2002 között a műtrágyafelhasználás felére csökkentése [5]. 1994 óta, a dán gazdálkodóknak műtrágyázási tervet kell készíteniük, ahol a mennyiségeket szabályozzák annak érdekében, hogy a tápanyag-egyensúly legyen a gazdaságukban; ráadásul a megművelt területeik 65%-át télen zöld növénynek kell takarnia [29]. Ezenkívül Dánia csökkentette a nitrogénből származó vízszennyezés mértékét is. A dán parlament 1987-ben elhatározta, hogy a mezőgazdasági használatból származó, a tengerekbe, a tavakba és a talajvízbe szivárgó nitrogén mennyiségét 49%-kal kell csökkenteni. 2003 végére ez 48%-kal csökkent. Ezt főképpen a hatékonyabb szervesműtrágya alkalmazással, a megnövekedett ökológiai gazdálkodással és a vizes területek visszaállítással érték el [43].

KKE: a csatlakozás növekvő használathoz vezet?

Egészen az 1980-as évekig, Közép-és Kelet-Európa nagyjából követte a nyugat-európai, növekvő vegyszerfelhasználási trendet. A kommunista rezsim bukását és a mezőgazdasági támogatások drasztikus csökkenését követően az agrokemikáliák használata hirtelen több mint a felére esett vissza **(lásd a 3. és a 4. ábrát)**. Míg 2001-2002-ben az EU 15 országában a növényvédőszer hatóanyag 2,3 kg, a műtrágyák N hatóanyaga 63 kg volt egy hektár művelt területre, addig KKE-ban ez 0,6 illetve 36 kg volt hektáronként [5]. A közép-kelet-európai országok közül a balti államok használják a legkevesebbet, Szlovénia, Csehország, Magyarország és Szlovákia a legtöbb agrokemikáliát.

3. ábra: Nitrogén tartalmú műtrágyák felhasználása az EU-15 és a Közép-Kelet-európai országokban

Megjegyzés: A KKE-6 a következő országokat foglalja magába: Bulgária, Csehország, Magyarország, Lengyelország, Románia és Szlovákia. Az adatok 1992-től az összes KKE-10 országra ismertek.

Forrás: FAOSTAT [5]

A jelenlegi alacsony átlagos felhasználási szintek ellenére, a növényvédőszer és műtrágyák okozta szennyezések komoly problémát jelentenek a KKE országokban. A legfőbb okok a következők: gyengébb szabályozás és joggyakorlás, elavult permetező berendezések, kedvezőtlen tárolási feltételek és a gyakran nem megfelelő kijuttatás (pl. túladagolás vagy rossz időzítés), melyek a gazdálkodóknak nyújtott szaktanácsadói és képzési szolgáltatások hiányának tudhatók be [39]. A KKE országokban gyakori homokos, laza szerkezetű talajok hajlamosabbak a szennyezések áteresztésére, mint a kötöttebb talajok.

A felhalmozott, elavult növényvédőszer nagy készletei különösen nagy problémát jelentenek KKE országaiban, komolyan veszélyeztetve az emberi egészséget és a környezetet [44]. A megmaradt készletek gyakran minimális ellenőrzés alatt állnak, és a készletek elhelyezkedése is gyakorta ismeretlen. Lengyelországban ezeknek a régi, fel nem használt növényvédőszernek 60 ezer tonnára becsülik a mennyiségét [45]. A kormányoknak biztosítaniuk kellene biztonságos lerakásukat és meg kellene előzniük azok illegális kereskedelmét.

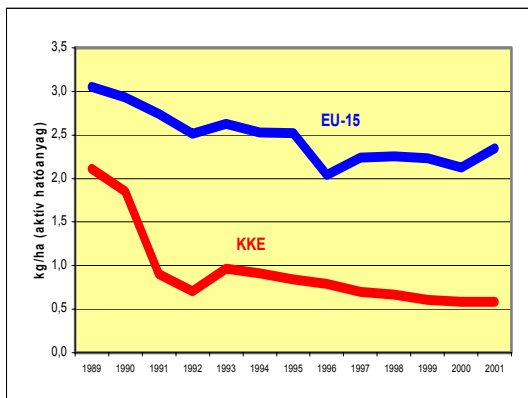

Fotó: Martin Rosta

Agrokemikália kijuttatása Csehországban.

Amíg az agrokemikáliák használatának csökkenése Dániában és Svédországban megfontolt politikai lépéseknek és a környezetre irányuló figyelemnek köszönhető, addig Közép-kelet-Európában gazdasági akadályok eredménye. A csatlakozás után KKE országai az eddiginél sokkal magasabb támogatásokat kapnak. A kérdés az, hogyan fogják ezt a pénzt felhasználni. Az uniós csatlakozással összefüggésben az egyik legnagyobb kockázat az, hogy a KAP támogatásai a piaci nyomással egyetemben a gazdákat ismét több növényvédőszer és műtrágya használatára fogja-e ösztönözni.

4. ábra: Növényvédőszerfelhasználás az EU-15-ökben és Közép-Kelet-Európa országaiban (aktív hatóanyag)

Megjegyzés: A korlátozott adatelérés miatt, a diagram az adott évben elérhető országok növényvédőszerfelhasználását mutatja azok teljes mezőgazdasági területére leosztva. 1993-tól Bulgária kivételével az összes KKE ország adatai ismertek.

Forrás: [5]

Az adófizetők gazdálkodók támogatására hivatott pénze ezáltal a környezet és az élelmiszerbiztonság kárára válna, és végül az agrokémiai ipar zsebében kötne ki. A gazdálkodókat arra kellene ösztönözni, hogy a magasabb támogatást az agrokemikáliák használatának javítására, alternatív kártevő elleni védekezésre és trágyázási módszerekre fordítsák, ahelyett, hogy függőbbé váljon gazdálkodásuk az agrokemikáliáktól. Ezért a közvetlen kifizetéseket megfelelő környezeti szabályoktól kellene függővé tenni (**lásd 2.1.2 fejezetet**).

Kulcsfontosságú választás előtt állnak KKE országai: a kicsi vagy nulla vegyszerfelhasználású, fenntartható mezőgazdaság irányába mozdulnak el, vagy áttérnek egy újabb, környezet- és egészségromboló mezőgazdaság időszakba? Ha az intenzív mezőgazdasági módszerek terjednek el, akkor ez nem csak a környezetre, de az emberek egészségére is hatni fog – mindemellett a vízdíjakra is jelentős hatással lesz. KKE országainak alacsony szintű agrokemikália

felhasználása előnybe juttatja őket sok nyugat-európai országgal szemben, ahol most küszködnek ezek használatának csökkentésével.

Még egy veszély, amit a csatlakozás jelent az unió számára, az nem más, mint az EU zöldségek és gyümölcsök alakjára, méretére és esztétikus külalakjára kialakított kereskedelmi **szabványai**. A jelenlegi vegyszerhasználat nagy része egyáltalán nem a termésmennyiségekhez, hanem az esztétikai, külalakbéli minőség és az egységes áru biztosításához köthető. A szabványosításnak a helyi fajták látják kárát és különösen diszkrimináló az ökológiai gazdálkodókkal szemben. Észak-Európában több mint 2300 almafajta létezik, de csak néhány jelenik meg a szupermarketek polcain. A 85/2004-es EU jogszabály szabályozza, hogy azok az almák, amelyek nem érik el az 55 mm-es átmérőt, vagy súlyuk 80 g alatti, vagy héjukon 2,5 cm²-nél nagyobb hibák vannak, nem adhatók el almaként¹. Ennek eredményeképpen, óriási mennyiségű növényvédőszer és műtrágyát alkalmaznak az egységes, folt nélküli almák termeléséhez. Hasonló EU szabványokat alkalmaznak a körtére, a szilvára, az őszibarackra, a répára és egyéb termékekre.

Kukorica trágyázása...

...és cukorrépa permetezése Csehországban.

Fotó: Martin Rosta

¹ 85/2004-es számú (2004. január 15. Bizottsági rendelet) fekteti le az alma értékesítésének szabványait. Azonban ez nem a „Brüsszeli bürokraták” beavatkozása, mivel a szabványosítást a tagállamok igényelték az Európai Tanácsban. Lásd a 2200/96 (1996. október 28. Bizottsági rendeletet a gyümölcs és zöldség piac közös szervezéséről).

A növényvédőszerrel és műtrágyákkal kapcsolatos főbb EU jogszabályok és politikák

A fentiekben említett veszélyektől eltekintve, a csatlakozás számos EU jogszabályt és irányelvet hoz az agrokemikáliákkal kapcsolatban, amelyek fejlődést is jelenthetnek az új tagállamoknak. Az agrokemikáliákkal kapcsolatos törvényhozás EU szintű harmonizálása elsősorban a szabad kereskedelem biztosítását és a különféle szabványoknak betudható lehetséges kereskedelmi viták megelőzését szolgálta, mintsem a növényvédőszerrel egészségre és környezetre gyakorolt negatív hatásainak elkerülését [47]. Az új tagállamoknak ezért nem kellene biztonsági garanciának tekintenie az EU irányelveket. Az új tagállamok képviselői is részben felelősek lesznek az eljövendő új EU jogszabályokról és irányelvekről szóló döntéshozásban.

Növényvédőszer Tilalmi Irányelv (79/117/EC): az elmúlt 25 évben körülbelül 25 növényvédőszerrel tiltottak be általa. Ezek között vannak a legveszélyesebb növényvédőszerrel, mint pl. a DDT.

- **Növényvédőszer Engedélyezési Irányelv (91/414/EEC)** a növényvédelmi termékek piaci helyéről. Az engedélyezett növényvédőszerrel folyamatos átértékelődésének következtében 2003 óta több mint 450 anyagot vontak ki a piacról. 800 aktív hatóanyag mintegy 60 %-a került ki az EU piacáról, csakúgy, mint az új tagországokból, kivéve ha átmeneti időszakot kaptak néhány anyagra. Ennek ellenére számos veszélyes növényvédőszerrel, köztük 12 feltehetően karcinogén szerrel még mindig alkalmaznak [47].
- **Irányelv a szermaradványok maximális mértékéről (MRLs),** az élelmiszerek növényvédőszer-tartalmának megengedhető határértékeit rögzíti. Több mint 17.000 szintet határoztak meg a különböző növényvédőszerrel és árucikkekre [47].
- **A növényvédőszerrel fenntartható használatáról szóló tematikus stratégia** az Európai Bizottság előkészítése alatt áll 2002 óta. A stratégia várhatóan EU szinten a növényvédőszerrel kockázatát és használatát csökkentő intézkedések sorát fogja bevezetni. A stratégiát várhatóan 2004 őszén teszi közzé a Bizottság, és akkor kerül az EU intézményei elé megvitatásra. A tematikus stratégia várhatóan EU szintű intézkedéseket vezet be és kötelezi az országokat akciótervek kidolgozására a növényvédőszerrel kapcsolatosan. Az Európai Parlament felszólította az EU-t egy speciális alap létrehozására az elavult növényvédőszerrel tárolására KKE országokban a tematikus stratégia keretein belül [37].
- **Víz Keretirányelv (2000/60/EC)** célja a felszíni és felszín alatti vizek védelme a szennyezésektől. Az irányelv felsorol számos olyan elsődleges anyagot, beleértve számos növényvédőszerrel is, amelynek bemosódását a vizekbe ki kell küszöbölni [49, 50].
- **Ivóvíz Irányelv (98/83/EC)** megállapítja az ivóvíz növényvédőszer-tartalmának maximum értékeit: 0,1 µg/l minden egyes növényvédőszerrel és 0,5 az összes növényvédőszerrel koncentrációjára.
- **Nitrát Direktíva (91/676/EEC)** célja a vizek mezőgazdaságból származó szennyeződésektől való megóvása. A direktíva szerint a tagállamoknak Nitrátérzékeny Területeket (NÉT-ek) kell kijelölniük a maximálisan felhasználható N mennyiség meghatározásával. A tagállamoknak akcióterveket kell készíteniük a NÉT-ekre olyan intézkedésekkel, amelyek korlátozzák a felhasználható szerves- és műtrágya mennyiségét és biztosítják a biztonságos kezelésüket és a lerakásukat. A NÉT-ek az EU-15 országok teljes területének mintegy 37%-át teszik ki. Egy lehetőség az egyedi NÉT létrehozására az ország teljes területének NÉT-té való nyilvánítása, az egész területre vonatkozó akciótervvel [51]. A legnagyobb probléma a Nitrát Direktívával a régi és az új tagállamokban egyaránt annak elégtelen bevezetése. Az Európai Bizottság szabálmegszegési eljárást indított Dánia kivételével az összes EU-15 ország ellen a direktíva teljes bevezetésének hiánya miatt. KKE országokban nagyon különböző előkészületi állapotban vannak a direktíva bevezetésére. Amíg Szlovénia és Magyarország a csatlakozása előtt elkezdte a bevezetését, addig Lengyelország, amely kezdetben tiltakozott, mondván nincs szükség NÉT-ekre Lengyelországban, a Bizottság nyomásának engedve teszi ezt meg.
- A Közös Agrárpolitika számos intézkedése segíthet a vegyszerektől való függőség mérséklésében. A 2003-as KAP reform által bevezetett **Cross-compliance-nek (a közvetlen kifizetések környezeti minimumfeltételekhez való kötése)** vannak Növényvédőszer Engedélyezési Irányelvvel és Nitrát Direktívával kapcsolatos vonatkozásai azon feltételek között, amelyeket a gazdálkodóknak az első pilléres kifizetésekért kell tenniük (de a fent említett többi direktívával nem). Azonban a **közvetlen kifizetések környezeti minimumfeltételekhez való kötésének bevezetése** nem lesz kötelező az új tagállamoknak 2009 előtt (*lásd a 2.3.1. fejezetet*). A **Helyes Gazdálkodási Gyakorlat (HGGy)** előírásai további korlátozásokat kötnék ki a növényvédőszerrel és műtrágya felhasználásban az agrár-környezetvédelmi és a Kedvezőtlen Adottságú Területek támogatása igénybevitelének feltételeként. Végül az **Agrár-Környezetvédelmi Programok (AKP-ok)** megjutalmazhatják a gazdálkodókat a környezeti minimumfeltételek vállalásán és a Helyes Mezőgazdasági Gyakorlaton felül vállalt további növényvédőszerrel- és műtrágya-felhasználás csökkentéséért. Támogatják az integrált vagy ökológiai termesztési módszereket, amelyek kevés agrokemikáliát használnak. Az AKP-ok bizonyítottan a növényvédőszerrel- és műtrágya-felhasználás csökkenéséhez vezettek [52].
- A gazdálkodás intenzifikálása a KKE országokban a mezőgazdasági termelés nagy növekedése nélkül is előfordulhat. Ennek jó példája Spanyolország esete az EU csatlakozás (1986) után. 1990 és 1999 között mezőgazdasági termelés 8%-kal nőtt, ezzel párhuzamosan viszont a műtrágyafelhasználás (kg/ha) 30%-kal nőtt. Ugyanebben az időszakban a gazdaságok száma és a mezőgazdasági munkaerő gyorsan zsugorodott. Tehát az emberi munkaerőt kémiai anyagokkal helyettesítették, míg az össztermelés csak mérsékelten nőtt [46].

Összességében elmondhatjuk, hogy az EU növényvédőszerrel kapcsolatos szabályozása és politikája nagyon gyenge, és nem biztosítja a növényvédőszer-felhasználás csökkenését. Az EU-nak új, jogilag kötelező érvényű irányelvre van szüksége, amely specifikus és kötelező célterületeket, és növényvédőszer-felhasználás csökkentésére vonatkozó ütemtervet határoz meg és minden tagállam számára kötelezővé teszi a nemzeti növényvédőszer-csökkentési tervek bevezetését. Ennek a direktívának – a Növényvédőszer Felhasználás Csökkentés Európában Irányelv (PURE) - a javasolt szövegét a növényvédőszer akció hálózat vezényletével civil szervezetek már közzétették [53].

Az új tagállamokban az EU csatlakozás hatása az agrokemikáliák használatára ezért vegyes képet fog mutatni. Egyfelől nagy lesz a nyomás az intenzifikáció felé, másrészt szigorúbb lesz a szabályozás és több lesz az ösztönzés a környezetbarát alternatívák alkalmazására. Nagy kérdés, hogy ez az uniós irányelv-csomag képes lesz-e csökkenteni, vagy legalábbis megállítani a felhasznált anyagok intenzifikációját. A válasz csak magukon az országokon múlik, hogy mennyire veszik komolyan ezt az ügyet.

Politikai prioritások az új tagállamoknak:

- 1) **Egy határozott Peszticid Akcióterv elkészítése és bevezetése az EU csatlakozás utáni növényvédőszer-felhasználás növekedésének megelőzésére. A Tervnek magában kell foglalnia olyan intézkedéseket, amelyek javítják a növényvédőszer-felhasználásának gyakorlatát a gazdaságokban, továbbá konkrét célokat és időbeosztást is tartalmaznak annak érdekében, hogy használatuk, alkalmazásuk száma és a növényvédőszer-környezetre és az emberi egészségre gyakorolt kockázata csökkenjen.**
- 2) **Tápanyagmérleg-számítási módszer létrehozása trágyázási tervvel együtt, amelyeket kötelező használni a gazdaságokban a szükségtelen műtrágya-felhasználás elkerülése és a tápanyagegyensúly biztosítása érdekében.**
- 3) **Annak biztosítása, hogy a KAP által kifizetett támogatások az agrokemikáliák használatának növekedését ne tegyék lehetővé, pl. a közvetlen kifizetések megfelelő környezetvédelmi követelményekhez való kötésén keresztül.**
- 4) **Adókiivetés a növényvédőszerre és műtrágyákra, néhány externális költség internalizálása érdekében, és az abból befolyt bevételeket a gazdálkodók tanácsadására kell fordítani az alternatív kártevők elleni küzdelemmel és tápanyagutánpótlással kapcsolatosan.**
- 5) **Az ökológiai és az integrált gazdálkodás népszerűsítése, mint alternatív lehetőség az agrokemikáliák használatának minimalizálása érdekében.**
- 6) **A jól kidolgozott agrár-környezetvédelmi programok számára erőteljes támogatás biztosítása.**
- 7) **A növényvédőszerre vonatkozó EU direktíva, a Víz Keretirányelv és a Nitrát Direktíva teljeskörű bevezetése és végrehajtása.**
- 8) **A raktáron lévő elavult növényvédőszer azonosítása és biztonságos elhelyezésük biztosítása.**
- 9) **Nyomásgyakorlás egy erős tematikus uniós stratégia kialakításának érdekében a növényvédőszer fenntartható felhasználásról, amely jogilag kötelező mechanizmusokat tartalmaz a növényvédőszer-felhasználás csökkentésére a nemkormányzati szervezetek által javasolt PURE direktívát követve.**
- 10) **Nyomásgyakorlás az EU esztétikai szabványainak felülvizsgálata érdekében, amelyek szükségtelen növényvédőszer-felhasználásra ösztönöznek.**

1.3. Állattenyésztő gazdaságok, állatjólét és élelmiszerbiztonság

Az elmúlt években Európát súlyos élelmiszerbotrányok sújtották, melyeket állati betegségek és állati takarmányok okoztak. A botrányok megmutatták, hová is vezet az intenzív állattenyésztés és minden áron a hozamokra helyezett hangsúly. Nyugat-Európa elérte az intenzív és iparszerű mezőgazdaság határait és lassan kezd elfordulni tőle. Az új tagállamoknak nem kellene befutniuk az iparszerű modell zsákutcájába, hanem ki kellene használniuk birtokszerkezetük előnyeit, hogy közvetlenül áttérjenek a szabadtartásra, vagy a magas színvonalú beltéri tartásra, melyek nagyobb helyet, szabad kifutót és természetes megvilágítást biztosítanak. Fenn kellene tartaniuk mind az extenzív, mind a vegyes gazdálkodást.

Élelmiszer botrányok

A **szivacsos agyvelőgyulladás (BSE)** vagy „kergemarha-kórt” először az Egyesült Királyságban, 1986-ban jelentették. A halálos betegséget, amely az agy szivacsos állományának elhalásával jár, az a takarmányozási gyakorlat okozta, melynek során az elhullott szarvasmarhából kinyert hús- és csontliszttel etették az élő állatokat, amely olcsó módja a súlygyarapodás növelésének és a tejtermelés fokozásának. Először 1996-ban az Egyesült Királyságban jelentették a Creutzfeldt-Jakob kór (CJD) egy új fajtáját, a BSE emberi változatát, melyet a BSE-vel szennyezett hústermékek fogyasztása okozott. 2002 végére a kór 130 embert ölt meg, legtöbbjüket az Egyesült Királyságban [54]. A betegségnek hosszú lappangási ideje van, vélhetően az elkövetkezendő években még sokkal több áldozatot fog szedni. Az EU csak 2001-ben fogadta el az összes gazdasági állat hús- és csontliszttel való takarmányozásának teljes betiltását.

1999-ben újabb élelmiszerbotrány rázta meg Európát, amikor kiderült, hogy a baromfi és sertéstakarmányok rákkeltő **dioxinokat** és poliklórozott bifenileket tartalmaznak. A szennyeződés a belga tyúkokban és tojásokban jelentkezett, érintette Franciaországot és Hollandiát is, és áttért más háziállatokra is, mint például a sertésekre és a szarvasmarhákra. Állatok ezreit kellett elpusztítani, és élelmiszereket megsemmisíteni. Ez Belgiumban az élelmiszerek több mint 10%-át érintette. A belga kutatók szerint a szennyeződés nagyszámú rákos megbetegedést fog okozni [55].

2001-ben a valószínűleg import takarmányok által okozott **száj- és körömfájás betegség (FMD)**, bénította meg az európai vidék egyes részeit [56]. Az Egyesült Királyságban kizárólag a turizmus veszteségeit, a kormányzati kompenzációt stb. figyelembe véve a költségek körülbelül 9 milliárd fontra tehetők [57]. Ahogy a BSE esetében is, az állatokat lelőtték, és hatalmas máglyán vagy krematóriumban tömegesen égették el.

2003-ban az **ázsiai influenza** (madárinfluenza) vírusa sújtotta Európát. Több mint 30 millió madarat pusztítottak el Hollandiában, Belgiumban és Németországban.

Számos más élelmiszerbiztonsági válsághelyzet volt, amelyet az **élelmiszerek baktériumokkal**, mint pl. Salmonellával vagy Escherichia colival **való fertőződése** okozott [58]. Az élelmiszermérgezési esetek száma gyors tempóban nőtt az Egyesült Királyságban. Ismételt élelmiszer botrányokat okoz az állatok illegális anyagokkal vagy hulladékokkal való takarmányozása is.

Iparszerű gazdálkodás

A jelenlegi élelmiszer válságoknak azonos gyökerei vannak az élelmiszergyártás vagy a távolsági szállítás intenzív, iparszerű eljárásaiban. A hagyományos extenzív vegyes gazdálkodási rendszerekben az állattenyésztés és a növénytermesztés is jelen van. Az állattenyésztéshez éppen elég nagy terület tartozik a takarmányigény kielégítésére, és az állattartás során keletkező trágya kijuttatható és így hasznosítható a földeken. Az elmúlt 50 évben az állattenyésztés egyre inkább koncentrált, és a egyes gazdaságokat specializálódott gazdaságok váltották fel. A sertésállomány az EU-12 országában az 1970-es évek közepének kb. 80 milliós állományáról 1996-ra 108 millióra növekedett, míg ugyanebben az időszakban a gazdaságok száma több mint a felére csökkent [59]. Az EU-ban az állati termékek előállításának többsége napjainkban a találóan „iparszerű gazdaságoknak” nevezett üzemekben történik.

Intenzív sertéstelep

Fotó: Ken Hammond, USDA

Az iparszerű gazdálkodás negatív hatásai

Állatjólét: Az iparszerű gazdaságokban az állatokat nem érző lényeknek, hanem termelési egységeknek tekintik, amelyektől elvárják a gyors növekedést és a maximálisan lehetséges mennyiségű hús, tej vagy utód előállítását, igényektől függően. Jellemzően az állatokat egész életükben bezárva tartják sivár, túlsúlyolt ólakba vagy ketrecekbe zsúfolva, vagy a sertések esetében hetekig elkülönítve olyan szűk állásokban, ahol még csak meg sem tudnak fordulni. Az EU-ban a tojótyúk kb. 90%-át ketrecekben tartják, ahol 4-5 madár jut egy ketrecre. A legintenzívebben tenyésztett madarak csőreit levágják, mivel a nagy zsúfoltság egymás csipkedéséhez vezet. A túlsúlyolt állatok nem teszik lehetővé a természetes viselkedést vagy a normális fejlődést. A sertéseket megakadályozzák a túrásban, a csirkéket pedig a szárnyeregetésükben. Az állatokat szokás szerint elválasztják az utódoktól, eltorzulnak, és természetellenesen takarmányozzák őket.

Betegségek és élelmiszerbiztonság: A zsúfolt és gyakran piszkos körülmények tökéletes táptalajt biztosítanak a baktérium fertőzések kiterjedéséhez. A beteg és „egészséges” állatokat egyaránt gyógyszerek és antibiotikumok koktélljával etetik, hogy elég hosszú ideig életben tartsák őket a termelés elősegítése érdekében. Gyakran az intenzív tartási körülmények számlájára írható stresszhatások is az állatok megbetegedéséhez vezetnek. Az élelmiszerbiztonság és az állatok jóléte ugyanazon érme két oldala. Ha a haszonállatoknak kevésbé megterhelő és zsúfolt állapotokat biztosítanak, akkor az állatmegbetegedési és az élelmiszerbiztonsági válságok sokkal ritkábban fordulnának elő.

Környezeti hatások: Az állatokat fenntarthatatlanul magas számú állat sűrűségben tartják, amely óriási mennyiségű takarmányt igényel, és igen nagy mennyiségű trágyát és hulladékot termel. Ezért a szántóföldi növényeket az állattenyésztéstől elkülönítve termelik jelentős műtrágya szükséglet mellett. A koncentrált állati trágyából származó tápanyag-főleg beszennyezi a folyókat, tavakat, a talaj- és tengervizet, károsítja a növények és állatok életét, és megfertőzi az ivóvizet. Az iparszerű gazdaságok az ammónia, szén-dioxid, metán és nitrogén-oxid kibocsátás fő forrásai is, amelyek különösképpen kapcsolatba hozhatók az üvegházhatással és a savas esővel. Helyi szinten az iparszerű gazdaságok a környékbeli emberek életét is megbonyolítják. A rossz szagok mellett az ammónia-kibocsátás az asztmás embereknek egészségügyi problémákat okoz. A nagy baromfitartó gazdaságok körüli levegő hemzseg a portól és a baktériumoktól és több allergiás megbetegedést okoz [28].

Állati takarmány: Az iparszerű gazdálkodás az intenzív monokultúrákban termelt, magas energia- és fehérjetartalmú takarmányok termelését és szállítását igényli. Az európai mezőgazdaság képes eltartani az európai embereket, de a haszonállatait nem. Az Európában felhasznált takarmányok kb. 30 %-át teszik ki az európai tehének és sertések részére importált takarmány, mint pl. a szója és a manióka. Az uniós állattenyésztése ezért hatalmas Európán kívüli földterületeket használ fel, hozzájárulva az esőerdők pusztításához, a nagy méreteket öltő talajerózióhoz és a kis helyi gazdák kiszorításához a nagy exportorientált birtokokkal, olyan országokban, mint például Brazília. Az Unióban a takarmányozásra használt importált szója legnagyobb része jelenleg génmódosított (lásd az 1.8 fejezetet).

Gazdasági költségek: Az állatok szabadon tartása nagyrészt csak alig jár többlet termelési költséggel, mint az az iparszerű gazdaságok esetében. Ezenkívül az iparszerű gazdaságoknak magas rejtett költségei vannak, amelyek nem jelennek meg az élelmiszerárakban: a környezetszennyezés tisztításának költségei, a gyakoribb ételmérgezéseknek és egyéb élelmiszer eredetű betegségeknek köszönhető magasabb orvosi kiadások, és a válságok, mint például a szalmonella, vagy a BSE leküzdésének költségei. Az állati jólétre vonatkozó jobb szabványok nem csak erkölcsileg elvárhatók, de gazdaságilag is szükségszerűek [62].

Antibiotikumok az állati takarmányokban

Ahogy a növénytermesztés a vegyi növényvédőszerektől és a műtrágyáktól, úgy az intenzív állattenyésztés az antibiotikumok nagymértékű használatától vált függővé. Az iparszerű gazdaságokban az antibiotikumokat rutinszerűen etetik az állatokkal, hogy megakadályozzák a baktériumos fertőzéseket, valamint hogy elősegítsék a gyorsabb növekedést. 1997-ben 4700 tonna antibiotikumot etettek fel az állatokkal az EU-ban, különösen olyan országokban, ahol a legintenzívebb az állattenyésztés, mint például Hollandiában, Belgiumban, Dániában és Franciaországban. Az antibiotikumok túlzott használata az antibiotikumnak ellenálló baktériumok riasztó mértékű megjelenését eredményezte, pl. Salmonella és a Campylobaktérium esetében. Az ellenálló baktérium az embereket is megfertőzi, és a gyógyszerben használt antibiotikumok hatékonyságát jelentősen csökkentheti - a fenyegetés sokkal nagyobb, mint ahogy például a BSE esetében feltételezték. Az antibiotikumok maradványai az élelmiszerekben is megmaradnak: Hollandiában egy felmérés során antibiotikum maradványokat találtak a csirkehúsból származó minták 10%-ában.

Svédország előírta az antibiotikumok használatának tilalmát az állattenyésztésben, kivéve a gyógyászati célú felhasználást. 2002-ben az EU teljes tilalmat rendelt el a növekedést ösztönző antibiotikumok felhasználására, mely tilalom 2006-ban lép hatályba. Az állatokkal etetett antibiotikumok döntő többsége az unióban az iparszerű gazdaságokban szolgálja a fertőzések megelőzé-

sét, amely továbbra is engedélyezett marad. A valódi megoldás az állattenyésztési módszerekben igényel változást, azaz elmozdulást a nagyüzemi gazdaságoktól a szabad tartásig vagy a jó belső tartási technológiák felé.

Az antibiotikumok mellett **béta-antagonistákat** és **anabolitikus hormonokat**, növekedésserkentőket használnak a nagyüzemi termelés során. A béta-antagonistákat (pl. clenbuterol) széles körben használják a gazdasági állatok izomzatának növelésére, jóllehet legálisan csak gyógykezelésekhez használhatják. Az élelmiszerekben levő maradványaik fokozott szívverést és szívdobogást okozhatnak az emberekben és az állatokban egyaránt. A hormonok növekedésserkentőként való használata és a hormonkezelt hús behozatala 1988 óta tiltott az unióban. Az USA, aki egy jelentős exportpiacot veszített el a betiltás következtében, beperelte az EU-t a WTO-nál. A WTO 1999-ben megállapította, hogy a tilalom egy illegális kereskedelmi akadályt képez és évi 120 millió dolláros büntetést vetett ki az EU-ra. Az EU azonban megtartotta a tilalmat.

EU jogszabályok és politikák: lassú fejlődés

Az elmúlt években fejlődés kezdődött az EU törvényhozásában és intézkedéseiben az állatok jólétét és az élelmiszerbiztonságot illetően, ám ez a fejlődés egyelőre lassú és kevés hatása érezhető. Létezik egy általános EU **irányelv a gazdasági állatok védelméről** (98/58/EC) és speciális direktívák a sertésekre, borjakra és a tojó tyúkokra vonatkozóan (a többi állatot csak az általános irányelv védi), amely meghatározza a minimális állatjóléti szabványokat. A direktívák előírják például, hogy a kocákat 2006-tól többé nem köthetik ki, és 2013-tól már nem tarthatják elkülönítve egyes állásokban. 2007-től a borjakat többé már nem tarthatják egyedi állásokban, ahol még megfordulni sem tudnak. 2012-től a tojó tyúkok ketreceinek nagyobbak kell lenniük és fészkeket és ágakat kell tartalmazniuk [66]. Azonban a kormányoknak lehetőségük van szigorúbb szabványokat elfogadni.

A 2003-as KAP reform előnyösen hathat az állati jólétre a közvetlen kifizetések környezetvédelmi minimumfeltételek betartásához való kötése (**cross-compliance**) és az új **vidékfejlesztési intézkedések** által. A cross-compliance azt jelenti, hogy a közvetlen kifizetések megszerzéséért a gazdáknak eleget kell tenniük az általános állatjóléti irányelveknek, a sertés és borjú direktíváknak, bár a tojó tyúkokról szóló direktívának nem. A második pillér esetében az országok állatjóléttel kapcsolatos új célokat és intézkedéseket is beépíthetnek saját Vidékfejlesztési Tervükbe annak érdekében, hogy támogassák azokat a gazdálkodókat, akik a szokásos jó állattenyésztési gyakorlaton túlmenően is fejlesztik az állatok jólétének feltételeit [67].

Fotó: Eurogroup for Animal Welfare

Vemhes kocák állásai egy holland nagyüzemi gazdaságban. Ilyen állásokat többé már nem építhetnek az EU-ban, és a meglévőket 2013-ra fel kell számolni az EU sertés direktíva szerint

Az **ökológiai gazdálkodás** különösen előnyös az állati jólétnek, mivel lehetővé teszi az állatok számára természetes viselkedésformájuk gyakorlását, és kicsinyeik gondozását. Az ökológiai gazdálkodás a minimális belső és külső tartási helyszükségletet is magában foglalja és antibiotikumokat nem alkalmaz.

KKE országok: újabb ipari gazdaságok?

Az 1960-as és 1970-es évek sok óriási állattenyésztő vállalkozás felépülését hozták a KKE-i országokban. Az ennek eredményeképpen jelentkező súlyos talaj- és vízszennyezést ritkán ismerték fel problémaként. Az 1990-es évek első felében az állatállomány nagysága erőteljes csökkenést mutatott. A szarvasmarhák és juhok száma több mint 50%-kal csökkent a legtöbb KKE-i országban (a KKE-10-ek összességében az 1989-es kb. 65 milliőről 2003-ra 25 millióra - **lásd az 5. ábrát**). A sertések és baromfiak száma több, mint 30%-kal csökkent a KKE-i régióban [5].

A területet ma a nagyon kevés jószágból (2-5 állat) álló csordák és a nagy szakosított, korábban kollektivizált ipari gazdaságok együttese jellemzi. Az előbbi van túlsúlyban főképp Lengyelországban és Litvániában, míg az utóbbi Csehországban és Szlovákiában a leggyakoribb.

A lecsökkentett **szarvasmarhaállomány** már soha nem éri el eredeti nagyságát, mert a tejkvóták és az állatlétszám korlátait nagyon alacsonyan állapították meg, hogy a termelést a jelenlegi alacsony szinten befagyasszák. A jóslat tehenenkénti tejtermelés növekedésének és a félig önfenn tartó kis gazdaságok számának csökkenése miatt a számok még tovább csökkenhetnek. Ugyanakkor megjósolható a termelés központosítása és szakosítása, különösen ott, ahol a kicsi vegyes gazdaságok vannak túlsúlyban.

Másrésről, hivatalosan a **sertéságazatban kis, míg a baromfi ágazatban nagyon erős növekedést** jósolnak, ami részben külföldi befektetéseknek köszönhető. Az Európai Bizottság várakozásai szerint a baromfitermesztés a 10 új tagállamban a 2001-es 1,4 millió tonnáról 2010-re 2,7 millió tonnára növekszik [68]. Azonban más szakemberek jóslata ennek teljesen ellentmond: a marhahús előállításának emelkedése és csekély változás vagy még inkább csökkenés a sertés- és a baromfihús termelésben [69].

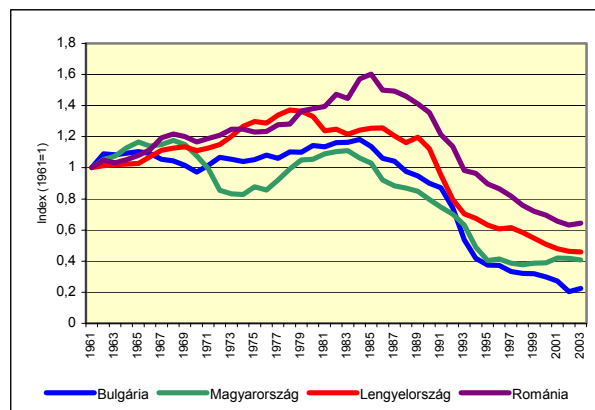
Általánosságban a csatlakozás után az iparszerű állattartás növekedése várható, annak minden egyes negatív hatásával az állati jólétre, az élelmszerbiztonságra, a környezetre és a gazdaságra, hacsak maguk az országok nem tesznek hatékony intézkedéseket ennek megelőzésére a jó állattenyésztési gyakorlat és az extenzív gazdálkodás támogatására. A nagy intenzív állattenyésztő gazdaságok már gyökeret vertek a régióban, kiszorítva a kisebb termelőket. Az állatok jólétét veszélyeztető negatív hatásokat csak részben mérsékelheti a fent említett EU állatjóléti törvény bevezetése. Néhány csatlakozó ország – Lengyelország, Csehország, Magyarország és Szlovénia – valójában **átmeneti** mentességet kért, hogy elhalaszthassa a tojó tyúkok ketreceinek minimális méreteit előíró rendelkezés bevezetését 2009-ig [70].

Fotó: Daniel Lešinský, Friends of the Earth Slovakia

Állattenyésztés Szlovákiában – növendék bikák telepe.

5. ábra: Szarvasmarha és juh állomány egyes KKE-i országban

Forrás: FAOSTAT adatbázis [5]

A KKE-i régiót is érintette a „**kergetmarhakór**”. Számos esetben kimutatták a BSE-t hazai tehenekben négy KKE-i országban: Csehországban, Szlovákiában, Szlovéniában és Lengyelországban. 2003 végére minden csatlakozó ország általános tiltást vezetett be a kérődzők hús- és csontkészítményekkel való takarmányozására, de néhol még mindig etetnek hús- és csontkészítményeket sertésekkel és baromfiakkal – amelyet az EU-ban tiltnak [71].

Uniós szabványok és a kis élelmiszeripari vállalkozások bezárása

Néha az uniós törvények probléma forrását is jelentik, ahelyett hogy megoldást jelentenének arra. Az EU élelmiszerbiztonsági és higiénés szabványainak alkalmazása a KKE-i országokban sok kicsi, helyi élelmiszerfeldolgozó vállalat, mint például a vágóhidak és a tejcsarnokok bezárásához vezetett. Az Európai Bizottság által közzétett szakértői becslések szerint, Lengyelországban a tejfeldolgozó vállalatok 25%-át és a húsfeldolgozó cégek 40%-át várhatóan bezárják, mert nem képesek megfelelni az uniós szabványoknak. Lettorszában a tejfeldolgozók több mint 50%-ára és a vágóhidak 90%-ára vár hasonló sors **(lásd a 3. táblázatot) [10]**.

A kis cégek nem tudják fedezni a széleskörű és részletes uniós elvárásokhoz való igazodás költségeit. Ráadásul, további, kisebb cégeket azért kell bezárni, mert nem lesznek versenyképesek. Csak a nagyobb cégek képesek a túlélésre, melyek gyakran külföldi tulajdonban vannak. A nyugati vállalatok komoly beruházásokat tettek az elmúlt években és mostanra a lengyel tejtermék piac 30%-át birtokolják, míg a magyar tejipar már jórészt külföldi befektetők kezén van **[13]**.

A kis élelmiszerfeldolgozó cégek bezárása tökéletes ellentéte az unió hivatalos céljainak. Vidékfejlesztés és vidéki állások teremtése helyett, az élelmiszerfeldolgozás erőteljes központosítása egyenlő a munkahelyek csökkenésével, a megnövekedett munkanélküliséggel, helyi gazdasági károkkal, a vidék hanyatlásával és az élelmiszerek és az állatok megnövekedett szállításával.

A központosításnak negatív hatásai is lesznek a kis gazdákra, mivel a nagyobb tejipari cégek nagy tejmennyiségeket igényelnek és visszautasítják, hogy a kis gazdától vásároljanak tejet. Ezenkívül a tejtermelőknek maguknak is meg kell birkózniuk az EU minőségi és higiénés elvárásaival. 2003-ban Lengyelországban a tejfeldolgozóba szállított tej 20%-a nem felelt meg az uniós követelményeknek. Az EU-s szabványoknak való költséges megfelelés csak egy bizonyos méreten túli gazdálkodóknak éri meg és lehetséges. **[13]**

A higiéniai és élelmiszerbiztonsági normák fontosak és szükségesek, különösen a tömegtermelésből és a hosszútávú élelmiszerszállításból fakadó betegségek elkerülésének érdekében. Azonban a szabványokat olyan módon kell kidolgozni és bevezetni, hogy azok ne okozzanak kárt a kisebb termelőknek, akiket kompenzálni kell a szabványoknak való megfelelés költségeiért. Néhány kormány az uniós szabályozást túl szigorúan vezette be és teljesíthetetlen követelményeket támasztott. Másfelől néhány új tagállam igényelt és kapott is átmeneti időszakot, hogy korlátozott számú élelmiszerfeldolgozó üzemet javítson fel a csatlakozást követően **[71, 78]**.

Sertéstelepek Lengyelországban

A Smithfield Foods vállalat, a világ legnagyobb sertésenyésztője és sertéshús feldolgozója, 1999-ben érkezett Lengyelországba, azzal az ígérettel, hogy „modernizálja” a lengyel sertésipart és versenyképesé teszi a világpiacon. Az amerikai cég megvette az Animexet, lengyelország legnagyobb húscsomagolóját és exportőrét, és egy konglomerációt sok vágóhíddal. Prima Farms nevű, másik leányvállalata által, a Smithfield megvásárolta és átalakította a korábbi nagy állami gazdaságokat intenzív sertéstelepekké. Az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank (EBRD) kölcsönökkel támogatta az Animexet, hogy segítse „a lengyel agrárpiac és az élelmiszeripar szerkezetváltását”. A Smithfield tulajdonú gazdaságok mára sertés ürülék és hulladék hegyeket szórnak szét a szomszédos földeken és megfojtják a környéket rettenetes bűzzel. A közeli falvakban lévő gyerekek fertőzéseket és bőrkiütéseket kapnak, és a helyi hotelek és éttermek panaszkodtak a bűz miatt elveszített vendégeik miatt **[73]**. Az állami vizsgálatok után kiderült, hogy a Smithfield gazdaságok megszegték a lengyel állatorvosi, egészségügyi és építkezési törvényeket – ami megegyezik a cégnél hosszú ideje megfigyelt munkajogi és környezetvédelmi törvények megsértésével az Egyesült Államokban. Ahelyett, hogy munkahelyet hozott volna létre, a Smithfield valójában elbocsájtotta az embereket, hogy racionalizálja a termelést a gazdaságaiban és vágóhídjain. Akkor, amikor már sertéshús túltermelés van, amely a sertéshús árának csökkenéséhez vezet, a nagyméretű sertéstelepek terjeszkedése felőrli a kisebb gazdaságokat. Ezenkívül, a Smithfield tulajdonában lévő vágóhidak nem vágják le azoknak a kis gazdaságoknak a sertéseit, amelyek nem ugyanolyan alacsony zsírtartalmú sertéseket állítanak elő, mint amit a cég megkíván **[74, 75]**.

Mindeközben a dán sertésipar is alapított 10 nagy sertéstelepet a KKE-i országokban, főképpen Szlovákiában és Lengyelországban, és további bővítést terveznek a elkövetkezendő 4 év során. Dániában a politikai széljárás a sertéstelepekkel kapcsolatban rosszabbodott a nyilvános tiltakozásokkal, további bővítésük és a trágya okozta bűz problémája miatt. A legnagyobb dán sertéstelep Lengyelországban 16.500 kocától 380.000 hizósertést termel évente **[76]**.

Baromfitartó telepek Csehországban

1997-ben egy német baromfiipari befektető érkezett Csehországba azzal a tervvel, hogy 3 óriási baromfitartó gazdaságot épít a Domazlice körzetben, Dél-Bohémiaiában, részben természetvédelmi övezetben. A gazdaságokban 1.800.000 tyúkot helyeznének el battériás (egymáson lévő) ketrecekben, a cseh piacon lévő tojástúltermelés ellenére. A befektető építkezési engedélyhez jutott egy cseh közvetítőn keresztül, a helyi lakosok tudomása nélkül. Amikor értesültek a tervről, eltorlaszták az építkezési területet környezetvédő aktivistákkal együtt, és elérték a projekt elhalasztását néhány évre. Az engedélyezési eljárás alatt, a befektető sorozatos törvénysértést követett el. Csak később oknyomozó újságírók jöttek rá, hogy a projekt mögött a befektető Stephan Pohlmann volt, aki már számos szörnyűséges állati bánásmóddal és jogi áthágásokkal kapcsolatos botrányba keveredett Németországban és az Egyesült Államokban, és akinek az apját a német bíróság örökre eltiltotta gazdasági állatok tartásától. A kísérletük, hogy kijátsszák az uniós állatjóléti szabványokat azzal, hogy baromfitelepeket építenek Csehországban nem teljesen működött, mert 2002-ben az ország bevezette az EU tojástyúkokkal kapcsolatos direktíváját, bár átmeneti időszakot kért az új ketrecek minimális magasságára. Végül a civil szervezeteknek nem sikerült megakadályoznia a projektet, de legalább elérték egy kompromisszumot a befektetővel. A projekt mérete az egyharmadára csökkent és számos állatjóléti, hulladékkezelési feltételt teljesítettek. [72].

3. táblázat: A tej- és húsfeldolgozó vállalatok becsült eloszlása, melyeket várhatóan be kell zárni, mert nem tudnak az EU-s szabványoknak megfelelni

Ország	Tejfeldolgozó szektor Bezárásra ítélt vállalatok aránya	Hús szektor Bezárásra ítélt vállalatok aránya
Lengyelország	25% (84 vállalat)	40% (1800 vállalat)
Csehország	12%	20%
Szlovákia	8% (10 vállalat)	28% (61 vállalat)
Magyarország	magas	a teljes 827 vállalat többsége
Szlovénia	5%	20%
Litvánia	Egy sem	35% (200 vállalat)
Lettország	több, mint 50 %	A vágóhidak 90%-a, a húsfeldolgozó vállalatok 55%-a
Észtország	50%	91 vállalat
Románia	20%	15%
Bulgária	35-40%	35-49%

Forrás: [10]; Szlovákia [77]

Politikai prioritások az új tagállamoknak:

- 1) Egy erős akcióterv megalkotása és bevezetése az intenzív állattartó gazdaságok száma növekedésének megelőzésére és a szabadtartás vagy a minőségi, több helyet, a szabadba való kijárást, természetes megvilágítást stb. biztosító beltéri tartási rendszerek felé irányuló elmozdulásra.
- 2) Az EU állatjóléti szabályozásának teljeskörű bevezetése és végrehajtása és nyomásgyakorlás a szabályozás gyors bevezetésének érdekében [79].
- 3) A vidékfejlesztési források felhasználása a kis helyi élelmiszerfeldolgozó vállalatok és a jó állatjóléti feltételek támogatására a gazdaságokban; ne használják az intenzív állattartó telepek támogatására.
- 4) Az antibiotikumok alkalmazásának tiltása az állattartásban kivéve a terápiás célú felhasználást, és állásfoglalás a használatuk csökkentése mellett.

1.4 Táj és biodiverzitás

A vegyes, kevésbé intenzív mezőgazdálkodással összefüggő változatos táj megelőzi az árvizeket és az eróziót, továbbá vonzza a vidéki turizmust. Az új tagállamoknak biztosítaniuk kell, hogy a táj és a fajdiverzitás az EU csatlakozás után is megővásra kerüljön, mintsem engedjék a táblaszegélyek újbóli felszántását. Mindig jobb és olcsóbb fenntartani és fejleszteni a meglévő táji diverzitást és biológiai gazdagságot, mintsem lerombolni azt, majd fizetni a helyreállítás költségeit.

Tájkép: változatos vagy egyforma?

A mezőgazdasági területek aránya nagyobb a KKE-i régióban, mint az EU-15 országokban. A mezőgazdasági terület KKE területének 55 %-át teszi ki az EU-15 országok 40 %-ához képest, de nagy változatosságot mutat az egyes országok között: az észtországi és szlovéniai 20 %-tól a magyarországi és romániai több mint 60 %-ig terjed. Ezért a mezőgazdaság fontos tényezője a terület- és természeti erőforrás gazdálkodásnak és a vidék formálásának. Ráadásul a szántóterületek aránya kiemelkedően magas Lengyelországban, Csehországban és Magyarországon. Ez a három ország mezőgazdasági területének mindössze 20 %-át tartja fenn állatok legeltetésére szolgáló gyepterületként, míg ez az arány az EU-15 országokban 38 %-os [12].

Az elmúlt évtizedekben a mezőgazdaság drámaian megváltoztatta a vidéki táj arculatát Nyugat- és Kelet-Európában is. A hagyományos extenzív gazdálkodás által fenntartott, kis parcellákból, szegélyekből, sövényekből, kőkerítések, rétekből, szórványfákból és ligetektől álló változatos mozaik jórészt eltűnt. A KKE-i országokban a birtokrendezést és a táblaszegélyek felszántását a mezőgazdaság kommunista kollektivizációja kényszerítette ki. Nyugat-Európában nagyon hasonló folyamatok - a parcellák növekedése, az élősövények kivágása és általában a tájképi diverzitás csökkenése - a KAP és a piac hatására mentek végbe [80].

A birtokrendezés és a földhasználat intenzifikációja olyan irányzatokkal társul, amelyek a gazdaságok specializációja és a szántók területének növelése irányába mutatnak. A különféle növényekkel bevetett területek és gyepek mozaikjával jellemezhető vegyes gazdálkodási rendszereket a nagyléptékű, szakosodott monokultúrák váltották fel. Ahol a hagyományos művelésű területeket felhagyták, a táj is veszített változatosságából, a cserjékkel vagy gyomokkal való elborításnak, vagy a kulturális elemek, mint pl. a kőkerítés fenntartás elmaradásának köszönhetően [22].

Azokban az országokban, ahol a hagyományos kisüzemi gazdálkodás fennmaradt, gazdagabb tájkép és mozaikos növény szerkezet maradt meg. Még a koncentráltabb gazdálkodási ágazattal rendelkező országokban is, a kisebb gazdaságok és a változatos tájak legalább részben fennmaradtak a hegyvidéki és más „kedvezőtlen adottságú” területeken.

Az új tagállamokban a **csatlakozást követően** nagy változások várhatók a birtokszerkezetben és ezáltal a táj szerkezetében is, különösen a sok kis gazdasággal rendelkező országokban. Míg a kicsi Szlovénia úgy tűnik elkötelezte magát a változatos táj megőrzésére erős agrár-környezetvédelmi programokkal, addig Lengyelország, az Európai Bizottság ösztönzésére, úgy látszik megszabású „szerkezetváltás” és „modernizáció” felé mozdul el, vagyis a birtokkoncentráció és a mezőgazdaság intenzifikációja felé.

Számos kisbirtokos lengyel gazda valóban olyan területeket művel, amelyek túl kicsik ahhoz, hogy gazdaságilag hatékonyak legyenek. A helyzetet gyakran az elaprózódott tulajdon bonyolítja. Előfordulhat, különösen Délkelet-Lengyelországban, hogy egy 3 hektáros gazdaság 30 különálló, miniatűr parcellából áll. Ilyenkor bizonyos mértékű újraparcellázásra és birtokkoncentrációra van szükség [35]. A lényeg nem abban áll, hogy a területet elaprózva hagyjuk, hanem hogy biztosítsuk, ahol birtokrendezésre kerül sor, a tájképi elemeket és az élőhelyeket fenntartják és megővjék.

Jó környezetvédelmi és gazdasági indokok is vannak arra, hogy ne menjünk a birtokkoncentrációban túl messzire és feltételek nélkül. A tájképi változatosság csökkenése közvetlenül nem csak a biodiverzitás csökkenéséhez és fokozott talajerózióhoz vezet (*lásd az 1.5 fejezetet*), hanem fokozott árvízveszélyt és a vidéki térségek rekreációs potenciáljának csökkenését is okozhatja.

Az elmúlt években számos KKE-i országot ismétlődő katasztrofális **árvizek** sújtottak. Az egysíkú, felszántott tájnak a kiegyenesített és körbebetonozott vízfolyásokkal nagyon kicsi a vízmegkötőképessége, ezért igencsak hozzájárult a romboláshoz. A fennmaradt védett területek, ahol meanderező folyók, ártéri erdők és rétek vannak, még nagy mennyiségű vizet tudtak visszatartani az áradások idején, és ezzel sokkal nagyobb károkat előztek meg [81].

Az egységes táj **rekreációs potenciálját** és a vidéki turizmusban rejlő vonzerejét is elveszti. A táblaszegélyek felszántásának és eltűnésének köszönhetően a táj jóformán járhatatlanná válik. Egy Prágától északra fekvő faluban végzett vizsgálat szerint a táblaszegélyek hossza a falu környékén huszadára csökkent a 20. század második felében [28].

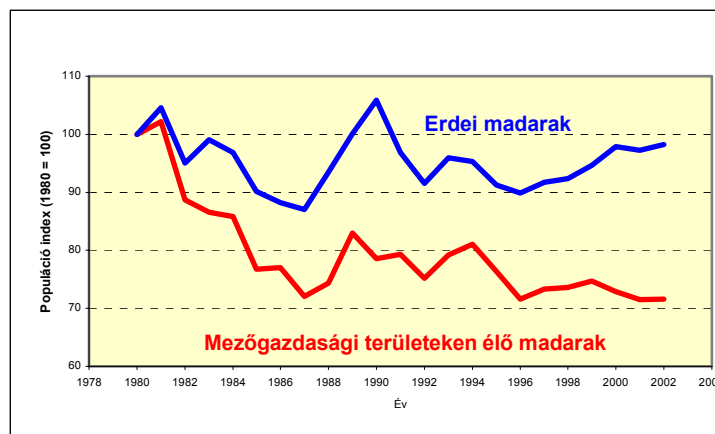
Biodiverzitás

A fajok sokfélesége közvetlen kapcsolatban áll a táj és a természetett növények sokféleségével. Az egysíkú, speciális monokultúrás természetével, intenzíven művelt táj gazdag élőhelyektől és élelemforrásoktól mentes, melyeket a mozaikos táj és a vegyes gazdálkodás nyújtott. A rovarokat és gyomokat elpusztító vegyszerek az őket fogyasztó madarakra és emlősökre is hatással vannak. A műtrágyahasználat, az őszyepek elvesztése, a vizes területek drénezése, a gépesítés és az őszi vetésű gabonákra való átállás további biodiverzitás-csökkenéshez vezető tényezők. Az extenzíven művelt fajgazdag gyepterületek felhagyása szintén negatívan hat a biodiverzitásra, míg az intenzíven művelt szántók felhagyása általában pozitívan befolyásolja azt [22].

Ezek a mezőgazdaságban végbement folyamatok **a flóra és a fauna nagymértékű elszegényedését** okozták Európában az elmúlt évtizedekben. A madárfajok 38, a lepkék 45 %-a mára veszélyeztetett Európában és a vizes területek 60 %-a eltűnt. A mezőgazdasági területeken élő madarak populációiban végbemenő változások jó indikátorai a mezőgazdasági területek teljes biodiverzitásának, mivel számuk a rovarok és gyomok diverzitásához köthető. Amíg az európai közönséges és elterjedt erdei madarak száma az elmúlt húsz évben stagnált, addig a közönséges, mezőgazdasági területeken honos madarak populációi 29 %-kal csökkentek (lásd a 6. ábrát). Az 1990-es években a folyamat lelassult, de nem állt meg. Mindamelllett a KKE-i országokban a mezőgazdasági területek madárállománya egy kissé helyrebillent az 1990-es években, talán a mezőgazdasági termelés intenzitásának csökkenésének köszönhetően. Ezt megelőzően a KKE-i folyamatok szorosan követték Európa többi részét. Csehországban például a foglyok száma az 1935-ös 6 millióról mára néhány tízezerre csökkent [85].

A KKE-i országokban azonban továbbra is óriási kiterjedésű félttermészetes élőhelyek vannak, különösen a kevésbé intenzív mezőgazdasággal és gazdagabb tájképi elemekkel rendelkező régiókban. Sok olyan fajnak, amelyek ritkák, csökkenő állományúak vagy kihalással fenyegetettek, még nagy populációi élnek a KKE-i országokban. 64 olyan madárfajt azonosítottak, melyeknek nagyobb populációi vannak a KKE-i országokban, mint az EU-15 országokban. Ezek között vannak olyan világszerte veszélyeztetett fajok, mint a cigányréce, a békászó és a parlagi sas és a haris [86].

6. ábra: Elterjedt erdei és mezőgazdasági területeken élő madarak számának változása Európában

Megjegyzés: A mezőgazdasági területeken élő madarak populáció indexe 24 gyakori és elterjedt fajra, 18 európai ország, beleértve 5 KKE-i ország területén.

Forrás: Royal Society for the Protection of Birds/European Bird Census.

A lengyel mezőgazdasági területek gazdag és sokféle élővilágnak adnak otthont. Lengyelországban él a közönséges sármány szárazföldi populációjának 30, a fehér gólya 25 és a pacsirta 20 %-a. Mintegy 40.000 pár haris és 50.000 pár fehér gólya él Lengyelországban - több, mint Nyugat-Európában összesen [87].

A viszonylag nagyobb diverzitás egyike a legnagyobb hozományoknak, amelyet az új tagállamok már az EU-ba hoztak. Azonban **a csatlakozás után drámai csökkenés** várható a mezőgazdasági területeken élő madarak és a biodiverzitás összességét tekintve, az intenzifikáció, a birtokrendezés és az extenzív gyepterületek felhagyásának következtében [88]. Becslések szerint a gabo-

na hektáronkénti termésátlagának minden egyes tonnával való növelése a mezőgazdasági területeken élő madarak populációinak 8,7, míg a különösen veszélyeztetett fajok populációinak 11,1 %-os csökkenésével jár [89]. Ezek szerint a mezőgazdasági termelés a KKE-i országokban már „hatékony”. A szabványosított termelés szintén a genetikai sokféleség csökkenéséhez vezethet (pl. tradicionális háziállat fajták).

A jóslott biodiverzitás csökkenés teljesen ellentmondana az unió hivatalosan elfogadott céljának, vagyis a biodiverzitás csökkenés 2010-ig való szintentartásának, és ellentétes lenne a Bizottság által 2001-ben elfogadott **mezőgazdasági biodiverzitás akcióterv** céljaival [83]. Most főképpen az új tagállamokon áll, hogy engedik-e a fajgazdagság elvesztését.

A legnagyobb biodiverzitás értékekkel rendelkező mezőgazdasági területek védelmére a Natura 2000 fontos eszköz lesz. A Natura 2000 a madár- és élőhelyvédelmi irányelv alapján védett területek európai hálózata, melyet az EU Élőhelyvédelmi Irányelve (92/43/ECC) hozott létre. A kormányoknak biztosítaniuk kell a Natura 2000 széleskörű megalapozását és megfelelő bevezetését, hogy kihasználhassák az általa nyújtott lehetőségeket a biodiverzitás megőrzése, és a vidéki turizmus és a munkahelyteremtés terén is. A vidékfejlesztési rendelet **16-os cikkelye** speciális KAT (Kedvezőtlen Adottságú Terület) kifizetéseket biztosít a Natura 2000 területeken gazdálkodók számára. A cikkely segítheti a Natura 2000 gyakorlati bevezetését és az agrárpolitikába integrálását is [90]. Sajnálatosan nem sok új tagállam tervezi a 16-os cikkely alkalmazását a 2004-2006 közötti időszakban. Az Európai Bizottság javaslata alapján, a 2002-2013 közötti időszakra vonatkozó új vidékfejlesztési rendelet két speciális intézkedést fog tartalmazni a Natura 2000 területek mezőgazdasági és erdő területeire adható kifizetésekkel [91].

Bár a Natura 2000 fontos lesz a különösen értékes biodiverzitással rendelkező területek megőrzésében addig sok értékes természeti terület és a mezőgazdasági területek nagy többsége a védett területeken kívül esik [92]. A környezetvédelmi intézkedések kizárólag lehatárolt területekre való korlátozása és az ezeken kívül eső területek esetében ellenőrizetlen intenzifikáció és környezetrombolás engedése értelmetlen lenne. Ezért szükséges annak biztosítása, hogy a KAP támogatók minden területen ne a biodiverzitás csökkenéséhez, hanem annak védelméhez járuljanak hozzá. Az ökológiai gazdálkodást, mint a jelentősen nagyobb mezőgazdasági biodiverzitást fenntartó gazdálkodás modelljét kellene támogatni [93].

Politikai prioritások az új tagállamoknak:

- 1) **Feltételek felállítása a közvetlen kifizetések és a nemzeti kiegészítések folyósításához, beleértve a táji diverzitás és az élőhelyek fenntartásának követelményét is.**
- 2) **A vidékfejlesztési források legalább 50 %-ának jól kidolgozott agrár-környezetvédelmi programokra való fordítása, melyek nagy számú gazdaság részvételét teszik lehetővé.**
- 3) **A Natura 2000 széleskörű és megfelelő bevezetésének biztosítása. A második pilléres kifizetések felhasználása a Natura 2000 területeken gazdálkodók számára (jelenleg a 16-os cikkely alapján), az agrárpolitika és a természetvédelem közötti integráció előmozdítása érdekében ezekben a zónákban.**
- 4) **A környezetbarát gazdálkodási rendszerek, különösen az ökológiai mezőgazdaság folyamatos előretörésének támogatása.**
- 5) **Annak biztosítása, hogy az EU mezőgazdasági biodiverzitás akcióterve teljeskörűen bevezetésre kerül, és nyomást kell gyakorolni annak érdekében, hogy egy még nagyobb ívű terv valósuljon meg.**

A KAP alkalmazása tájfenntartásra és biodiverzitás védelemre

A 2003-as KAP reform által létrehozott lehetőségek - mely szerint a közvetlen kifizetések környezeti minimumfeltételek teljesítéséhez köthetők (cross-compliance) - léteznek a Madárvédelmi Irányelvet (79/409/EEC) és az Élőhelyvédelmi Irányelvet (92/43/EEC) érintő vonatkozásai, és további követelményeket tartalmazhatnak a tájképi elemek megtartására és az élőhelyek fenntartására (pl. műveletlen szegélyek hagyása). Mindamelllett a fenti minimumfeltételekhez kötött kifizetés bevezetése nem kötelező az új tagállamokban a csatlakozást követő öt évben, pontosan akkor amikor erőteljes nyomás várható a birtokrendezésre és az intenzifikációra.

Mint hogy magasabb a biológiai és a táji diverzitás, de egyúttal nagyobb a gyors csökkenés kockázata is, a csatlakozást követően az új tagállamoknak még **szigorúbb feltételeket** kell szabniuk a **közvetlen kifizetésekhez** és a nemzeti kiegészítésekhez, mint a régi tagállamoknak. A feltételeknek biztosítaniuk kell, hogy ahol birtokrendezés történik, ott a táj diverzitása fennmarad. A gazdálkodókat közpénzekből a táj és a biodiverzitás, mint közjavak fenntartásáért, mintsem azok rombolásáért kell kifizetni.

Ugyanakkor **agrár-környezetvédelmi programok** széleskörű bevezetése szükséges a gazdag élőhelyszerkezet fenntartásának biztosítására. Az AKP-ok lényegében kompenzálják a gazdálkodókat a nagyobb bevételkiesésért, amellyel az élőhelyek és tájképi elemek fenntartásához való hozzájárulásából adódik, melyek korlátozzák a művelt terület nagyságát és a hatékony géphasználatot. Az AKP-okkal kapcsolatos nyugat-európai tapasztalatok eddig azt mutatják, hogy pozitív hatással vannak a biodiverzitásra és a tájra. Az AKP-oknak tartalmazniuk kell szigorú és kevés területet érintő intézkedéseket a különösen nagy természeti értékkel rendelkező területek esetében, valamint könnyen és széles körben teljesíthető intézkedéseket is, amely nagy számú gazdálkodó részvételére is lehetőséget nyújthat. Az AKP-oknak támogatniuk kell a féltermészetes gyepek extenzív hasznosítását és a tradicionális fajták védelmét is. Az AKP-oknak a mezőgazdasági- és vidékfejlesztési politika központi eszközévé kell válniuk az új tagállamokban.

Tradicionális lengyel vörös-marha

Marhák Kurpie régióban, Észak-Kelet Lengyelországban.

Fotó: Ewa Hajduk, Friends of the Earth Poland

1.5. Szennyezés és erózió

A mai kor mezőgazdasága Európában a talajdegradáció és a környezetszennyezés egyik legfőbb forrása, amely megnöveli az egész társadalom által fizetett magas tisztítási költségeket. Az állatlétszám csökkenésének, valamint az alacsonyabb mértékű növényvédőszer- és műtrágyafelhasználásnak köszönhetően az 1990-es években, a mezőgazdaság negatív környezeti hatásai részben eltűntek a KKE-i országokban. Az uniós csatlakozás után szükség van a gazdálkodás környezetre gyakorolt esetleges, ismételt nyomásgyakorlásának megelőzésére. Olcsóbb megelőzni a szennyezést és annak forrását megszüntetni, mint szennyezni, majd pedig a tisztításért fizetni.

Talaj

A talaj minden mezőgazdasági tevékenység alapja, olyan közeg, melyben talaj, levegő, víz és élőlények vannak jelen. Nagyon lassú képződési folyamata (1 cm feltalaj 100-400 évenként) miatt a talajt nem megújuló erőforrásnak kell tekinteni, és védeni kell. Azonban egész Európában komoly degradáció figyelhető meg, amely a talaj termőképességét veszélyezteti. A degradáció főbb megjelenési formái:

- erózió és a szervesanyag csökkenése;
- tömörödés a nehéz munkagépek használatából adódóan;
- növényvédőszerrel és műtrágyákkal való szennyeződés (nitrátok és foszfátok);
- az ammóniakibocsátás okozta savanyodás.

Ezen veszélyek közül a talajok növényvédőszerrel és műtrágyákkal való szennyeződése érinti a legnagyobb területeket Európában. Mivel jelen kiadvány egy másik fejezetben (1.2.) foglalkozik az agrokemikáliákkal, ez a fejezet az erózióra helyezi a hangsúlyt, amely szintúgy érinti Európa legnagyobb részét [95].

A talajok szél- és víz**eróziója** a gazdaságon belül és kívül is gondokat okoz. A gazdálkodóknál jelentkező költségek közé tartozik a szervesanyagok, a tápanyagok és a növényterménység csökkenéséből, valamint a talajok felgyorsult vízelvezetéséből adódó termésvesztés. A gazdaságon kívül akkor merülnek fel költségek, amikor a gazdaságokból származó talaj eltorlaszolja az árkokat és az utakat, magántulajdonokat rongál meg, szennyezi a vizeket és növeli az árvizek kockázatát (az erózió csökkenti a talajok víztartó-képességét).

A 20. század közepéig a hagyományos gazdálkodási gyakorlatok, mint pl. a vetésforgó, általában hosszútávra biztosították a talaj termékenységének megőrzését. A földterületek határjelzőkkel elválasztott kis parcellákra osztása megelőzte a gyors vízfolyást. Azóta azonban a mezőgazdaság intenzifikálása (a gyepterületek felszántása és drénezése, a nehéz gépek használata, túllegeltetés), a koncentráció (birtokrendezés és a határjelzők eltávolítása) és a specializáció (a vetésforgó elhagyása) mind hozzájárultak a talajerózióhoz.

Mostanára az európai földterületek több mint felét nem kímélte a különböző mértékű víz-erózió, és megközelítően egyötödét a szél erodálta [95]. A KKE-i országokban sem jobb a helyzet. Az erózió Magyarországon és Bulgáriában a legkomolyabb mértékű. Az uniós **csatlakozás** után várhatóan felgyorsul a birtokrendezés és a gabonák termőterülete is nő [10, 22]. Hacsak nem történnek megelőző intézkedések, ezek a folyamatok a táblaszegélyek és a gyepterületek felszántása által valószínűleg felgyorsítják az eróziót.

Szántás Csehországban.

For: Martin Rosta

Az erózió **megelőzhető** a tájképi elemek, mint pl. a szélfogók vagy a lejtőkön elhelyezkedő gyepek létrehozásával és fenntartásával. Mértéke csökkenthető olyan gazdálkodási gyakorlatok alkalmazásával is, mint pl. a talajműveletek számának csökkentése és a talaj egész évben növényborítással való biztosítása. A tarló fenntartása, a zöldtrágyák és a talajtakaró növények termesztése szervesanyaggal gazdagítja a talajt és megakadályozza, hogy azt a szél és a víz elhordja.

Az EU most teszi meg az első lépéseket **egy közös európai talajpolitika** kidolgozása felé, amely helyettesíthetné a különböző nemzeti talajvédelmi programokat. 2002-ben az Európai Bizottság kiadott egy Közleményt, „Útban egy Talajvédelmi Tematikus Stratégia felé” címmel, amely körvolalazza azokat a tevékenységeket, amelyek visszafordíthatják az Európa-szerte zajló talajdegradációt. Talán már 2005-ben a Bizottság várhatóan bemutat egy erózióval, szervesanyaggal és szennyezéssel kapcsolatos közleményt, és egy talajmonitoring irányelvet is. Az, hogy a talajok megfelelő szintű védelmet kapnak-e, jórészt az EU tagállamoktól kapott politikai támogatáson múlik [97].

Víz

Az intenzív mezőgazdaság túlhasználatuk és szennyezésük által veszélyezteti a vizeket. A gazdálkodás során használják fel Európa összes vízfelhasználásának kb. 30 %-át [51]. A mezőgazdaság a föld feletti és alatti vizek egyik legnagyobb szennyezője is. A növényvédőszer, a műtrágyák, a szántókról származó erodált talaj, a gazdaságokban keletkező hulladékok (pl. a hítrágya és a szilázs csurgalékvíz) és az állattartásból származó mikroorganizmusok mindegyike szennyezi a vizeket. A művelt területekről elszivárgó műtrágyák a vizek eutrofizációjához és abban az algák elszaporodásához vezetnek, amelyek eltömíthetik az öntözőberendezések szűrőit, elősegíthetik a baktériumok elszaporodását, kellemetlen ízt adhatnak az ivóvíznek és hatással lehetnek a rekreációs tevékenységekre is [33].

A vizek szennyező anyagoktól való megtisztításának költsége a vízszolgáltató társaságoknál jelentkezik, melyek ezt továbbhárítják a fogyasztókra. Ugyanakkor a vízkezelés társadalmi költségeit az adófizetők terhelik.

A KKE-i országokban a kommunizmus idején a nagy állattartó telepek építése és a szántóföldi gazdálkodásban a növényvédőszer és műtrágyák túlzott használata a vizek nagyfokú szennyezéséhez vezetett. Az 1990-es években az agrokemikáliák használatának nagymértékű csökkenése és az állatlétszám visszaesése a vízszennyezések

Száraz üledék.

Fotó: European Community

csökkenését eredményezte, bár a gazdaságokban keletkező hulladékok, trágyák és a növényvédőszer nem megfelelő kezelése sok helyen még mindig komoly vízszennyezési problémákat okoz [22]. Az 1990-es években a mezőgazdaságban felhasznált víz mennyisége is erősen visszaesett a KKE-i országokban (átlagosan kb. 70 %-kal), a termelés csökkenése és vízdíjak emelkedése miatt [98].

Ha az agrokemikáliák használata ismét növekedni fog a **csatlakozást** követően, és a külföldi befektetők új intenzív állattartó telepeket építenek, ismételten megnövekedett vízszennyezésre lehet számítani a KKE-i régióban.

A vízszennyezés részben mérsékelhető az **EU** vízvédelmi **szabályozásának** megfelelő bevezetésével és alkalmazásával, pl. különösképpen a Nitrát Direktíva, a Víz Keretirányelv, a Talajvíz és az Ivóvíz Irányelv esetére (részletesen az 1.2. fejezetben).

Minden ország számára a politikai kérdés az, vajon tisztító és szűrő berendezésekre fektessenek-e be, avagy a környezetbarát gazdálkodási gyakorlatok fejlesztésébe. Olcsóbb és jobb a környezetnek a fenntartható gyakorlatokat fejleszteni, mint a szennyezést követően fizetni a tisztítási költségeket [33].

Levegő

A mezőgazdaság főképp a dinitrogén-oxid (N₂O), a metán (CH₄) és az ammónia (NH₃) kibocsátással járul hozzá a légszennyezéshez.

A **dinitrogén-oxid** és a **metán** üvegházhatású gázok, amelyek hozzájárulnak a globális éghajlatváltozáshoz. A mezőgazdaság a felelős az üvegházhatású gázok kibocsátásának 9 %-áért Európában. A dinitrogén-oxid a nitrogén műtrágyák használatából adódóan a talajból kerül kibocsátásra, míg a metán legfőbb forrásának a kérődzőket tartják. A KKE-i országokban az állatlétszám erős visszaesése 1990-től számítva a metán kibocsátás 46 %-os csökkenését eredményezte [22]. Másfelől a dinitrogén-oxid kibocsátás megközelítően változatlan maradt az 1990-es években a csökkent műtrágyafelhasználás ellenére is [22].

Az **ammónia** legnagyobbbrészt a trágyából kerül a levegőbe, és az intenzív állattartó telepek közelében élő emberek számára kellemetlenségeket és egészségügyi problémákat okoz. Az ammónia a vizek eutrofizációjához és a talajok, valamint a vizek savanyodásához is hozzájárul. Az állatlétszám csökkenésének köszönhetően, a KKE-i országokban a kibocsátás több mint 40 %-kal esett vissza az 1990-es években [22].

A KAP támogatások bevezetését követő megnövekedett műtrágyafelhasználás az új tagállamokban a dinitrogén-oxid kibocsátás újbóli emelkedését idézheti elő. Új, intenzív állattartó telepek építése pedig a metán és ammónia kibocsátás növekedéséhez vezethet. Szükség van az eféle fejlesztések megakadályozására, és kellőképpen hatékony szabályozás és aktív politikai lépések megtételével további levegőminőség javulás elérésére.

Egy versenyképes alternatíva, amely minimálisra csökkenti a negatív hatásokat a talajra, a vízre és a levegőre nézve, az **ökológiai gazdálkodás**, amely nem használ agrokemikáliákat és alkalmazza a vetésciklust. Az új tagállamoknak ellenezniük kell az intenzív, iparszerű mezőgazdálkodást, amely sok környezeti kárt okoz, és ösztönözniük a környezetbarát gazdálkodási rendszereket, különösen az ökológiai gazdálkodást.

A KAP felhasználása talaj-, víz- és levegővédelemre

Az EU-15 országokban a támogatások környezetvédelmi minimumfeltételek teljesítéséhez való kötelezése majd megköveteli a gazdálkodóktól, hogy betartsák a Nitrát- és a Talajvíz Irányelvekben foglaltakat, csakúgy, mint további „jó gazdálkodási és környezeti feltételeket”, amelyek talajvédelemre vonatkozó minimálisan betartandó követelményeket fognak tartalmazni (pl. talajborítás, ugaroltatás és vetésciklus). Azonban a fenti környezetvédelmi minimumfeltételek bevezetése nem kötelező az új tagállamokban a csatlakozást követő öt évben, pedig ez az az időszak, amikor a leginkább szükség lenne a mezőgazdaság intenzifikálásának felszámolására. Ezért ezekben az országokban a gazdálkodók közvetlen kifizetéseit feltételekhez szükséges kötni, megfelelő szabványok és helyes gazdálkodási gyakorlatok teljesítéséhez, amelyek megelőzik a talajdegradációt és minimálisra csökkentik a víz- és levegőszennyezést. Ilyen feltételek szükségesek annak biztosítására, hogy a KAP támogatások ne vezessenek környezetromboláshoz, melynek externális költségeiért mindenkinek fizetnie kell.

Ugyanakkor az új tagállamoknak jól kidolgozott és kellő anyagiakkal megalapozott agrár-környezetvédelmi programokat szükséges bevezetniük, amelyek nagy számú gazdaság részvételét teszik lehetővé. Az AKP-okkal kapcsolatos nyugat-európai tapasztalatok azt mutatják, hogy annak pozitív hatásai vannak a vízre, a talajerőforrásokra és a levegőminőségre. A környezetbarát gazdálkodási rendszerekre, mint pl. az ökológiai gazdálkodásra adott támogatások mellett az AKP-oknak pl. a nagyobb erózióellenes intézkedésekhez adott befektetésekhez (mint pl. szélterelő és gyepek) is támogatást kell nyújtaniuk. Az AKP-ok és az erdősítési intézkedések felhasználhatók az erózió elleni védelem ökológiai megfelelő gyepekítésére vagy erdősítésére.

Az új tagállamoknak fejleszteniük kell a képzési és a szaktanácsadási szolgáltatásokat is, és fel kell használniuk a vidékfejlesztési intézkedéseket az EU szabványoknak való megfelelés elősegítésére. Ezek az intézkedések segíthetik a gazdálkodókat abban, hogy fejlesszék gazdálkodási gyakorlatukat, beleértve a szántóföldi gazdálkodást folytató gazdaságok agrokemikália alkalmazását, és az állattartó gazdaságok trágyaelhelyezését és a keletkező hulladékok lerakását.

Összességében, ha a KAP eszközeit okosan használják, akkor azok a talajállapotot, a víz- és levegőminőség javulásához vezethetnek, és nem ezen természeti erőforrások romlásához és szennyezéséhez.

Politikai prioritások az új tagállamoknak

- 1) A közvetlen kifizetések környezeti minimumfeltételekhez való kötése megfelelő szabványok és helyes gazdálkodási gyakorlatok bevezetésével, amelyek megelőzik a talajdegradációt és minimálisra csökkentik a víz- és levegőszennyezést.
- 2) A vidékfejlesztési források legalább 50 %-ának jól kidolgozott agrár-környezetvédelmi programokra fordítása, melyek nagy számú gazdaság részvételét teszik lehetővé.
- 3) A vidékfejlesztési intézkedéseket az EU szabványoknak való megfelelés elősegítésére kell használni annak érdekében, hogy a gazdálkodók fejlesszék gazdálkodási gyakorlatukat és a gazdaságban keletkező szennyező anyagok kezelését.
- 4) A gazdálkodóknak nyújtott képzési és szaktanácsadási szolgáltatások fejlesztése.
- 5) A környezetbarát gazdálkodási rendszerek, különösképpen az ökológiai mezőgazdálkodás folyamatos, erőtéljes támogatása.
- 6) Az EU környezetvédelmi szabályozásának, különösképpen a Víz Keretirányelvnek és a Nitrát Direktívának a megfelelő bevezetése és végrehajtása.
- 7) Nyomásgyakorlás egy szigorúbb talajvédelmi EU stratégiáért konkrét, jogilag kötelező érvényű célokkal és ütemezéssel, a talajdegradáció visszafordítása érdekében Európában.

Fotó: Kapitányné Sándor Szilvia

Szürkemarhák a Somogyban, Magyarországon

1.6. Extenzív gazdálkodás és féltermészetes gyepek

A kelet-közép európai országokban még léteznek nagy kiterjedésű, extenzíven művelt, nagy biodiverzitású kaszálók és legelők, de sok már elveszett az intenzifikációnak és a felhagyásnak köszönhetően. A KAP második pillérében az agrár-környezetvédelmi programok és a Kedvezőtlen Adottságú Területek bevezetése lehetőséget kínál ezeknek a folyamatoknak a megállítására. Amíg ezek az intézkedések jól kidolgozottak, célzottak és támogatottak, addig az új tagállamok fenn tudják tartani az extenzív gyepterületeket a hozzá kapcsolódó társadalmi és ökológiai előnyökkel együtt.

A mezőgazdaság nem mindig van negatív hatással a biodiverzításra és a tájra, sőt még gazdagíthatja is őket. Az erdőségek kiirtásával és nyílt területek megteremtésével, a hagyományos extenzív mezőgazdálkodás történetesen sok faj elterjedését tette lehetővé és megfelelő életkörülményeket biztosított számukra. Az ember és a természet egymás mellett élésének századai ezért növelték a biodiverzitást Európában. A változatos természeti adottság és gazdálkodási hagyomány nagyon változatos európai tájat hozott létre, amelyet gazdag vadvilág népesít be.

Manapság az ún. **magas természeti értékkel rendelkező területeket (MTÉ)** – amelyek sokszor nagyon értékes fajoknak nyújtanak élőhelyet – általában ott találunk, ahol az **extenzív gazdálkodás** fennmaradt. Az extenzív gazdálkodás – melyre az alacsony állatsűrűség és kismértékű vegyszerhasználat jellemző - napjainkban az európai mezőgazdasági földterületek kb. 15-30%-án folyik [92, 100]. A legnagyobb ilyen területek Kelet- és Dél-Európában találhatóak. A MTÉ mezőgazdasági területek tipikus példái az alpesi kaszálók és legelők, Kelet- és Dél-Európa sztyeppéi, a spanyolországi és portugáliai „dehesas” és „montados” és az Egyesült Királyság extenzíven legeltetett fennsíkjai. Az intenzifikációt ezeken a területeken a természeti adottságok vagy a szocio-ökonómiai körülmények gátolják: általában túl szárazak, túl vizesek, túl meredek, túl terméketlenek, túl gyérek vagy túl távoliak. Bár az extenzív vegyes gazdálkodás a szántókon is magas biodiverzitást tarthat fenn, a magas természeti értékkel rendelkező mezőgazdasági területek (MTÉ) többsége féltermészetes gyepterületekből áll [100].

A **féltermészetes gyepterületek** legeltetett gyepekre (legelő) és kaszált gyepekre (kaszálórét) oszthatók. Mindkettő fennmaradása azok megfelelő művelésétől függ (kivéve pl. néhány alpesi legelőt, amelyek bárminemű beavatkozás nélkül fenntarthatók). A féltermészetes gyepek legtöbbször ma hegyvidékeken, a tengerpart mentén és néhány folyó árterületein található. A szántókhoz képest a gyepeknek jobb vízmegtartó képességük van, és ezáltal védelmet nyújtanak az áradások és a felhőszakadások okozta károktól. Számos veszélyeztetett faj élőhelyének biztosításával a féltermészetes gyepek fontos természetvédelmi erőforrások. Amíg egy extenzíven művelt kaszáló több mint 100 növényfaj is benépesíthet, addig egy intenzív kaszáló rendszerint csak 15-20 faj

Helyi fajtájú észtországi lovak a féltermészetes parti gyepterületeken

Fotó: Maret Merisaar, Friends of the Earth Estonia

Észtország Balti-tenger menti partjai mentén, az Észk szigeteken, azaz a „Saaremaa and Hiiumaa” és az őket övező kis szigeteken lévő gyepterületek fontos madárélőhelyek, és ritka orchideák lelőhelyei. Fennmaradásuk a helyi fajtájú lovakkal, juhokkal és szarvasmarhákkal való legeltetéstől függ. Létszámuk hirtelen visszaesésének és az alacsony jövedelmezőségnek köszönhetően sok terület bebokrosodott az elmúlt 15 évben. Néhány év óta a gyepterületek fenntartását és helyreállítását agrár-környezetvédelmi programok támogatják (SAPARD előcsatlakozási alap is), a veszteséges legeltetés a kis szigeteken szintén részben megújult. Az EU-csatlakozásnak köszönhetően az agrár-környezetvédelmi programok kibővülnek, és fontos madárélőhelyekként kijelölt területek Natura 2000 hálózat részei lesznek, esélyt adva arra, hogy a gyepterületek és a helyi lófajták fennmaradnak [109].

élőhelye. A különbség az állatfajok sokféleségében, különösen a rovaroknál, gyakran még sokkal nagyobb [101]. A rendszeres extenzív kaszálás folytatása sok faj túléléséhez nélkülözhetetlen. Az extenzíven legeltetett gyepek is sok növényfaj növekedését teszik lehetővé, és különböző búvóhelyeket és táplálékforrásokat biztosítanak a bogaraknak, dongóknak, pillangóknak, stb. [102].

A kaszálás vagy legeltetés megfelelő mértékétől való függés és az efféle extenzív gazdálkodás alacsony jövedelmezősége miatt a féltermészetes gyepterületek különösen veszélyezteteti a **felhagyás vagy az intenzifikáció**. Ha egy kaszáló nincs rendszeresen kaszálva, akkor az előregegett fű tavasszal megakadályozza a gyenge növények növekedését és a kaszálón eluralkodhat néhány agresszív növényfaj. Hasonlóképpen a legelők felhagyása vagy alullegettetése a cserje- és fafajok terjeszkedésével a fajgazdag élőhelyek kiszorulásához vezet. Másrészt a kaszálók túlzott trágyázása elősegíti néhány növényfaj növekedését más fajok kárára, amelyek nem tudják velük felvenni a versenyt és végül eltűnnek. Az intenzíven művelt kaszálórtekek túl korai kaszálása sok rovar és fészkelő madár táplálékforrását és búvóhelyét tünteti el. Hasonlóképpen a nagy állatsűrűség és a legelők túllegeltetése a sokféleség eltűnéséhez vezet [101].

Tradicionális magyar szürkemarha legeltetés a somogyi gyepterületeken

Foto: Kapiányné Sándor Szilvia, Friends of the Earth, Hungary

Az évszázados legeltetési hagyományok ellenére a Somogy sívárrá és gyomossá vált az elmúlt 2 évtizedben a szarvasmarha létszám csökkenésének következtében. A civil Somogy Természetvédelmi Szervezet (STVSZ) célul tűzte ki a folyamat visszafordítását, a legeltetés felélesztésével. A szervezet többszáz hektár fajgazdag gyepterületet vásárolt meg tavakkal együtt, amelyeken extenzív gyeptermesztést, extenzív halgazdálkodást és ökoturizmust folytat, a Nemzeti Agrárkörnyezetvédelmi Program támogatásával. A szarvasmarhákat egész évben külterjesen, a szabad ég alatt tartják, és nem adnak nekik kiegészítő takarmányt [110].

Az extenzív gazdálkodás kulcsfontosságú szerepet játszhat sok, gyakran távoli vagy hegyvidéki terület fejlődésében. A magas kulturális, esztétikai és természeti értékekkel rendelkező tájak fenntartása vonzza a turizmust. Az extenzív gazdálkodás vidéki munkalehetőségeket is biztosíthat, és segíthet megőrizni a vidéki térségek gazdasági életét, beleértve a helyi termékek marketingjét is [103].

A közép-kelet európai országok helyzete

A kommunizmus időszaka alatt a KKE-i országokban sok gyepterületet dréneztek, felszántottak vagy erősen trágyáztak a termésmaximalizálásra tett erőfeszítések keretében. A legelőket gyakran túllegeltették és a kaszálókat „szénagyárakká” változtatták. Azonban az aránylag érintetlen féltermészetes, magas biodiverzitású élőhelyek nagy területen maradtak fenn az extenzív művelés alatt. Még mindig több mint 7 millió hektár féltermészetes gyepterület van a KKE-i országokban, vagyis a mezőgazdasági területek 12%-a (lásd a 4. táblázatot) [22]. A balti tengerparti területtől a Kárpátok hegyein át a magyar puszták sztyeppés gyepterületekig, a régió nagyon sokféle féltermészetes gyepterületet foglal magába.

4. táblázat: A féltermészetes gyepterületek becsült megoszlása a KKE-i országokban 1998-ban

Féltermészetes gyepek	Szlovénia	Románia	Magyarország	Csehország	Szlovákia	Lengyelország	Bulgária	Észtország	Litvánia	Lettország	KKE-10
Féltermészetes gyepek területe (1000 ha)	268	2333	960	550	295	1955	444	73	168	118	7164
A mezőgazdasági területek arányában	53,7%	15,8%	15,5%	12,8%	12,1%	10,6%	7,2%	7,4%	4,8%	4,7%	12,0%

Forrás: [22]

Az 1990-es években a gazdaság átalakulása a KKE-i országokban a mezőgazdaság nagy részének az extenzifikációját okozta, mivel a vegyi anyagok használata erőteljesen visszaesett. A szarvasmarhák és juhok száma is 50-80%-kal csökkent Szlovénia kivételével minden KKE-i **országban (lásd 1.3 fejezetet) [5]**. Kisebítő irónikus, hogy a legnagyobb csökkenés az extenzíven művelt területeken következett be: például a juhok száma mintegy 90%-kal csökkent a Kárpátok lejtőin Dél-Lengyelországban, a hagyományos juhtenyésztő és hegyi kultúrájú régióban. Az alullegetetés és a felhagyás ekképpen helyettesítette a gyepterületeket leginkább veszélyeztető intenzifikációt. Az utóbbi években nincs elég legeltethető állatkapacitás (szarvasmarha, juh és kecske) a féltermészetes gyepterületek megfelelő kezelésére, és sok értékes élőhely veszett, és folyamatosan vész el **[105]**. Egyes felhagyott területeket ugaron hagytak, másokat erdővel telepítettek be, néha gyorsan növekvő, fakitermelésre szánt monokultúrás ültetvényekkel. A felhagyás különösen komoly mértékű Észtsországban, ahol a mezőgazdasági területek kb. 30%-át felhagyták, és a féltermészetes gyepterületek 60%-át nem művelik **[22]**.

Ugyanakkor az elmúlt években néhány gyepterületet intenzívebben műveltek meg, vagy akár még szántóvá is átalakították, amely szintén a biodiverzitás csökkenéséhez vezet. Magyarországon a magántulajdonhoz való visszatérés és a piaci nyomás a pusztai területének nagy piaci értékű növények, mint pl. a kukorica és a napraforgó termesztésére való átalakítását ösztönözte. Az 1980-as évek közepe és 1998 között 44000 hektár pusztai gyepterület veszett el **[22]**.

Az EU politikája

A magas természeti értékű mezőgazdasági területek védelme a **Natura 2000** égisze alatt fontos, de nem hatékony eszköz. Legjobb esetben a magas természeti értéket képviselő mezőgazdasági területek egyharmada lesz része a Natura 2000 hálózatának. A védett területeken kívül eső területek megőrzése többnyire a KAP nyújtotta eszközök alkalmazásán múlik **[100]**.

Azonban a **KAP** mostanáig nem részesítette előnyben a MTÉ gazdálkodást. A MTÉ gazdaságok hektáronként átlagosan kb. feleannyi KAP első pilléres kifizetést kapnak, mint a nem MTÉ gazdaságok, főleg az alacsonyabb termelékenységük miatt. Ugyanakkor a MTÉ gazdaságok sokkal jobban függenek a KAP támogatásaitól - és ezért jobban kitettek azok bármilyen csökkenésének. A nem MTÉ gazdaságoknak az első pilléres támogatások a termelési érték 26%-ával egyeznek meg, ellenben ez az érték 54% és 60% között van a MTÉ gazdaságokban **[106]**.

Fehér-Kárpátok vidéke

Fotó: Zdeněk Podesva

A Cseh-Szlovák határon elhelyezkedő Fehér-Kárpátok hegyei több ezer hektár egyedülálló orchideamezőt rejtnek, amelyek Európa legfajgazdagabb biotópjaihoz tartoznak. A táj a viszonylag ritka "kopanice" ("kisgazdaság") típusú településekkel szabdalva. A fajgazdag kaszálóréteket tradicionálisan évente kaszálják, és néha juhokkal és szarvasmarhával legeltetik össze. Az intenzív, kollektivizált mezőgazdaság mély nyomokat hagyott a Fehér-Kárpátok tájain. A nagy szántótáblákat most komoly vízerózió sújtja. Ma a fennmaradt kaszálók művelését a felhagyott kaszálók helyreállítását és a szántók gyepévé visszaállítását nemzeti és EU kifizetések támogatják (beleértve a SAPARD-ból elérhető agrár-környezetvédelmi programokat Csehországban). A hegyek természetvédelmi területek, amelyeknek egy része Natura 2000 hálózat részévé fog válni. A legnagyobb ökológiai kihívás az, hogyan tegyék az extenzív gyeppé gazdálkodást gazdaságilag életképesé. A megoldásokat keresik például a széna alternatív hasznosításában és az extenzív legeltetésben. Remélhetően a fejlődés alapja az ökológiai mezőgazdálkodás, a sajtóipar és az ökoturizmus elegye. Most már számos ökológiai gazdaság működik, és a gyümölcsstermesztés ismét népszerűvé vált a gazdálkodók körében. Helyi almalevet és szilvapálinkát (slivovice) állítanak elő. Azonban az emberek elvándorlása a hegyekből a városokba folytatódik **[111]**.

A **2003-as KAP reform hatásai** a MTÉ gazdálkodásra messze nem egyértelműek. Azokban az országokban, amelyek azt választották, hogy átváltanak az egységes területalapú kifizetésekre, a MTÉ gazdaságokra jutó KAP támogatásoknak növekednie kellene, amint a támogatásokat átcsoportosítanák a nagyobb termelékenységű területekről a kevésbé termelékeny területekre [107]. Másrésztől, néhány jóslat szerint a közvetlen kifizetések termeléstől való függetlenítése felgyorsíthatja azokat a tendenciákat, amelyek a magas természeti értékkel rendelkező, marginális területek felhagyása vagy intenzifikációja felé mutatnak [108]. Az új tagállamok legtöbbször, ahol egyszerűsített területalapú kifizetési rendszert fognak bevezetni, az uniótól kapott közvetlen kifizetéseket egyenlő arányban osztják szét minden egyes hektárra, beleértve a kezelt gyepterületeket is. Azonban a nemzeti kiegészítéseknek nem kell egyenlőnek lenniük. Elosztásuk fontos következményekkel fog járni a MTÉ gazdálkodásra és az extenzív gyepgazdálkodásra.

Az **agrár-környezetvédelmi programok** és a Kedvezőtlen Adottságú Területek (KAT) kifizetései segíthetnek csökkenteni az extenzív MTÉ területeken folyó gazdálkodás versenyhátrányát, annak érdekében, hogy az gazdaságilag életképes legyen. Ezért az AKP-oknak magukba kell foglalniuk a kaszálók és legelők extenzív hasznosítását támogató, jól kidolgozott és célzott intézkedéseket. Sok extenzív gazdaság, amely alig, vagy egyáltalán nem használ vegyi anyagokat, viszonylag könnyen átállhat az ökológiai gazdálkodásra és az ökológiai gazdálkodást támogató agrár-környezetvédelmi kifizetésekhez juthat. A

Fotó: Janek Skarzynski, EPA

Juhász és juhái Észak-Szlovákiában.

KAT kifizetések is fontosak az extenzív gazdálkodás életképességének fenntartásában, biztosítva azt, hogy nem vezetnek intenzifikációhoz és túllegettetéshez. A kormányoknak támogatniuk kell a Natura 2000 területeken gazdálkodókat is speciális kompenzációs kifizetésekkel (a jelenlegi vidékfejlesztési rendelet 16-os cikkelye és a jelenleg előkészítés alatt álló új, 2007-2013-ra vonatkozó vidékfejlesztési rendelet speciális intézkedései). Ha ezek az eszközök megfelelően tervezettek, célzottak és támogatottak, akkor bevezetésük az új tagállamokban segíthet fenntartani az extenzív gazdálkodást a féltermészetes gyepterületeken, és lelassíthatja az intenzifikáció és a felhagyás felé mutató tendenciákat.

A KKE-i országok **termelési korlátait** (pl. tej kvóták) az elmúlt évek nagyon alacsony referenciamennyiségei alapján állapították meg. A lecsökkent szarvasmarha csordákat, juh és kecskeállományokat ezért sosem fogják újra eredeti létszámukra növelni [22]. Sőt, még tovább is csökkenhetnek, a félig önellátó gazdaságok jóslott hanyatlásának és a tehénenkénti tejhozam növekedésének köszönhetően. Ha a tejhozam nő, akkor kevesebb tehén „fér” majd bele a tejkvótába. Ez attól függ, hogy a kormányok hogyan osztják szét a kvótákat. Támogatni fogják azt, hogy az állatállomány néhány intenzív, specializált gazdaságban koncentrálódjon? Vagy olyan elosztást biztosítanak, amely az extenzív legeltetési rendszerek folytatását lehetővé teszi?

Politikai prioritások az új tagállamoknak:

- 1) Elegendő forrás elkülönítése jól kidolgozott agrár-környezetvédelmi programokra, beleértve a kaszálók és legelők extenzív művelését támogató intézkedéseket is.
- 2) A KAT intézkedések kidolgozása és bevezetése az extenzív gazdálkodás támogatásának céljából.
- 3) A Natura 2000 védelmi területek kijelölése a nagy természeti értékkel bíró mezőgazdasági földterületek bevonása érdekében. A speciális vidékfejlesztési kifizetések (jelenleg a 16-os cikkely) felhasználása az extenzív gazdálkodás támogatására a Natura 2000 területeken.
- 4) A rendelkezésre álló kvóták tisztességes elosztása a féltermészetes gyepterületek extenzív legeltetésének fenntartása érdekében.
- 5) A nemzeti közvetlen kifizetések oly módon történő elkülönítése, amely segíti a féltermészetes gyepterületek extenzív művelésének folytatását, mintsem a felszántásukat.

1.7. Szupermarketek, valamint az élelmiszerek és állatok hosszútávú szállítása

A mezőgazdaságban, az élelmiszerfeldolgozásban– és elosztásban bekövetkező változások megnövelték azt az utat, melyet az élelmiszerek a gazdaságoktól az asztalra kerülésig megtesznek. Az EU bővítése és a kereskedelmi korlátok eltűnése a nagy kereskedelmi láncok térhódításával együttesen várhatóan tovább növeli a gazdálkodók és a fogyasztók közötti távolságot. A KKE-i országoknak aktív politikákat kell alkalmazniuk a helyi élelmiszertermelés élénkítésére, mintsem a szállítás további növekedésének elősegítése helyett.

Az élelmiszerek most többet utaznak, mint valaha. Teherautók szállítják a német és holland sertéseket az Alpokon át Olaszországba, ahol sonkát készítenek belőlük, amelyet újabb teherautók szállítanak vissza a hegyeken át a németországi és hollandiai üzletekbe. Egy egyszerű eperjoghurt összetevői 8000 km-t tesznek meg [112].

1968 és 1998 között a világ élelmiszertermelése 85 %-kal nőtt, míg a nemzetközi élelmiszerkereskedelem 182 %-kal emelkedett [61]. Az évek során az EU a háború utáni élelmiszerhiányból túltermelésig jutott, ugyanakkor még az élelmiszer-behozatal is jelentősen megnőtt - a kivétel még ennél is nagyobb lett. Az elmúlt években az áruszállítás az EU-ban gyorsabban növekedett, mint a gazdaság, annak ellenére, hogy hivatalosan a cél a gazdasági növekedés függetlenítése a szállítás növekedésétől [113].

Élőállat szállítás: horrorisztikus utazás

Az élőállatok hosszútávú szállítása különösen nagy jelentőséggel bír, mivel nagy szenvedést okoz az állatoknak és magában hordozza a betegségek elterjesztésének veszélyét is. Minden évben kb. 3 millió szarvasmarhát, 11 millió sertést, 2,5 millió juhot és kecskét, valamint több tízezer lovat szállítanak az EU tagállamok között [116]. Az állatok szállítása 2001-ben felgyorsította a száj- és körömfájás elterjedését az EU-ban. A vágóhídra vagy további hízalásra szállított állatok gyakran szenvednek nyáron a különösen nagy forróságtól, a komoly túlzsúfoltságtól, a nem megfelelő belmagasságtól, a vízhiánytól, a rossz szellőzéstől, a sérülésektől és betegségektől és magától az utazás hosszától is. Az utazások 90 óráig is eltarthatnak. Gazdasági állatokat a harmadik világba is exportálnak, különösen Libanonba és Egyiptomba, melyet az évi több tíz millió eurós exportmogatások ösztönöznek [117].

A KKE-i országok már bekapcsolódtak az élőállat szállítás kegyetlen üzletébe: például a 2001-ben az EU-ba importált 133.000 élő, vágásra szánt lóból 61.000 Romániából és 40.000 Lengyelországból érkezett. 95 %-uk Olaszországba került, ahol az EU legnagyobb vágóhídjai vannak [118]. Az EU piacának KKE-val való bővítése, az Európai Bizottság szavaival élve „új lehetőségeket teremt az állatszállításban” [116]. Valóban, az élő sertések exportja Csehországból például majdnem megduplázódott a csatlakozás után [119].

Az **élőállatok hosszútávú szállításának beszüntetésére** tett javaslatok, melyeket az állatjóléti szervezetek régóta támogatnak, az elmúlt évek élelmiszerbotrányai után teret nyertek az EU asztalán. Az Európai Bizottság Állategészségügyi és Állatjóléti Tudományos Tanácsa 2002-ben arra a következtetésre jutott, hogy az állatok utaztatásának a lehető legrövidebbnek kell lennie [121]. Az Európai Parlament ismételten az élőállat-szállítás idejének 8-9 órában történő maximalizálására tett javaslatot [122, 123]. A korlátozást azonban számos tagállam, köztük Franciaország, Spanyolország, Olaszország és most már Lengyelország is ellenzi [124]. Az Európai Bizottság egy neveltséges „kompromisszumos” javaslattal állt elő, amelynek tárgyalása folyamatban van: eszerint minden 9 óra utazás után 12 órás szünetet kötelező tartani. A szünetek alatt az állatok a teherautókon maradnának bezárva és az utazás teljes hossza ezért csak meghosszabodna [116].

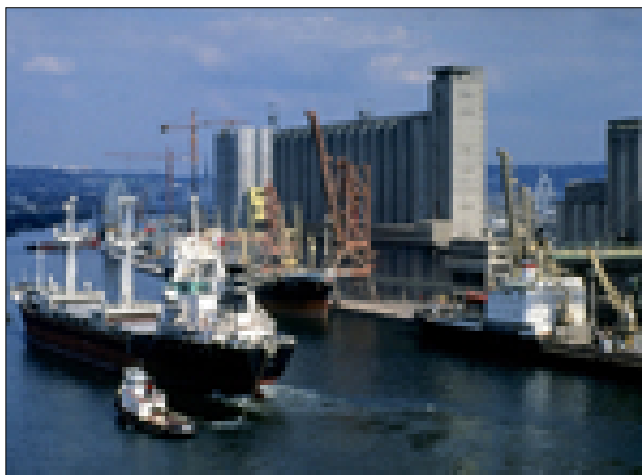
A sertések utaztatása Európán át a dán sertéshús vállalatok szemszögéből jó példa a trendre. Az utazás Romániából, vagy más KKE-i országból indul, ahol a sertések születnek. Amikor 3 hetesek, teherautóra rakják őket és egy iparszerű gazdaságba kerülnek Katalóniába. A gyors húsgyaparáshoz szükséges gépeket, takarmányt és antibiotikumokat a dán cég biztosítja. Amikor a sertések 7 hónaposak, akkor újból teherautóra teszik őket és a közeli vágóhídra szállítják. A vágott sertéseket hűtőkocsiba rakják és Dániába szállítják, ahol azokat az eredeti dán vállalat feldolgozza és csomagolja. A hentesárut végül elosztják, ismét teherautóval, szerte az unióban, vagy KAP export támogatásokkal a harmadik világ országaiba exportálják [120].

Az élelmiszerek szállítása egyre növekvő jelentőségű forrásává vált a szennyezésnek és az üveg-házhatású gázok kibocsátásának. Minden egyes kilogramm Új-Zélandról behozott kivi egy kilogramm CO₂ kibocsátást eredményez [114]. A sárgarépa Olaszországból Svédországba való szállításakor felhasznált energia megegyezne, ha azt helyi sárgarépával helyettesítenék [115]. A hosszútávú szállítást és tartós tárolást igénylő termékek kémiai adalékokat és tartósítószerket igényelnek, melyeknek élelmiszerbiztonsági vonatkozásai is vannak.

A jelenlegi kereskedelem jórésze szükségtelen és gazdaságilag abszurd mozgás innen-oda. 1998-ban Nagy-Britannia 61.400 tonna baromfihúst importált Hollandiából, miközben 33.100 tonna baromfihúst exportált oda. 1997-ben, az Egyesült Királyság 126 millió liter tejet importált, de ugyanakkor 270 millió litert exportált is tejből [61]. Az efféle logikátlan „élelmiszer csere” a nagy szupermarketek és élelmiszeripari vállalatok központosított beszerzési eljárása.

A bővítés következményei

A Vasfüggöny lehullását követő korai jóslatok, melyek szerint az EU piacát olcsó keleti importárak fogják elárasztani, teljesen tévesnek bizonyultak. Amíg az 1990-es években a KKE-i országokból származó mezőgazdasági eredetű élelmiszerek importja megkétszereződött, addig az EU-ból a KKE-i országokba irányuló export tízszeresére nőtt. KKE és az EU közötti kereskedelmi mérleg negatívvá vált (lásd 7. ábrát) [125]. Ennek legfőbb oka az, hogy a KKE-i országok nagyobb mennyiségű feldolgozott élelmiszert kezdtek importálni az EU-ból [12]. A KKE-i országokban sok helyi élelmiszeripari termék, (pl. joghurtok és üdítők) kiszorult a piacról és nyugati termékekkel helyettesítették azokat.

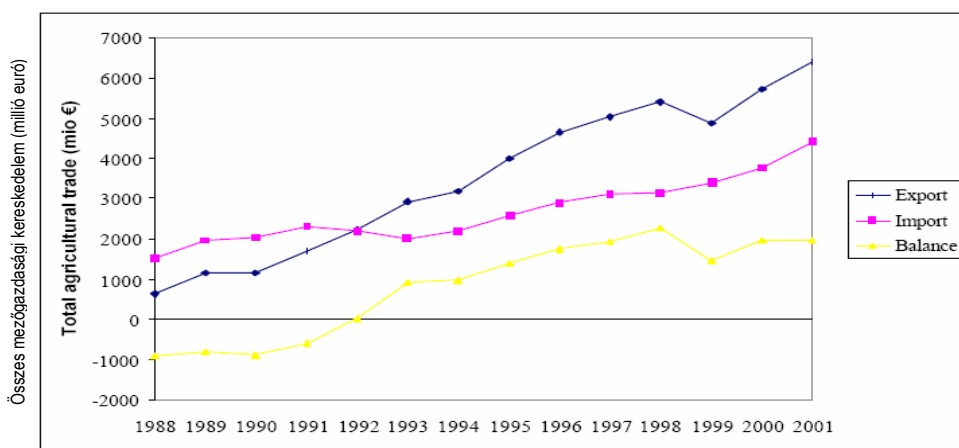

Fotó: USDA

Gabona hajóztatása a Föld körül.

Ahogy nemrégiben az EU mezőgazdasági biztosa, Franz Fischler mondotta, csak 1999 óta az EU-15 tagországból a csatlakozó országokba exportált sertéshús 100.000 tonnával nőtt, amelyet részben a KAP exporttámogatásai finanszíroztak. A másik fél irányából, a csatlakozó országokból az EU-15 országokba exportált baromfihús az 1994-es 78.000 tonnáról 2003-ra 170.000 tonnára nőtt. Ugyanakkor a lengyel piac olcsó, támogatott uniós hússal való elárasztása a lengyel gazdálkodók erőteljes ellenállását eredményezte és hozzájárult egy ultra-nacionalista politikai párt felemelkedéséhez Lengyelországban.

7. ábra: Az EU-15 és a KKE-i országok közötti kereskedelmi mérleg mezőgazdasági és élelmiszeripari termékeknél

Forrás: [125]

A helyi élelmiszergazdaság élénkítésére tett aktív politikai lépések nélkül az EU bővítése és a kereskedelmi korlátok megszűnése a nagy szupermarket láncok keleti irányú terjeszkedésével együtt tovább fogja gyorsítani az élelmiszerek hosszútávú szállítását. Az élelmiszereket egyre nagyobb távolságokra fogják szállítani szerte a kontinensen, melynek kedvezőtlen hatásai lesznek a környezetre, az élelmiszerbiztonságra és a helyi gazdaságra. Már a csatlakozás utáni első két hónapban a dán sertéshús importja az új tagállamokba háromszorosára nőtt az előző évhez képest [127].

Szupermarketek

A nagy kereskedelmi láncok központi szerepet játszanak az élelmiszerelosztás központosításában. Az elmúlt évtizedben nagy **multinacionális kereskedelmi vállalatok**, mint pl. a Tesco, az Ahold és a Carrefour törtek be a KKE-i országokba. A kis-és nagyvárosok külterületén nagy bevásárlóközpontok építésével nagy szeletet hasítottak ki az élelmiszerpiacból a kisebb üzletek kárára. Pl. Csehországban a tíz legnagyobb kereskedelmi lánc részesedése az élelmiszerpiacból az 1993-as 8 %-ról 2000-re 53 %-ra nőtt [128]. Ez a radikális és gyors változás legalább olyan fontos következményekkel jár a gazdálkodókra, a fogyasztókra és a környezetre nézve, mint maga az uniós csatlakozási folyamat, amellyel együtt járt.

Az idők során a kereskedelmi szektor a KKE-i országokban **U alakú koncentrációs görbét** írt le. Az 1990-es évek elején a korábbi koncentrált, állami irányítású kereskedelmi szektorok privatizációja nagyszámú magánüzlet és kis kereskedelmi lánc megjelenéséhez vezetett. A szupermarketek megérkezésével a KKE-i országok új, erőteljes koncentrációnak és központosításnak lehettek tanúi, de ez alkalommal magán és főképpen külföldi vállalatok által [129].

A nagy kereskedelmi láncok inváziója maga után vonja az elmozdulást az üzletről-üzletre való elosztásból az országosan központosított elosztás felé. Pl. a Tesco-nak egy óriási elosztó központja van Varsó közelében, ahová szerte Lengyelországból vagy külföldről szállítják az árut, majd aztán ismételten szétosztják országszerte a szupermarketek között. Az EU csatlakozás által előmozdított következő, jelenleg kezdődő fázis az elmozdulás az országos elosztó központokból a határokon átvitelő elosztásra, melyet számos országon keresztül koordinálnak. Pl. az Ahold egyesítette a Lengyelországban, Csehországban és Szlovákiában működő egységeit egy koordináló egységgé, hogy a különböző országokból a legolcsóbb termékeket szerezzék be, majd értékesítsék a régióban [129].

A szupermarket „forradalom” sok **kis gazdálkodó** piacról való kiszorulásával fenyeget. A központi beszerzéssel a nagy kereskedelmi láncok nagy mennyiségű, olcsó és szabványos terméket igényelnek. A nagykereskedőknek olcsóbb néhány nagy szállítóval foglalkozniuk, mint sok kis gazdálkodóval. Továbbá a kis gazdálkodók általában nem képesek megfelelni a szabványoknak vagy nem tudják a szabványosított termeléshez szükséges beruházásokat megtenni [129].

A nagy kereskedelmi láncok egyre növekvő mértékben diktálják az árakat is a gazdálkodóknak. A szállítók óriási nyomás alatt állnak, hogy csökkentsék áraikat, különben elvesztik piacukat. A szupermarketek gyakran a beszállítókkal fizettetik meg a termékeik elosztását, csakúgy, mint a raktárban tönkrement, promóciós és piackutatásra fordított élelmiszereket. Továbbá a szupermarketek szigorú követelményei a friss élelmiszerek egységességére és makulátlan küllemére - az EU szabványok mellett - a gazdálkodókat több növényvédőszer felhasználására kényszerítik.

Politikai alternatíva: lokalizáció

A helyi fogyasztásra történő helyi termelés fokozása biztonságosabb élelmiszereket, kevesebb állat szenvedését, a szállítási költségek, a túltermelés, a csomagolóanyagok és a kémiai tartósítószer csökkenését eredményezheti. A rövidebb élelmiszer láncok szintén erősítik a helyi gazdaságot és megvédik a helyi munkahelyeket azáltal, hogy a pénzt helyben tartják a máshol működő nagyvállalatok nyereségének gyarapítása helyett.

A politikai célnak, ahol lehetséges, a termelő és fogyasztó közötti távolság csökkentésének kell lennie a hosszútávú szállítás ösztönzése helyett. A nemzetközi kereskedelem folytatódni fog és folytatódnia kell, de önmagában nem kellene erre törekedni. Egy olyan világban, ahol az erőforrások kimerülése és komoly éghajlatváltozás fenyeget, az egyre növekvő mértékű kereskedelem és szállítás hosszútávon tarthatatlan. A nagy távolságokra utaztatott élelmiszerek mesterségesen olcsók, mert a nagy rejtett költségek (pl. a szmog hatásai és az üvegházhatású gázok kibocsátá-

sa) nem jelennek meg az élelmiszerek árában, miközben az útjavításokat közpénzekből fedezik. Ez a legfontosabb feltétele a hosszútávú élelmiszer-szállítás további növekedésének. Megoldás ezért az árak rendezése az externális költségek árakban való megjelenítésével, a **szállításra kirozott környezetvédelmi adók** formájában.

A lokalizációt elősegítheti a helyi kisebb feldolgozók, a gazdálkodók és kiskereskedők regionális szövetkezésének támogatása és a közvetlen értékesítési programok, mint pl. a gazdaboltok, közösségi boltok, helyi kiszállítási programok, a közösség által támogatott mezőgazdaság és a termelői piacok ösztönzésével [130, 131, 132]. A **termelői piacokon** a fogyasztók friss termékekhez juthatnak és a gazdálkodók tisztas árakat kaphatnak, amelynek sokkal nagyobb hányada marad a zsebükben, mint a nagykereskedőknek értékesített áruikból. Más közvetlen értékesítési programokhoz hasonlóan, serkentik a fogyasztók és a gazdálkodók közötti kapcsolatokat és a **helyi árucserét is**. A kis gazdálkodókat és élelmiszerfeldolgozókat életben tartják és magasfokú helyi sokszorozó hatással - azaz a pénz sokat forog a helyi gazdaságban mielőtt elhagyná azt - bírnak. A termelői piacok segítenek életet vinni a kisvárosokba, mivel más üzletek is nagyobb forgalmat bonyolítanak azokon a napokon, amikor termelői piacot tartanak [133]. Ellenben a szupermarketek bevételeinek nagy része azonnal elhagyja a körzetet. Az Egyesült Királyságban egy áruházi szövetség azt találta, hogy minden egyes, a városok szélén megnyitott új élelmiszer áruház átlagosan nettó 273 helyi munkahely megszűnését vonta maga után [134].

Fotó: Daniel Lešinský, Friends of the Earth Slovakia

Egy helyi piac Zólyom városában, Szlovákiában.

Számos nyugat-európai országban most lehetünk tanúi a termelői piacok gyors reneszánszának. Az Egyesült Királyságban számuk az 1997-es nulláról 2000-re 240-re nőtt. Ezt a hatóságok segítő kezdeményezése ösztönözte, akik kezdték felismerni a piacok előnyeit [133]. A legtöbb KKE-i ország még mindig előnyben van etéren, és ezt nem volna szabad elveszíteniük. Azonban a politikai hatóságok néha inkább akadályokat gördítenek elé, mintsem ösztönöznék a termelői piacokat. A vidékfejlesztési források sok lehetőséget kínálnak a helyi kezdeményezések ösztönzésére. Különösen a LEADER+ program támogatja azokat a helyi akciócsoportokat, akik kisléptékű, innovatív projekteket készítenek.

Fotó: Daniel Lešinský, Friends of the Earth Slovakia

Párbeszéd a helyi piacon.

Politikai prioritások az új tagállamoknak:

1. A helyben termelésre és fogyasztásra ösztönző kezdeményezések támogatása, pl. gazdálkodói piacok létesítésével és ösztönzésével a városokban. A vidékfejlesztési források és a LEADER + program ecélú felhasználása.
2. A nagy kereskedelmi láncok terjedésének szabályozása és piaci részesedésük versenyszabályokkal való korlátozása.
3. Nyomásgyakorlás az EU-ra az élőállat-szállítás általános időbeli korlátozásáért.
4. Nyomásgyakorlás az EU-ra a szállításra kivetett üzemanyag vagy más környezetvédelmi adó bevezetéséért, hogy az élelmiszerárak tükrözzék a hosszútávú szállítás valódi költségeit.

1.8. Génmódosított növények

A termesztett növények genetikai módosítása a mezőgazdaság extrém iparosítását jelenti, növelve az intenzív monokultúrák összes negatív hatását. Az új EU tagállamoknak rendkívül óvatosan kell a génmódosított szervezetek (a továbbiakban GMO-k) kérdését megközelíteni, és állampolgáraiknak teljes jogot kell adniuk a GMO-kal kapcsolatos információhoz való hozzáféréshez és a velük kapcsolatos döntésekben való részvételhez.

A génmódosított (GM) növények génállományába rendszerint új géneket ültetnek be más fajokból, hogy ezáltal ellenállóvá váljanak egy bizonyos gyomirtószerre vagy rezisztenssé egy rovarkártevőre. A gyomirtószerre ellenálló növények lehetővé teszik, hogy a gazdálkodók földjeiket olyan gyomirtószerrel kezeljék, amelyek minden más növény kiirtására szolgálnak. A rovarrezisztens növények olyan mérget termelnek, amelyek bizonyos rovarokat megölnek. Viszont a biotechnológiai ipar ígérete ellenére, a GM élelmiszerek nem kedvezőbbek a vásárlók számára ár vagy minőség tekintetében. Ehelyett a GMO-k eddig ismeretlen kockázatot jelentenek a környezetre, a gazdálkodókra és a közegészségre [136].

Több növényvédőszer: A biotechnológiai vállalatok ígéretei ellenére, melyszerint a GM növények csökkenteni fogják a növényvédőszer használatának mértékét, amerikai tanulmányok ennek pont az ellenkezőjét mutatták ki. Kezdeti gyompusztulás után rezisztensebb gyomnövények tűnnek fel a GM földterületeken, amely aztán még több gyomirtószer kipróbálására kényszeríti a gazdálkodót, növelve a költségeket és károsítva a környezetet. Az elmúlt 8 évben a GM növények több mint 20 ezer tonna többlet növényvédőszer kijuttatását okozták az amerikai mezőgazdaságban [137].

Szennyezés: Amint a GMO-k kikerülnek a környezetbe, a következmények beláthatatlanok. A módosított gének szétterjednek a környéken a rovarok vagy a szél által szállított virágpor útján. A gazdaságokban termesztett hagyományos növények csakúgy, mint a vadkon növények, a 20 km-nél távolabbi GM területről származó génekkel is kereszteződhetnek a szél útján (fajtától függetlenül) [138]. A GM növényeket nem termelő gazdálkodók komoly veszélynek lehetnek kitéve a GM gazdaságok növényeinek szennyezése miatt, mivel az európai szupermarketek megtagadták a GM termékek árusítását. A GM növényeket nem termelő gazdálkodókat a GM földeken feltűnő, egyre inkább rezisztensebb gyomnövények elterjedése is veszélyezteti.

Vállalatok kontra gazdálkodók: Világszerte a GM növényeket az a maroknyi multinacionális cég, mint a Monsanto, a Bayer és a Syngenta fejleszti ki és adja el, amely ugyanakkor a legnagyobb növényvédőszergyártó. Gyakran GM növényeik egyetlen „előnye”, hogy ellenállnak saját gyomirtószerüknek. A vállalatok úgy igyekeznek az ellenőrzésük alá vonni az élelmiszertermelést, hogy felvásárolják a vetőmag cégeket, a szabadalmaztatott vetőmagvakat és exkluzív szerződésekbe kényszerítik a gazdálkodókat. A gazdálkodók azon jogát, hogy saját magot fogjanak és azt felhasználják - amely tulajdonképpen a mezőgazdaság alapja - a mellőzés veszélye fenyegeti most először, mióta mezőgazdaságról beszélhetünk. A Monsanto az USA-ban és Kanadában gazdálkodók százait próbálja visszatartani attól, hogy megőrizzék vetőmagvaikat, beleértve azokat a gazdákat is, akik soha nem vásároltak GM vetőmagot, de földjeiket a szomszédos gazdaságok génjei már beszennyezték [136].

Egészségügyi kockázatok: A GM élelmiszerekben megtalálható új alkotók újfajta allergiát okozhatnak. A számos GM termékbe beépített antibiotikum-rezisztens marker-gének csökkenthetik a humán gyógyászatban használt antibiotikumok hatékonyságát [139]. Ugyanilyen nyugtalanító a helyzet a mérgeket tartalmazó növények esetében is. A Brit Egészségügyi Szövetség, amelynek a brit orvosok többsége tagja, a GM élelmiszerek egészségre gyakorolt hatásának erőteljesebb kutatását szorgalmazza [140].

A GMO-k kudarca Európában

Amíg az Egyesült Államok már több mint egy évtizede engedélyezte a GM élelmiszereket, az EU ezidáig teljesen mentes maradt a GMO-któl. Egy bizonyos mennyiségű GM növényt importáltak az EU-ba, és ezt háziállatokkal feletették. Az egyetlen olyan ország Európában, amelyik kereskedelmi mennyiségben termel GM növényt, az Spanyolország, ahol titokban és teljes információhiány mellett már más művelt területek is szennyeződtek a génekkel [140].

Az 1990-es években 18 GM terméket engedélyeztek az EU-ban. 1998 óta egyetlen új GM terméket sem engedélyeztek köztermesztésre vagy behozatalra az Unióba. 5 EU tagállam akkor közö-

sen elhatározta, hogy addig gátat szab az új GM termékeknek, amíg az átfogó szabályozás a GMO-król elfogadásra nem kerül - ami tulajdonképpen egy **de facto moratórium** az új GM termékekre az Unióban. Továbbá 5 tagállam **nemzeti korlátozást** vezetett be 8, az EU-ban engedélyezett GM termékekre. Bizonyos körülmények között ugyanis a tagállamok átmenetileg korlátozhatják vagy betilthatják az EU-ban engedélyezett GM termékeket.

Az elmúlt években lépett jogerőre egy új **jogi keretegyezmény** a GMO-król. Az új **engedélyezési** irányelv (2001/18/EC) megköveteli a vállalatoktól, hogy kockázatelemzést végezzenek GM fajtáik környezeti és egészségügyi kockázatainak megítélésére. Az új rendelet a **nyomonkövethetőségről** és **cimkézésről** megköveteli, hogy a GMO-k útját a „földtől az asztalig” követni lehessen, és a 0,9 %-nál több véletlenszerűen bekerült GM tartalmú élelmiszer jelölni kell.

A tagállamok most dolgoznak a jogszabályokon a GM és nem GM növények **együtt termesztéséről** a szennyezések megelőzésére, és a felelősségről - vagyis kinek kell megfizetnie a GM növények okozta szennyezéseket és károkat. Mindazonáltal a tudósok azt mondják, hogy néhány növény esetében, pl. az olajrepcénél, az együtt termesztettség valószínűleg rendkívül bonyolult, majdhogynem lehetetlen **[141]**. Úgy tűnik az egyetlen biztonságos út a földek szennyezésének megelőzésére és a gazdálkodók és fogyasztók választási jogának biztosítására, olyan nagy GMO-mentes zónák kialakítása, ahol a GMO-k termesztése teljesen tiltott.

Az új jogi keretegyezmény egy másik pontja egy olyan irányelv lesz, amely a **vetőmagvak véletlen GM szennyezésének határértékét** szabja meg. A határérték dönt arról, hogy mekkora GM tartalom lehet jelen a konvencionális és bio vetőmagban anélkül, hogy azt GM terméként címkéznék, a gazdák tudta nélkül. Az Európai Bizottság három éve tárgyalja a kérdést, de még nem született döntés. Legutóbbi javaslata a vetőmagvak szennyezettségének határértékére 0,3-0,5 % között változik. A 2004 novemberében felálló új Európai Bizottságon a sor a probléma megoldására. A környezetvédők és a gazdálkodók hatértéknek a lelkisebb kimutatható mennyiséget, a 0,1 %-ot javasolják **[142]**. Ilyen határ nélkül a GMO-k elterjedése a szennyezett vetőmagvak által nagy mértékben jelenne meg.

2004 májusában az Európai Bizottság **feloldotta a moratóriumot** azáltal, hogy engedélyezte egy új Syngenta génmódosított kukorica árusítását (nem a termesztését) - a legtöbb tagállam, a közfelháborodás és a biztonságukkal kapcsolatos tudományos nézeteltérések ellenére. Azonban a Syngenta még csak meg sem próbálja piacra dobni a kukoricát, az élelmiszeripar ellenállása miatt.

A moratorium feloldása nem jelenti azt, hogy Európát elárasztják a GMO-k. A GM élelmiszerekkel szemben olyan erősek az ellenérzések az európai fogyasztókban, hogy a nagy áruházláncok egyike sem tervezi GMO-k kirakását a polcokra, nem törődve azzal, hány új GMO-t hagytak jóvá. Mivel még a GM állati takarmányokat is címkézni kell, még több áruház és élelmiszerfeldolgozó fogja elutasítani a GM takarmánnyal etetett állatokból származó termékeket, mint a tejet, a húst és a tojást. Ráadásul a gazdálkodók vonakodnak a GM növények termesztésétől a szennyezés fellelőssége miatt, illetve amiért a biztosítók megtagadják a biztosításukat **[143]**.

Emellett a **GMO-mentes zónák** most virágoznak fel Európában. Néhány régió, köztük Felső-Ausztria, Toszkána és Wales, létrehozta a GMO-mentes zónák hálózatát. Néhányan a GM növények termesztését tiltó jogszabályokat hoztak. Franciaországban több mint 1200, Olaszországban pedig 500 város (köztük Róma és Milánó) GMO-mentesnek nyilvánította magát vagy lépett fel a GMO-k használata ellen **[144]**.

Az USA, Argentína és Kanada a Világkereskedelmi Szervezetnél (WTO) jogi lépéseket tett az EU ellen, megtámadva az európai GMO szabályozást. Az országok azzal érvelnek, hogy az EU intézkedései „illegális kereskedelmi akadályt” hoznak létre - mint korábban a hormonkezelt húsok esetében.

Az új tagállamok helyzete

Szántóföldi kísérletek folytak GM növényekkel számos új tagállamban, köztük Lengyelországban, Magyarországon és Csehországban, de nem voltak ilyenek Litvániában, Szlovákiában és Szlovéniában. Számos országban, köztük Lengyelországban és Magyarországon, a szántóföldi kísérletek az 1990-es évek végén zajlottak, átfogó GMO törvények és ellenőrzések hiányában, és lehet, hogy GM pollenek által más növények beszennyezéséhez vezettek [145].

Az elmúlt években minden új tagállam a legtöbb uniós GMO törvényt átvette a hazai jogrendbe, de a probléma a **bevezetésükkel és a végrehajtásukkal** van. Egészen mostanáig a legtöbb új tagállam nem rendelkezett azokkal a laboratóriumokkal, határelőrzéssel és monitoring programokkal, amelyek a GM importok ellenőrzéséhez, a génszennyezés kimutatásához és a GM élelmiszerek címkézéséhez szükségesek. Ezek hiányában ellenőrzés nélkül lehet termeszteni, venni és eladni a GMO-kat. Lengyelországban, Észtországban és Szlovéniában véletlenszerű ellenőrzések során GMO tartalmú, engedély vagy címkézés nélküli élelmiszereket találtak [145]. A GMO-k KKE-i országokból az EU-ba történő ellenőrizetlen beáramlásának megelőzésére az Európai Bizottság segíti a csatlakozó országokat laboratóriumok, és egy uniós szerte működő, összehangolt GMO kimutató rendszer felállításában [146].

Tátrai hegyek vidéke Zakopane közelében, Lengyelországban

Fotó: Janek Skarzynski, EPA

A 2007-ben csatlakozni kívánó országok közül **csak Romániában és Bulgáriában** termelnek GM növényeket kereskedelmi céllal nagyobb mennyiségben és csekély kormányzati ellenőrzés mellett - más, keletebbre fekvő államokhoz, mint pl. Ukrajnához hasonlóan. Romániában a 2002-ben termesztett szója több mint 50 %-a a Monsanto-tól származott, és a szomszédos Szerbia vetőmagszennyezését is okozhatta a határokon átcsempészett magokon keresztül [145]. Bulgáriában 2000-re a Monsanto génmanipulált kukoricáját állítólag 20.000 ha-on termesztették [147]. Mint-hogy ezek közül néhány növény nem engedélyezett az EU-ban, ezt a két országot valószínűleg mentesíteni kell a szennyezésektől az EU-ba való belépésük előtt.

Magyarország: a GMO-k korlátozása az export védelmében

Magyarország az egyetlen olyan új tagállam, ahol szisztematikusan monitorozott vetőmag tisztasággal ügyelnek a génszennyeződések elkerülésére. Az 1990-es évek végi szántóföldi GM kísérleteket követően Magyarország egy viszonylag jól ellenőrzött és átlátható szabályozási rendszert dolgozott ki. Az ország óvatos lépéseket tett a GMO-k esetében gazdasági érdekeinek védelme érdekében. A Magyarországon termelt vetőmagvak mintegy 25 %-át az EU-15 országokba exportálják, melyek egyre inkább Magyarország felé fordulnak, amely biztos forrása a GM mentes növényeknek és élelmiszereknek. A szennyeződésektől való mentesség megőrzése a további kereskedés kulcsa [145]. Csak a szigorú, új követelményeknek megfelelő termékeket lehet majd eladni a kibővült EU-ban. Korábban egyes országok, mint az USA és Kanada óriási piacokat veszített Európában, miután génmanipulált növényeket kezdett termelni.

A **GMO-k jogi helyzete a csatlakozás után** egy fontos kérdés. Néhány új tagállam engedélyezett bizonyos GMO-kat, melyeket az Unióban nem hagytak jóvá. Ezek a GM termékek a csatlakozás pillanatában illegálissá váltak. Másfelől a csatlakozás napján az EU-ban engedélyezett 18 GMO vált értelemszerűen legálissá minden új tagállamban. A csatlakozást megelőzően ezek közül a GMO-k közül néhány nem volt engedélyezve a legtöbb új tagállamban. Az új tagállamoknak nem kell automatikusan elfogadniuk ezeket a GMO-kat csak azért, mert ezek az EU-ban engedélyezettek. Egy átmeneti tiltás szükséges a 2001/18-as irányelv 23-as bekezdése alapján, amíg egy kielégítő, társadalmi részvétellel végrehajtott kockázatelemzés nem készül, figyelembe véve az eltérő helyi környezeti adottságokat. Továbbá egy GMO-t sem kell engedélyezni mielőtt a

nyomonkövethetőségről és címkézéstről szóló EU jogszabályokat teljesen be nem vezetik, és amíg a felelősségről és egymás mellett természetességről világos szabályok nem készülnek el [148].

2004 júniusában a tíz új tagállamból hat segítette megállítani egy új Monsanto GM olajrepce fajta elfogadását - a régi tagállamok többségével egyetemben. Csak Csehország, Szlovákia és Lettország szavazott az elfogadására (és Szlovénia tartózkodott) az olajrepce fajta egészségügyi és környezeti biztonságával kapcsolatban felmerült tudományos aggályok ellenére. A moratórium végét követően ez a voksolás volt a kibővült EU első próbája [148].

Az információkhoz és a GMO-kal kapcsolatos ügyekben való társadalmi részvételhez való jog rendkívül fontos a technológia ellenőrzés alatt tartásához. Az állampolgárok számára elérhetővé kell tenni a GM növények területi elhelyezkedéséről szóló információkat, és biztosítani kell a jogukat a GMO-k engedélyezésével kapcsolatos döntéshozásban való részvételhez. Mindemellett pl. Csehországban nemrég fogadtak el egy olyan törvényt, amely a biotechnológiai vállalatok közbenjárására komolyan megnyirbálja ezeket az állampolgári jogokat.

Politikai prioritások az új tagállamoknak:

- 1. AZ EU GMO-kal kapcsolatos címkézési és nyomonkövethetőségi jogszabályainak megfelelő bevezetése és végrehajtása.**
- 2. Szigorú nemzeti jogszabályok alkotása az egymás mellett természetességről és a felelősségről a nem génmanipulált növények védelme érdekében, és annak biztosítására, hogy a szennyezők (a GMO tulajdonosok) fizetnek az általuk okozott szennyezésért.**
- 3. A 2001/18-as direktíva 23-as cikkelyének alapján átmeneti tiltások bevezetése az EU-ban engedélyezett GMO-kra. Az EU-ban engedélyezett GMO-kat addig ne vezessék be, amíg egy megfelelő jogi keretet nem hoznak létre (a fenti két pont), és mielőtt egy társadalmi részvétellel végrehajtott, megfelelő kockázatelemzés nem készül minden egyes ország sajátos környezeti adottságainak figyelembevételével.**
- 4. Az állampolgári jogok teljeskörű biztosítása az információkhoz való hozzáféréshez és a GMO engedélyezési eljárásokban való társadalmi részvételhez.**
- 5. GMO-mentes zónák kialakításának engedélyezése a régiók számára.**
- 6. Nyomást kell gyakorolni szigorúbb, a GMO-król szóló uniós törvényhozás érdekében, beleértve az EU-szintű szabályozásra az egymás mellett természetességről és a felelősségről, valamint a vetőmagvak 0,1 %-os szennyezettségi határértékéről.**

1.9. Fenntartható alternatívák: ökológiai és integrált gazdálkodás

Az alternatív gazdálkodási rendszerek nagysága abban rejlik, hogy környezetbarát tulajdonságok mellett a vidéki területek szociális és gazdasági problémáira is megoldást jelenthetnek. Az úgymond „tradicionális” extenzív gazdálkodási formákon (lásd az 1.6. fejezetet) kívül a környezetbarát gazdálkodási formák közé tartoznak egészen újfajta megközelítések, úgymint az ökológiai (más szóval organikus, vagy bio) gazdálkodás és az integrált gazdálkodás néhány típusa. A KKE-i országoknak ki kellene használniuk az alacsony vegyszerfelhasználás, illetve a nagyszámú kétkézi munkaerő adta lehetőségeket a környezetbarát mezőgazdálkodás felvirágoztatására, különös tekintettel az ökológiai gazdálkodásra.

Ökológiai gazdálkodás

Az ökológiai gazdálkodásban soha nem kerülnek alkalmazásra szintetikus anyagok, úgymint növényvédőszeres és műtrágyák (néhány kivételtől eltekintve), viszont alkalmaznak olyan természetes módszereket, mint pl. a vetéscsergő. Nem meglepő, hogy a biogazdaságok esetében sokkal magasabb a biodiverzitás, sokkal alacsonyabb az energiafelhasználás, és a vízszennyezés mértéke is sokkal kisebb, mint az intenzív gazdaságok esetében. Az ökológiai gazdálkodás antibiotikumok takarmányba történő adagolását, állatok ketrecben történő tartását is tiltja, illetve állatbarát tartási körülményeket ír elő. Az ökológiai gazdálkodásban az állatok sokkal nagyobb élettérrel rendelkeznek: az átlagos létszámsűrűség a konvencionális gazdaságokban tapasztalhatónak csupán 70%-a [21]. Az ökológiai gazdálkodás szociális és gazdasági előnyök sorát eredményezi.

Összehasonlítva Európa egyéb gazdálkodási formáival, melyek az elmúlt tíz évben stagnálást mutattak, az ökológiai gazdálkodás **gyorsan növekvő** szektor. A bioélelmiszer nem periferiális niche többé, mely csak különböző speciális üzletekben kapható a szűk fogyasztói kör számára. A bioélelmiszer gyakori kereskedelmi áruvá vált.

A konvencionális gazdálkodással összehasonlítva az ökológiai gazdálkodás alacsonyabb anyagköltséget, magasabb munkaerő ráfordítást igényel, azonban az összköltség valójában 10-25 %-kal alacsonyabb hektáronként. Az ökológiai gazdálkodásban elért hozamok legtöbbször alacsonyabbak: az ökológiailag termelt gabonák termésátlaga általában 60-70%-a a konvencionálisan termeltnek, mindemellett az állattartásban a kétféle gazdálkodási forma teljesítménye nagyjából megegyezik [150]. Az ökológiai gazdálkodás hozamai folyamatosan nőnek. Az ökológiai gazdálkodás gyors előretörése új technológiákat és módszereket hoz magával, ellensúlyozva ezzel a kétféle gazdálkodási forma teljesítményei között fennálló különbséget [150]. Ennek ellenére sokkal kevesebb pénzt fordítanak az etéren végzett kutatásokra, nem úgy, mint a veszélyes biotechnológiára. A legfontosabb, hogy a túltermelés korában - ahol kvótákra, készletgazdálkodást befolyásoló szabályozók bevezetésére volt szükség - az alacsonyabb hozamok inkább előnyt, mint hátrányt jelentenek a kereslet-kínálat kényes egyensúlyának megteremtésében [151].

Alacsonyabb költséggel, alacsonyabb hozamokkal a biogazdálkodók átlagosan hasonló nagyságú nyereséggel számolhatnak, mint a konvencionális gazdálkodók, egyes esetekben magasabban,

Spelta tradicionális búzafajta tábla a Szlovák Ekotrend ökológiai gazdaságban

Fotó: Ekotrend

A Fehér-Kárpátok szlovák oldalán fekvő 150 hektáros Ecotrend biogazdaságot az ugyanilyen nevű Szövetség hozta létre 2001-ben. Az Ecotrend által termesztett legfőbb növény a magas tápértékkel bíró speciális tradicionális búzafajta, a Spelta. A vállalkozás egy része kis biomanufaktúra, ahol a Speltát teljes kiőrlésű liszté és mindenféle teljes kiőrlésű tésztaává dolgozzák fel. A szabványos ipari folyamat során kárba vesző vitaminokat és ásványi anyagokat ebben a tésztaiban megőrzik. Az Ecotrend gyógynövényeket is termeszt, amelyeket teának dolgoz fel. Végül, de nem utolsón sorban a társaság tulajdonában van egy extenzív almás, főképpen almabornak alkalmas fajttal [160].

máskor alacsonyabbal. Az üzletekben kapható bioélelmiszerek **árai** általában valamivel magasabbak, mint a konvencionális úton előállított termékek esetében [150]. Ez a helyzet a legnagyobb gátja az ökológiai termelés jövőbeni növekedésének. Azonban a bioélelmiszerek előnytelenebb piaci helyzete kizárólag a támogatás, illetve az adózás nem megfelelő rendszerének köszönhető, mivel azok nem veszik figyelembe az externális költségeket, illetve előnyöket az ökológiai és az intenzív gazdálkodás esetében. Amennyiben a *szennyező fizet elv* kellőképpen megjelenne a KAP-ban, illetve más politikákban, ez a hátrány eltűnne, és a legtöbb uniós gazdaság átállhatna az ökológiai vagy más környezetbarát gazdálkodási formákra.

Milyen előnyei vannak az ökológiai gazdálkodásnak a vidéki térségek társadalmára és gazdaságára számára?

Több munkahely: Az ökológiai gazdálkodás kézi munkával helyettesíti a tőkét. Más szóval, jobban felhasználja az emberi munkát és tudást agrokemikáliák vásárlása helyett. A biogazdaságok az EU-ban átlagosan 10-20%-kal több embert foglalkoztatnak, mint a konvencionálisak [150]. Angliában például egy további munkahely keletkezik gazdaságonként az ökológiai formára történő átállást követően [33]. Több kézi munka szükséges a természetbarát kártevőirtás, illetve gyomszabályozás, valamint a természetes állattartás (pl. almózás) alkalmazása esetében. Mivel az ökológiai gazdálkodás új munkahelyeket teremt, fontos részét képezi a vidékfejlesztésnek [151].

Helyi sokszorozó hatás: Az ökológiai termelés során keletkező pénz a helyi gazdasági életben forog, nem áramlik onnan el. A biogazdálkodók többet költenek helyi munkaerőre és kevesebbet a különféle helyekről importált vegyszerekre. Az ökológiai gazdálkodás nemcsak a gazdaságban teremt munkahelyeket, hanem a gazdaságon kívüli egyéb tevékenységek esetében is: a szektor igényli minőségtanúsító szervek működését az ökológiai gazdálkodási szabályok betartásának ellenőrzésére, illetve speciális szakembereket az átálláshoz szükséges „know-how” és tanácsadás biztosítására. A biotermékek közvetlen értékesítése és helyi feldolgozása további munkahelyteremtési lehetőséget jelent a munkanélküliséggel sújtott területeken. Végül, de nem utolsónak a biogazdálkodók egyre nagyobb számban vesznek részt hasznos és előnyös helyi tevékenységekben, úgymint az agroturizmus, a kézműveség, a megújítható energiák vagy szerződéses munkák *(lásd a 8. ábrát)*.

Alacsonyabb externális költségek: a biogazdaságok nem termelnek nagy rejtett externális költségeket, mint ahogy az a konvencionális gazdaságokban történik, és pl. az ivóvíz árakban és az egészségügyi ellátás költségeiben mutatkozik meg. Más szóval, az ökológiai gazdálkodás externális költségei sokkal alacsonyabbak, illetve sokkal több pozitív externália (közjavak) képződik [152]. Egy angliai felmérés szerint az ottani mezőgazdaság éves externális költsége 208 font hektáronként (pl. a növényvédőszer ivóvízbe kerülése, az élelmiszerek bakteriális fertőződése, a talaj szervesanyag tartalmának veszteségei, a levegőtisztítás költségei a mezőgazdaságból származó kibocsátásoktól). Az ökológiai gazdálkodás negatív externáliáinak költsége nem több mint az előző harmada, kb. 60-70 font hektáronként [34].

Integrált gazdálkodás

Az integrált gazdálkodás az ökológiai gazdálkodáshoz legközelebb álló alternatíva, azon gazdálkodók számára, akik nem tudnak megfelelni az ökológiai gazdálkodás szigorú szabályainak. Ez a gazdálkodás ártalmas hatásainak csökkentését jelenti megfelelő növény és agrotechnika kiválasztásával, de nem eljutva az ökológiai gazdálkodás szintjére. Az integrált gazdálkodás különböző formái egy vagy még több lépést jelentenek a fenntarthatóság elveinek megfelelő mezőgazdaság irányába [33]. Konceptiója az Integrált Növénytermesztés (ICM) és Integrált Növényvédelem (IPM) elveire épül, melyek speciális definícióit és előírásait különböző európai szervezetek dolgozták ki az integrált gazdálkodás előmozdítására. Az integrált gazdálkodást a jelentősen csökkentett vegyianyag felhasználás, az okszerű gazdálkodás, a modern talajművelési technikák, a korszerű növényvédelem és gyomszabályozás jellemzi. Mint más környezetbarát gazdálkodási formák esetében, itt is alacsonyabb költség mellett alacsonyabb hozamok, de hasonló nyereség jelentkezik, mint a konvencionális gazdaságokban [153].

1990-es évekből származó adatok szerint integrált gazdálkodást az EU mezőgazdasági területeinek 2,7%-án folytatnak. A legelterjedtebb Ausztriában és Dániában, a mezőgazdasági terület kb. 20%-án, illetve Angliában a 10%-án, de a többi országban minimális területű, részben a különböző nemzeti értelmezésnek köszönhetően [153].

KKE: készen az ökológiai gazdálkodás előretörésére?

A viszonylag alacsony vegyszerfelhasználásnak, illetve a bőséges munkaerő-ellátottságnak köszönhetően az ökológiai gazdálkodás nagy lehetőséget kínál a KKE-i országokban. Az ökológiai gazdálkodásra történő átállás sokkal könnyebb ebben a régióban mint az EU-15 országokban. Mindemellett megfelelő nemzeti politika hiányában a fejlődés lassú lesz és a lehetőség elveszhet. Az ökológiai gazdálkodás még mindig kevésbé elterjedt az új tagállamokban, mint a régiókban: az ökológiai gazdálkodás területi részaránya az EU 15-országok esetében 3,8 % volt 2002-ben, míg ugyanekkor az új tagállamokban csak 1,35% (0,95% Romániában és Bulgáriában). Mégis a növekedés üteme még gyorsabb is az új tagállamokban, mint a régiókban. Az 1993-tól 2002-ig terjedő tíz éves periódust tekintve az ökológiai gazdálkodással művelt terület meghétszereződött az EU-15 országokban, míg az új tagállamokban a tizenkétszeresére nőtt. A biogazdaságok száma ezekben az országokban 2002-ben meghaladta a 6.500-at [4].

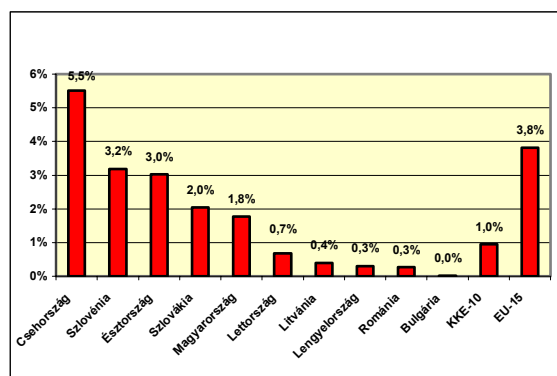
Csehország az ökológiai területek 5%-os arányával vezető helyet foglal el az újonnan csatlakozott államok között, és a 8. legökológikusabb ország a világon - annak ellenére hogy a mezőgazdaságának fennmaradó része az egyik legintenzívebb az új tagállamok között [154]. Az ország azt tervezi, hogy agrár-környezetvédelmi programok alkalmazásával az ökológiai gazdálkodás területi arányát 8%-ra növeli 2006-ra. Ezidáig a cseh ökológiai területek 90%-a extenzív kaszálókön és legelőkön található, ahol viszonylag csekély erőfeszítéssel meg lehet felelni a biominősítés kritériumainak [155]. Ez mutatja, hogy az ökológiai gazdálkodásra történő átállás hasznos stratégia lehet az extenzív gazdálkodás fenntartására. Ugyanakkor több erőfeszítés szükséges az ökológiai gazdálkodás szántóföldi területeken történő fejlesztésére. Szlovénia és Észtország esetében is az ökológiai területek gyorsan nőttek, és arányuk elérte a 3%-ot. Szlovákiában, amely vezető is volt ebben, ez az arány 1998-óta 2%-körüli stagnál az előzetesen megcélzott 4%-kal szemben [10]. Lengyelország, Litvánia és Észtország zárja a sort a 8 új KKE-i tagállam között, kevesebb mint 1% ökológiai területtel (lásd a 9. ábrát) [4].

Minden új tagállam létrehozott valamilyen, az ökológiai gazdálkodás elterjedését ösztönző programot a csatlakozást megelőzően, azonban ezek támogatási szintje jelentősen különbözött. A hektáronkénti támogatást tekintve Szlovéniának volt messze a legbőkezűbb intézkedése az agrár-környezetvédelmi programjában (lásd a 12. ábrát a 70. oldalon). Románia és Bulgária esetében az ökológiai gazdálkodás támogatásának intézményi kerete továbbra is gyenge a jelenlegi új tagállamokkal összehasonlítva [10, 156].

Az **EU csatlakozás** az új tagállamokban lehetőséget kínál az ökológiai gazdálkodás növekedésének felgyorsítására. Attól függ, hogyan fogják az egyes országok a rendelkezésre álló lehetőségeket - különösképpen a KAP agrár-környezetvédelmi programjait – kihasználni.

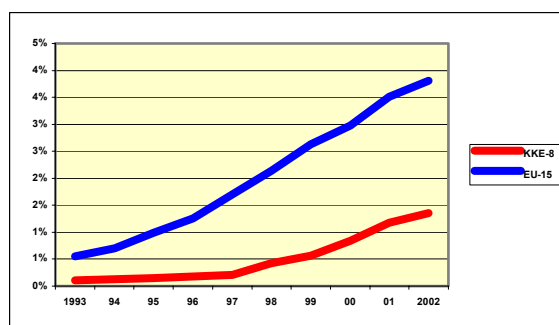
Az ökológiai gazdálkodásra történő átállás hatékony stratégiának bizonyult a mezőgazdasági szektorban jelentkező fokozott külföldi verseny instabil időszakainak ellensúlyozására. Ausztria az ökológiai gazdálkodás nagy előretörését tapasztalta az EU-hoz történő csatlakozását követően, Nagy-Britannia a BSE krízis, valamint az 1996-os zűrzavar idején, illetve a korábbi Kelet-

8. ábra: Az ökológiailag művelt területek aránya a KKE és az EU-15 országokban (2002)

Forrás: [4]

9. ábra: Az ökológiailag művelt területek arányának növekedése a 8 KKE-i új tagállamban és az EU-15 országokban

Forrás: [4]

Németország az egyesítést követően [157]. Ezért a KKE-i országoknak fejleszteniük kell az ökológiai gazdálkodásukat, mint a nemzetközi piacon történő versenyben maradás, illetve az EU-hoz történő csatlakozásból eredő problémák megoldásának egyik lehetséges módját.

Az ökológiai gazdálkodás **exportlehetőséget** is jelent a gazdálkodóknak, illetve az élelmiszeripari cégeknek a KKE-i országokban. A bioélelmiszerek és italok gyorsan fejlődő világszíciaca 23 milliárd dollár forgalmat bonyolított 2002-ben és további emelkedése várható. A bioélelmiszerek iránti fogyasztói kereslet az iparszerű gazdálkodás botrányainak köszönhetően még drámaibb mértékben nő, mint a kínálat néhány európai országban. Míg az agrárszektor komoly túltermeléssel néz szembe, addig az ökológiai gazdálkodás nem tudja kielégíteni a keresletet. A legjelentősebb importfüggő országok az Egyesült Királyság, Svédország, Svájc, Franciaország, Németország, és még további ország is, néhány árucikk esetében [158]. A biotermékek piaca Franciaországban és az Egyesült Királyságban átlagosan évente több mint 40%-kal nőtt az elmúlt három évben. Ez a trend különösen nagy lehetőséget jelent a KKE-i országok számára, figyelembe véve természeti és társadalmi előnyeit is, amellett, hogy nagyon kedvező pozíciókat érhetnek el az EU piacán. 2004 kezdetén csak néhány csatlakozó ország – köztük Csehország és Magyarország – kerültek fel 2002/91-es EU rendelet harmadik országok listájára, melyeknek lehetővé tették biotermékeik mindenféle ellenőrzés nélküli exportálását az EU-ba.

Mindazonáltal a legfőbb hangsúlyt a biotermékek hazai piacainak fejlesztésére kell fordítani, amely jelenleg a legnagyobb gyengesége a legtöbb KKE-i országnak. A mezőgazdasági termékek marketingjét és feldolgozását támogató vidékfejlesztési intézkedéseknek ezért különösen az ökológiai termelést kell megcélolniuk.

Az ökológiai és más környezetbarát gazdálkodási formák agroturizmussal és megújítható energiával való összekapcsolása kínálja a legjobb lehetőséget a vidékfejlesztésre. Megállíthatják a vidéki munkalehetőségek és életfeltételek csökkenését, melyek különben a csatlakozás után gyorsan végbemennek. A környezetbarát gazdálkodás nem jelent üdvösséget a vidéki térségeknek és gazdálkodóknak, de segíthet a munkahelyek és kereskedelmi lehetőségek teremtésében.

Iwona and Janusz Sliczni biogazdasága Lengyelországban

Fotó: Ewa Hajduk, Friends of the Earth Poland

1991-ben, a Sliczni család 8,6 hektáros gazdaságát biogazdasággá alakította az Opolskie régióban, egy inkább idealisztikus, mintsem gazdasági okból hozott döntés nyomán. Az első évek nehezek voltak, és a szomszédok úgy néztek rájuk, mintha elmebetegek lennének. Akkoriban nem volt politikai támogatás, nem volt jogszabály az ökológiai gazdálkodásról, és csak nagyon minimális fogyasztói figyelem, érdeklődés mutatkozott a bioélelmiszerek iránt. De a Sliczni gazdaság helyzete évről-évre fokozatosan javult. Az EU nagy élelmiszerbotrányai után a lengyel fogyasztók megtanulták megbecsülni a lengyel élelmiszereket, és az ökológiai gazdálkodás népszerűvé vált. 2000-2001-ben jogszabályt hoztak az ökológiai gazdálkodásról, és bevezették a biogazdaságoknak nyújtott támogatásokat. A Sliczni család mára jól ismert biogazdálkodó, akiket inkább csodálattal, mintsem kétkezővel néznek. A gazdálkodás mellé egy kis malmot is létrehoztak, ahol saját búzájukat, árpájukat és zabukat dolgozzák fel különféle pehelyllyé, lisztté, darává és korpává. Aktívak a fenntartható életmód előmozdításában, és oktatási programokat szerveznek a gazdaságukban gyermekek részére. Legutóbbi ötletük, hogy összekötik a körzetükben időközben megjelent hat biogazdaságot egy kerékpárúttal, hogy a gazdálkodókat és a fogyasztókat közelebb hozzák egymáshoz [161].

2002-re a mintegy 2000 biogazdálkodó Lengyelország teljes mezőgazdasági területének 0,3%-át művelte, amely még mindig a legalacsonyabb arány a KKE-i 8 országokban [4]. Biotermékeket 200 üzletben árulnak, és az a néhány kísérlet, melyet a szupermarketekbe való bevezetésükért tettek, sikertelennek bizonyult. Az ökológiai gazdálkodás jövője főképp a biotermékek hazai piacának fejlődésén múlik [162].

Uniós jogszabályok és támogatások az ökológiai termelésre

Az ökológiai szektort az EU-ban két rendelet, a 2092/91 (növényekre) és 1804/99 (állatokra) szabályozza. A rendeletek az ökológiai termelésre, feldolgozásra, marketingre, importra, ellenőrzésre és címkézésre határoznak meg minimális szabályokat. Minden EU ország felelős a bevezetésért és a saját ellenőrzési rendszereért. 2000 óta létezik egy EU-lógó a bio termékekre, bár a nemzeti lógók még mindig gyakoribbak.

A KAP-en belül az ökológiai gazdálkodás támogatására a legfontosabb eszközök az 1992-ben bevezetett **agrár-környezetvédelmi programok**. Az AKP-ok kifizetéseket kínálnak az ökológiai gazdálkodásra, amelyek átlagosan kétszeresei a normál agrár-környezetvédelmi kifizetéseknek. A biogazdaságok kapják az összes agrár-környezetvédelmi forrás közel 15%-át az EU-15 országokban. 2001-ben az agrár-környezetvédelmi programokból finanszírozott, ökológiai gazdálkodásra fordított átlagos kifizetési összeg az EU-15 országokban 186 euró/ha-t ért el, nagy szórásokkal az egyes tagállamok között (az egyesült királyságbeli 45 euró/ha-tól a görögországi 445 euró/ha-ig). A legtöbb tagállamban az AKP-okban az integrált gazdálkodás kifizetése közel olyan magasak, mint azok az ökológiai gazdálkodás esetében [21].

A különböző tagállamok és régiók különböző egyéb vidékfejlesztési intézkedést (beruházási, feldolgozás- és marketingintézkedések, képzési intézkedések) is megcélzottak az ökológiai gazdálkodás, feldolgozás és marketing támogatására [21].

Átlagosan a biogazdaságok az EU-ban **20%-kal több KAP kifizetést** kapnak hektáronként, mint a hasonló konvencionális gazdaságok a 2000-es adatok alapján. Alacsony termelékenységüknek köszönhetően a biogazdaságok 18%-kal kevesebb közvetlen kifizetést kapnak hektáronként, és 20-25%-kal alacsonyabb támogatást az első pillér ártámogatási eszközeiből. Azonban ők többet kapnak kompenzációként a második pillér kifizetéseiből, mivel 70%-kal magasabb AKP és KAT kifizetéseket kapnak hektáronként [21].

A **2003-as KAP reform** bevezetése után az ökológiai gazdálkodás pénzügyi előnyei kétségtelenül növekedni fognak. A moduláció további forrásokat csoportosít át az elsőről a második pillérre. A közvetlen kifizetések környezetvédelmi minimumfeltételek teljesítéséhez való kötésének - amely könnyen teljesíthető a biogazdálkodóknak - csökkentenie kell a romboló, iparszerű gazdálkodás versenyelőnyeit. A nemzeti tartalék lehetővé teszi az országok számára a közvetlen kifizetések 10%-ának elkülönítését és környezetbarát gazdálkodásra fordítását. Csak a tejszektor piaci reformja lehet előnytelen a bio tejgazdaságoknak [21].

2004 júniusában, az Európai Bizottság közölte az **Európai Akciótervét az ökológiai élelmiszerekre és gazdálkodásra vonatkozóan**. [159]. A terv célja az ökológiai gazdálkodás kiterjesztésének ösztönzése, például EU szintű információs kampányok indításával, a termelési szabványok további harmonizálásával, kutatás erősítésével és a tagállamok bátorításával az idevágó vidékfejlesztési intézkedések teljeskörű használatára.

Politikai prioritások az új tagállamoknak:

- 1) Nagyívű akcióterv kialakítása a bioélelmiszerekre és -gazdálkodásra, az ökológiai mezőgazdasági területek 2010-re 10%-os területi részarányának megcélzásával, és pénzügyi támogatással a célok elérésére.
- 2) A következő ökológiai termeléshez kapcsolt intézkedések bevonása, alacsonyabb ÁFA megállapítása a biotermékekre, az ökológiai gazdálkodás társadalomnak nyújtott externális hasznainak elismeréseként.
- 3) Szaktanácsadási szolgáltatások javítása a biogazdálkodók részére.
- 4) Elegendő forrás elkülönítése a jól kidolgozott agrár-környezetvédelmi programokra, beleértve a fenntartható gazdálkodási rendszereket támogató intézkedéseket is.
- 5) A vidékfejlesztési intézkedések felhasználása az ökológiai gazdálkodás, feldolgozás és marketing támogatására, különösen a helyi biopiacok fejlesztésére, amelyek közvetlen kapcsolatot biztosítanak a termelők és a fogyasztók között.
- 6) Annak biztosítása, hogy az EU ökológiai gazdálkodásra vonatkozó akcióterve teljes körű bevezetésére kerül, és nyomásgyakorlás még nagyratörőbb terv megvalósítására.
- 7) Az integrált gazdálkodás támogatása, amely széleskörben alkalmazható alternatíva lehet azon gazdálkodók részére, akik nem tudnak megfelelni a szigorú ökológiai szabványoknak.
- 8) A közvetlen kifizetések egy részének környezetbarát gazdálkodási rendszerek támogatására fordítása a nemzeti kiegészítések és a nemzeti tartalékok ecélú felhasználásával (a közvetlen kifizetések 10%-ának átcsoportosítása a 69-es cikkely alapján).
- 9) A tudományos kutatás támogatásának erősítése a fenntartható gazdálkodási gyakorlatokra.

|

|

2 KÖZÖS AGRÁRPOLITIKA (KAP)

2.1. KAP: története, reformjai, költségvetése és szerkezete

2.1.1. A KAP története

Cél: termelékenység

A Közös Agrárpolitikát eredetileg azért hozták létre, hogy a termelést bővítsék és biztonságos élelmiszerkészleteket biztosítsanak Európa számára abban az időben, amikor a II. világháború alatti és utáni élelmiszerhiány emléke még friss volt. A KAP általános céljait az 1957-es Római Szerződésben - az Európai Gazdasági Közösség alapító szerződésében - határozták meg, és az aktuális politikát tárgyalássorozatok alakították ki az 1960-as évek első felében. A KAP létrehozását erősítette a mezőgazdasági termékek - az akkori hat tagállam közötti - szabad kereskedelmét biztosító közös piac létrehozása. A KAP megalkotása és a mezőgazdasági termékek tagállamok közötti vámtarifáinak eltörlése különösen Franciaország érdekeit tükrözte, amely nagy gazdálkodói szektorának finanszírozását Brüsszelen keresztül biztosította és hozzájárulást nyert a német piacokhoz [163].

Cukorrépa betakarítás Franciaországban

Fotó: deere6320

A KAP **garantált** árrendszerként indult. A Mezőgazdasági Miniszterek Tanácsa minden évben „maratoni” tárgyalások során rögzítette a mezőgazdasági termékek árait. Ha a piaci ár a garantált minimum szint alá esett, abban az esetben intervenciós ügynökségeknek kellett fix áron felvásárolniuk a termékeket a gazdálkodóktól. A politikailag rögzített árak általában magasabbak voltak, mint a világpiaci árak. Ezért a rendszer **magas védővámokat** igényelt az olcsóbb importok kivédésére, továbbá **exporttámogatásokat**, hogy a drága európai termékeket alacsonyabb áron értékesíteni lehessen a világpiacon.

Eredmény: túltermelés

Az ártámogatási rendszer masszív termelésnövekedést eredményezett, amely különösen a legtermékenyebb, nagy hozamot biztosító területeken termelő nagygazdaságoknak hozott hasznot. A célként megfogalmazott élelmiszer önellátás hamar teljesült - és az 1970-es évek végére túlteljesült, hihetetlen nagy marhahús és vaj hegyekhez, tengernyi tejhez és borhoz vezetett, amit nem tudtak értékesíteni. Míg 1962-ben a régió saját élelmiszer-szükségletének csupán 80%-át termelte meg, addig a '90-es évek közepére 120%-át [164]. A fölösleges termékeket a külpiacokra zúdította – exporttámogatásokkal, amelyek kiegyenlítették az európai és a világpiaci árak közötti különbségeket. Amit pedig nem tudtak exportálni, azt megsemmisítették (különösen a gyümölcsöket és zöldségeket), szintén támogatások segítségével.

Cukorrépa termés leborítása Franciaországban.

Fotó: deere6320

Amint az intenzív gazdálkodás negatív környezeti, élelmiszerbiztonsági és vidéki foglalkoztatási hatásai nyilvánvalóbbá váltak, a KAP komoly kritikákat kapott a közvéleménytől.

Ugyanakkor a KAP növekvő **nemzetközi nyomás** alá került. Ahogy Európa óriási élelmiszerexportőrré vált, támogatott élelmiszer dömpinget árasztva a világpiacra és ezáltal lenyomva a világpiaci árakat, konfliktusba került más országokkal. A GATT 1986-ban kezdődött **Uruguayi Forduló**ján első alkalommal kötelezte az országokat, hogy a védővámok és támogatások lényeges leépítésével liberalizálják mezőgazdasági kereskedelmüket.

Világossá vált, hogy a KAP régi formájában nem életképes. Hosszadalmas tárgyalásokat követően az EU 1992-ben elfogadta a KAP jelentős reformját, melyet további reformok követtek.

2.1.2. KAP reformok: igazodás a kereskedelmi liberalizációhoz

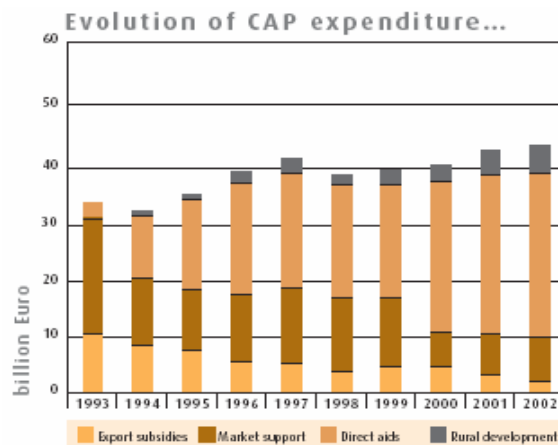
A 1992-es, 1993-as és 2003-as KAP reformok megváltoztatták a gazdák támogatási rendszerét az EU-ban. Az összes reform fő irányvonala az volt, hogy **megkurtítsák a garantált árakat és részben kompenzálják a gazdálkodókat a bankszámlájukra átutalt közvetlen kifizetésekkel**. Más szavakkal a politika a termék mennyiségéhez kötött támogatásról átváltott a termelők közvetlen támogatására.

A reformok segítettek egy szintre hozni az EU-t a GATT/WTO, a világ mezőgazdasági kereskedelmére vonatkozó előírásaival. A belpiaci árak a világárhoz való közelítése lehetővé tette, hogy az EU megkurtítsa a vámtarifákat és csökkentse az exporttámogatásokat. A reform folyamat legfőbb célja, hogy az európai mezőgazdaság versenyképes maradjon az egyre inkább liberalizálódó világpiacon. A közvélemény aggodalma a túltermelés, a környezet, a vidék hanyatlása és az élelmiszerbiztonság felett, másodlagos szerepet játszott.

A túltermelés korlátozására számos **készletgazdálkodási** eszközt vezettek be, mint például kvótákat, maximális garantált mennyiségeket és területeket, illetve a hosszú távú területpihentetést. Miközben a **kvóták** jó eszközök lehetnének, gyakorlati alkalmazásuk gyakran problémákkal és politikai visszaélésekkel terhes. A tejkvótát például, amelyet már 1984-ben bevezettek, az európai fogyasztás nem 100%, hanem 120%-ára állapították meg, ezzel intézményesítve, mintsem megkurtítva a túltermelést [165]. 1992 óta kötelező a **hosszútávú területpihentetés**, azaz a gazdálkodókat kötelezik arra, hogy szántóterületeik bizonyos hányadát (rendszerint 10%-át) kivonják a termelésből.

Az ártámogatások közvetlen kifizetésekkel való helyettesítése egyre növekvő számú ösztönző kifizetés folyamatos bevezetésével járt együtt, melyek a környezet védelmét, a vidéki tevékenységek diverzifikációját és a gazdálkodói szektor modernizációját célozzák meg. Az 1999-es reform óta, ezen intézkedések együttesét **vidékfejlesztésnek**, vagy a **KAP második pillérének** nevezzük. Azonban a vidékfejlesztési intézkedések csak kis részét képezik a KAP kiadásainak, és gyakran csupán a hasonló nemzeti intézkedéseket helyettesítik (lásd 11. ábrát).

10. ábra: A KAP költségvetésének változása a reform folyamatok alatt 1993 és 2002 között

Forrás: [166]

1992-es KAP reform óta az ártámogatási eszközöket folyamatosan felváltották a gazdálkodók közvetlen kifizetései. A vidékfejlesztési intézkedések hozzáadódtak, de elég kismértékűek maradtak a KAP költségvetésén belül.

Az 1992-es és 1999-es KAP reform főbb elemei:

1992: McSharry reform

- a garantált árak csökkentése (gabonafélék 29%-kal, marhahús 15%-kal, stb.)
- a kompenzációs közvetlen kifizetések bevezetése
- a kötelező ugaroltatás és más készletgazdálkodási eszközök bevezetése
- agrár-környezetvédelmi programok és más kísérő intézkedések bevezetése

1999: Agenda 2000

- további árcsökkentések (gabonafélék 15%-kal, marhahús 20%-kal, stb.) több közvetlen kifizetéssel kompenzálva
- második pillér megalkotása (vidékfejlesztés)

Búza betakarítás Bavariában.

Foto: Theo Hasibeck

A 2003-as reform

A legutolsó KAP reform, amelyet 2003 júniusában fogadtak el, további árcsökkenést valósít meg (tej, rizs, rozs esetében), de lényegesen új változásokat is hoz. Összefoglalva a reform megszünteti a közvetlen kifizetések és a termelés közötti kapcsolatot, helyette a közvetlen kifizetéseket környezeti és más kötelezettségekkel kapcsolja össze, illetve pénzt csoportosít át az első pillérről a második pillérré. A legtöbb új tagállamban a KAP egyszerűsítve kerül alkalmazásra az első öt évben és a 2003-as reform néhány elemét időszakosan nem alkalmazzák.

A 2003-as reform főbb elemei [167, 168]

- **A közvetlen támogatások függetlenítése a termeléstől:** Az 1993-ban bevezetett közvetlen kifizetéseket bizonyos termékek után tonnánként vagy szarvasmarhák után állatonként fizették ki a gazdálkodóknak. A 2003-as reform a gazdálkodóknak juttatott különböző termékspecifikus és termeléshez kötött kifizetéseket az ún. **egységes gazdaság-támogatással** váltotta fel. A gazdálkodók tehát továbbra is megkapják ezt a kifizetést, nem számít, hogy mit és mennyit termelnek (kivéve a speciális rendszerben termelt gyümölcsöt, zöldséget és étkezési burgonyát). A **függetlenítés (decoupling)** tehát a támogatások és a termelés közti közvetlen kapcsolat megszüntetését jelenti.

Kukorica termés leborítása Hollandiában.

Foto: Tom Govaerts

- **Környezetvédelmi feltételekhez kötött közvetlen kifizetés (Cross compliance):** a közvetlen kifizetésekre való jogosultságot környezeti, élelmiszerbiztonsági és az állatjóléti feltételnek való megfeleléshez kötik. E feltételeket 18 már létező EU irányelv és a „Jó Mezőgazdasági és Környezeti Állapot” elvárásai határozzák meg. Hogy jogosultságot szerezzen a közvetlen kifizetésekre, a gazdálkodónak pl. figyelmet kell szentelnie a talaj erózió és tömörödés elleni védelmére, a mezsgyék meghagyására a vadon élő fajoknak és madár élőhelyeknek stb. Ha a gazdálkodó nem tesz eleget a követelményeknek, akkor a közvetlen kifizetéseit csökkentik. A feltételrendszer kialakításakor figyelembe vett 18 irányelv öt környezetvédelmi, három állatjóléti, négy élelmiszerbiztonsági és állategészségügyi, illetve hat, az állatok nyilvántartásáról és az állati megbetegségek bejelentéséről szóló irányelvet foglal magába.
- **Moduláció:** a nagyobb gazdaságoknak (évi 5000 euró közvetlen kifizetésnél nagyobb jövedelemkiegészítést élvező) juttatott közvetlen kifizetések 5%-át elvonják és a második pillérré helyezik.
- **Új vidékfejlesztési intézkedések** bevezetése, amelyek támogatják azokat a gazdálkodókat, akik javítják az élelmiszerminőséget vagy az állati jólétet. Szintén új intézkedés az EU szabványoknak való megfelelés támogatása, amely segíti a gazdálkodókat gazdálkodási gyakorlatuk az EU-s szabályozásnak megfelelő feljavításához.
- **Nemzeti borítékok** (önkéntes): a tagállamok a termeléstől függetlenített közvetlen kifizetések max. 10%-át!!! átcsoportosíthatják egy nemzeti tartalék alapba (borítékba), és felhasználhatják a pénzt speciális gazdálkodási módok támogatására, amelyek környezetvédelmi, vagy a mezőgazdasági termékek minőségfejlesztése vagy marketingje szempontjából fontosak.
- **Környezetgazdálkodási szaktanácsadási rendszer** (bevezetése 2007-től kötelező) a gazdaságok működésének felülvizsgálata (farm audit) útján fog segítséget nyújtani a gazdálkodóknak, hogy birtokuk környezeti, élelmiszerbiztonsági és állatjóléti szabványoknak megfelelő működését biztosítsák. A részvétel önkéntes lesz, de lehet erre ösztönözni a gazdákat a vidékfejlesztés új intézkedésén, az EU szabványoknak való megfelelés támogatásán keresztül. Ez az eszköz társfinanszírozást nyújthat a felülvizsgálat költségeihez és a gazdálkodási gyakorlat javításához szükséges beruházásokhoz.

A reform 2005 és 2007 közötti bevezetését illetően **a tagállamok számára számos lehetőség maradt nyitva:**

- **Teljes vagy részleges függetlenítés:** a tagállamok fenntarthatnak néhány termeléshez kötött közvetlen kifizetést: például a szántóföldi növények utáni kifizetések 25%-át vagy a szőlős borjak utáni kifizetések 100%-át stb. Becslések szerint a reform bevezetése után a közvetlen kifizetések több mint kétharmada termeléstől függetlenül lesz az EU-ban [169].
- **Történelmi jogosultságra vagy szerzett jogra alapozott kifizetések:** az egységes gazdaság-támogatás kiszámítható az egy gazdálkodó által egy referencia időszakban (2000 és 2002 között) kapott közvetlen kifizetések átlagos összege alapján. Ettől eltérően az egységes gazdaság-támogatás egy egész régióra vagy országra is megállapítható, hektáronként azonos kifizetés formájában. Az előbbi lehetőség továbbra is megőrzi a támogatások gazdálkodók közötti elosztásának korábbi rendszerét, míg a második újraelosztáshoz vezet.

Például Franciaország a lehető legkisebb részben fogja függetleníteni a kifizetéseket a termeléstől, és az új kifizetéseket a történelmi adatokra alapozza, míg Anglia teljeskörűen függetleníteni fogja a kifizetéseket a termeléstől, és fokozatosan átvált a területalapú kifizetésekre. Az egyszerűsített kifizetési rendszert alkalmazó új tagállamoknak nem kell választaniuk. Az általuk bevezetett rendszer nagyjából megfelel egy teljesen függetlenül, területalapú kifizetési rendszernek. Egy időre mentesülnek a környezetvédelmi minimumfeltételek és a moduláció kötelező bevezetése alól is.

A reform egyik célja a KAP előkészítése volt az Európai Unió bővítésére. Félő volt, hogy a KAP költségvetése ugrásszerűen meg fog emelkedni, mivel több millió új gazdálkodó támogatási igényét kell majd kielégíteni. Így aztán amit csupán az Agenda 2000 középtávú felülvizsgálatának szántak, lényegi reformmá vált. A Bizottság megkísérelt kompromisszumot kötni a KAP költségvetésének nettó befizetői - mint például Németország -, akik a kiadások csökkentését akarták elérni, és a KAP források nettó haszonélvezői - mint például Franciaország - között, melyek a támogatások csökkentése ellen tiltakoztak [170]. Mint ahogy az előző két reform során is, az Európa Tanácsban a tagállamok komoly mértékben gyengítették az Európai Bizottság eredeti javaslatait. Franz Fischler biztos eleinte 20%-os modulációt, sokkal szigorúbb környezetvédelmi minimumfeltételek megfogalmazását (38 irányelvvel), a nagyobb gazdaságokban kötelező gazdaság ellenőrzést, és a legnagyobb gazdaságok közvetlen kifizetéseire felső korlát meghatározását javasolta [171].

További reformok

Számos ágazat kimaradt a 2003-as reformból, melyek reformját később hasonló módon fogják elvégezni. A soron következő reformot a **mediterrán termékekre** – olíva, komló, gyapot és dohány – 2004 áprilisában fogadták el.

A következő a cukor ágazat reformja, a Bizottság a cukor ágazatra vonatkozó javaslatait 2004 júliusában tette közzé. A Bizottság ehhez hasonló forgatókönyvel számol: a garantált árak komoly csökkentése, termeléstől függetlenül kifizetések juttatása a cukorrépatermelőknek a jövedelem kiesésük részleges kompenzálására (60 %), az export támogatások csökkentése (83 %-kal) és a kvóták csökkentése (16 %-kal) [172]. A javaslat jóindulattal is bátortalannak mondható. A kvótákat csak 16 %-kal csökkentik, miközben az európai túltermelés megállításához 33-40 %-os csökkenés lenne szükséges, és az exporttámogatások is részben megmaradnak [173]. Ugyanakkor az árcsökkentés komoly károkat okoz számos afrikai és karibi országnak, melyek ezidáig, termékeik magas áron való értékesítésével húztak hasznot az Unióban. Az ideiglenes WTO bizottság - egy esetben Brazília, Thaiföld és Ausztrália kezdeményezésére, akik az uniós cukorpolitika ellen léptek fel 2004 júliusában - talán még tovább odázza a vitát.

A **második pillér reformja** is előkészítés alatt áll. A reform a 2007-2013-as időszak vidékfejlesztési intézkedéseinek a jogszabályait fogja megváltoztatni. A Bizottság 2004 júliusában tette közzé javaslatait [91].

Az Európai Parlament és a Miniszterek Tanácsa 2004 őszén vitatja meg a Bizottság cukorral és vidékfejlesztéssel kapcsolatos javaslatait.

2.1.3. A KAP költségvetése és szerkezete

KAP költségvetés: nem olyan óriási, mint ahogy látszik

Az EU jelenleg hozzávetőlegesen **50 milliárd eurót (a költségvetésének körülbelül 45%-a)** költ évente a mezőgazdaságra. A széles körben elterjedt nézet - miszerint a gazdálkodói kifizetések képtelenül nagyok - azonban hibás. Az EU költségvetésének majdnem felét a mezőgazdaság támogatására költi, de csak azért, mert a mezőgazdasági politika nagyrészt uniós szintre került és helyettesítette a nemzeti gazdálkodói kifizetéseket. A szociális politika, az egészségügy, az oktatásügy, csakúgy, mint a védelmi politika, sokkal több közpénzt emészt fel az EU-ban, mint a mezőgazdaság, de ezek nemzeti szinten maradtak.

A mezőgazdasági kiadások a 2000-2006-os időszakra kerültek rögzítésre. 2004-2006 között, döntő jelentőségű viták várhatók, amelyek a kibővült EU-27 országok a következő, **2007 és 2013 közötti időszakra** vonatkozó ún. **pénzügyi terveit** fogják lefektetni. Ezidáig az Európai Bizottság a mezőgazdasági kiadások mindössze 2 %-os növelését javasolta erre az időszakra, annak ellenére hogy közben a tagállamok száma 15-ről 27-re fog növekedni. A mezőgazdasági kiadások aránya az EU költségvetéséből ezért a 2006-os 45 %-ról 2013-ra 35 %-ra csökkenne (a múltbéli 70 %-ról). Tíz évvel ezelőtt az EU GDP-jének 0,61 %-át fordították a KAP-ra. Ma ez 0,43 %-on áll, és újabb tíz éven belül 0,33 %-ra fog lecsökkenni - ezek a valóban árukladó számok a KAP kiadásairól **[175]**. Az EU-ban egyik politika sem szenvedett el ilyen gyors relatív ráfordításcsökkenést.

Az EU-ban a mezőgazdaságot főképp Brüsszelen keresztül finanszírozzák, de az uniós forrásokon felül kiegészítő **állami segélyek** néhány formája is szigorú szabályok mellett engedélyezett. Az EU-15 országok nemzeti kormányai minden évben körülbelül 14 milliárd euró **állami segélyt** juttatnak a mezőgazdaságnak a KAP ráfordításokon túlmenően.

A KAP szerkezete: két alap és két pillér

Az EU az **Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapon (EMOGA)** keresztül finanszírozza a mezőgazdaságot, amely két részre, Garancia és Orientációs Alapra bontható, különböző pénzügyi szabályozással. A KAP szintén két pillére oszlik: az első pilléres közvetlen kifizetésekre és ártámogatásra, és a második pilléres vidékfejlesztési intézkedésekre. Az első pillér egészét és a második pillér nagy részét a **Garancia Alapból** finanszírozzák. A sokkal kisebb **Orientációs Alapból** néhány vidékfejlesztési intézkedést finanszíroznak az **1. célkitűzés által érintett régiókban** (azok a területek, ahol a GDP egy főre jutó összege nem éri el az uniós átlag 75 %-át), továbbá a **LEADER+** programot szerte az EU-ban. Az Orientációs Alap az EU **Strukturális Alapjainak** egy része. A Bizottság a második pillér reformjának részeként egyszerűsíteni szándékozik a rendszert. 2007-től az összes vidékfejlesztési programot egy új, önálló **Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapba (EMVA)** kell átcsoportosítani.

Az **első pillér** több mint 20 **közös piaci szervezetre** (CMO-k) van osztva, melyek az egyes ágazatokat - mint pl. a gabonák, sertéshús vagy cukor - szabályozzák. Az új ágazatokhoz rendelt CMO-kat a KAP részévé tették az idők folyamán, így most azok az EU mezőgazdasági termelésének kb. 90 %-át lefedik (a kezdeti 50 %-hoz képest). Az első pilléres pénzek kb. háromnegyedét közvetlen kifizetések formájában osztják ki, míg a fennmaradó összeget exporttámogatásokra, raktározásra és más intervenciós kifizetésekre fordítják.

Az első pillértől eltérően a **második pillér** nem a mezőgazdasági ágazatok mentén szerveződik, hanem számos, a gazdaságokra és vidéki térségekre vonatkozó, horizontális intézkedést tartalmaz. A második pillér kifizetései konkrét projekteket céloznak meg. A bővítést megelőzően az EU-15 országok évente kb. 7,5 milliárd eurót fordítottak vidékfejlesztésre (4,5 milliárd eurót a Garancia és 3 milliárd eurót az Orientációs Alapból) - vagyis az EU mezőgazdaságra fordított kiadásainak 15 %-át.

Az első pillértől eltérően, melyet 100%-ban az EU finanszíroz, a második pillér sokkal decentralizáltabb, és különböző mértékű társfinanszírozást igényel a tagállamoktól. Az uniós országai vagy régiói hét éves periódusra vázolják fel saját **vidékfejlesztési tervüket**, melyet a rendelkezésre álló vidékfejlesztési intézkedések széleskörű menüjéből állítanak össze, és a Bizottságnak nyújtanak be elbírálásra. Sokféle variációja létezik, hogy milyen mértékben és módon használják fel az egyes országok az EU vidékfejlesztési forrásait. Amíg Dánia, Hollandia és Belgium - a legintenzívebb mezőgazdaságú országok az EU-ban - a KAP források mindössze 5 %-át költik vidékfejlesztésre, addig Ausztria és Finnország több mint 40 %-ot fordít erre a célra. Ausztria és Finnország

széleskörűen alkalmazza a második pillért környezeti célokra és a kedvezőtlen adottságú területek gazdálkodásának fenntartására; Portugália, Spanyolország és Görögország inkább a gazdálkodási szektora szerkezetátalakítása és versenyképessége javításának eszközeként használja fel.

A második pillért a 1257/99-es Vidékfejlesztési Rendelet szabályozza, amelyet az Agenda 2000 reformja során fogadtak el. A jelenleg egyzetetések alatt álló új Vidékfejlesztési Rendelet megreformálja a jogszabályokat a 2007-2013-as időszakra vonatkozóan. Az országok most a 2000-2006 közötti időszakra vonatkozó vidékfejlesztési terveiket hajtják végre (az új tagállamok 2004-2006 között). 2005-ben az új szabályozás szerint kell elkezdniük a 2007-2013 közötti időszak új Vidékfejlesztési Terveinek összeállítását.

2.2. Mi a baj a Közös Agrárpolitikával?

A Közös Agrárpolitikát évek óta joggal kritizálják. A nemrégiben végbement részleges reformok ellenére a kritika még mindig érvényes.

Környezeti, állatjóléti és élelmiszerbiztonsági hatások

Bevezetése óta a KAP az európai mezőgazdaság intenzifikálását aktívan támogatja, annak összes - talajra, vízre, levegőre, biodiverzításra, tájra, állatjólétre és élelmiszerbiztonságra gyakorolt - negatív hatásával együtt, mint ahogy az már bemutatásra került a kiadvány más fejezeteiben.

A gazdálkodók minél többet termeltek, annál több támogatást kaptak (a garantált árak, majd később a közvetlen kifizetések által is), ezért érdekelték voltak abban, hogy a termés növelése érdekében több agrokemikáliát permetezzenek ki, felszántásák a zöld területeket művelésbe vonva minden talpalatnyi földet, minél több gazdasági állatot zsúfoljanak be minél kisebb területre, és ipari takarmánykeverékekkel etessék őket a növekedésük felgyorsítására. A KAP 2003-as reformja vajon megváltoztatja ezt?

Fotó: Main Verte

Termés maximalizálás. Hogyan változtatja meg ezt a KAP reform?

A vélemények még mindig különböznek, hogy vajon **a támogatások termeléstől való függetlenítése** hoz-e környezeti előnyöket? A függetlenítés után a gazdálkodók továbbra is ugyanakkora támogatást fognak kapni, függetlenül attól mennyit termelnek. Elméletben, a függetlenítésnek csökkentenie kellene a termelés intenzitását. Másrészt féltő, hogy a függetlenítés hozzájárul az extenzíven művelt területek további felhagyásához a gyenge termőhelyi adottságú területeken. A jó termőképességű területeken a KAP piacorientált jellegéből adódóan, illetve a kereskedelem liberalizációjából eredő nemzetközi versenynek való fokozottabb kitettség a gazdálkodókat továbbra is intenzívebb termelésre ösztönözheti. Ebből adódóan tehát a függetlenítés csak részleges lesz.

A környezetvédelmi feltételekhez kötött közvetlen kifizetések elgondolása jó. Megalapozza az ellenérték alapelvét, ahol az adófizetők pénzét rábízják a gazdálkodókra, akik cserébe közjavakat biztosítanak, mint például az élőhelyek védelmét és a táj fenntartását. A gazdálkodók bankszámlájára minden évben átutalt közvetlen kifizetés többé nem biankó csekk, hanem díj a gazdálkodó társadalomnak nyújtott szolgáltatásaiért.

Ha az elvet helyesen valósítják meg, a minimumfeltételek teljesítése különösen a nagy, intenzíven termelő gazdálkodókat érintené, és arra ösztönözné őket, hogy javítsák eddigi gyakorlatukat [176]. A jelenlegi eszközt azonban oly módon alakították ki, amely előnytelenül érintheti a kisebb gazdálkodókat, akik lehet, hogy nem képesek megfizetni a szabványoknak való megfelelés költségeit [177]. A fenti intézkedésben 18 szabványból 6 megköveteli a gazdálkodóktól, hogy nyilvántartsák és azonosítsák gazdasági állataikat és jelentsék be azok betegségeit. Mindez nem annyira a probléma lényegére irányul: miközben az intenzív gazdálkodás és az állatok hosszútávú szállítása által felvetett problémákat próbálják kezelni, a követelmények betartása a kisebb és kevésbé intenzív módon termelő gazdaságokra aránylag nagyobb terhet ró.

Ugyanakkor a környezeti minimumfeltételek rendszere nagyon gyenge eszközként valósult meg. Nagyrészt 18, már létező EU jogszabályon alapul, melyeket egyébként is be kell tartani. A tagországoknak évente a gazdaságoknak mindössze legalább 1%-át kell ellenőrizniük. E tekintetben meg kell jegyezni, hogy a biogazdaságoknak összehasonlíthatatlanul szigorúbb szabványoknak és ellenőrzéseknek kell megfelelniük. Hogy valójában hoz-e érzékelhető előrehaladást a környezeti minimumfeltételek rendszere, attól függ, hogy az egyes tagállamok hogyan vezetik be azt.

Az európai gazdálkodókra gyakorolt hatások

A KAP támogatások nem akadályozták meg a mezőgazdasági munkahelyek nagyarányú csökkenését és a vidék elnéptelenedését. Az intenzifikáció támogatásával, azaz a munkaerő vegyi anyagokkal és gépesítéssel való helyettesítésével a KAP tulajdonképpen hosszú időre felgyorsította a munkalehetőségek csökkenését a mezőgazdaságban. 1975 és 1999 között, az EU-9 országokban az ágazat dolgozóinak 49%-a, mintegy 3,8 millió ember hagyta el a mezőgazdaságot [6].

A KAP reformjai csökkentették ugyan a mezőgazdasági termékek árait az EU-ban, azonban az élelmiszerek fogyasztói árai nem csökkentek. Az agro-biznisz haszna nőtt a gazdálkodók és a fogyasztók kárára, és a legtöbb KAP támogatás végső haszonélvezője lett. A „bőséges” támogatások ellenére, sok EU országban különösen a kis gazdálkodók szenvedtek el bevételcsökkenést az elmúlt években.

A környezetbarát mezőgazdaság több kézi munkát igényel, mint az intenzív gazdálkodás. A mezőgazdasági munkahelyek csökkenésének megállítása az európai mezőgazdaságban bekövetkező zöld fordulat útján lenne a legjobban elérhető. Ugyanakkor, a támogatások jobb elosztására is szükség van, mint például további modulációra, azaz a közvetlen kifizetések egy részének átcsoportosítására a nagyobb gazdaságokból a KAP második pillérébe.

A fejlődő országokra gyakorolt negatív hatások

Az EU (csakúgy, mint az USA) mezőgazdasági és kereskedelmi politikája komoly károkat okoz a gazdálkodóknak és az élelmiszeriparnak a fejlődő országokban. A támogatott termékek dömpingje kiszorítja őket a helyi és a nemzetközi piacról is, és lenyomja termékeik világszertei árát. Az EU export árai körülbelül kétharmadát teszik ki a búza, kb. felét a sovány tejpor, és csak egynegyedét a cukor előállítási költségeinek [178]. Az USA export-termékei hasonlóan nyomott árúak. Ugyanakkor az EU és az USA nyomást gyakorol a fejlődő országokra, hogy azok nyissák meg piacukat a támogatott termékeknek.

Előkészület búzavetésre Pakisztánban

Fotó: Samiullah Durrani

Az elmúlt évtized alatt az EU élelmiszer dömpingje pl. aláásta a paradicsom és a szarvasmarha ágazatot [179], a tej ágazatot [180] és a baromfi ágazatot [181] a nyugat-afrikai országokban. Jamaikában tönkre tette a tejelőmarha tartást [178], míg Dél-Afrikában romokba döntötte a cukor ágazatot [178], a gyümölcs és zöldség ágazatokat [179] - mindegyiket KAP támogatások segítségével, vagyis az adófizetők pénzén. Pl. a jamaikai tej ágazat az 1990-es évek kereskedelmi liberalizációját követően áttért a helyben termelt friss tej felvásárlásáról a támogatott európai tejpor vásárlására, ami a helyi termelők számára katasztrofális következményekkel járt. Ehhez hasonlóan a támogatott európai paradicsom importja, ami Szenegálra, Malira, Burkina Fasora és Ghánára zúdult, kiszorította a friss paradicsomot termelő helyieket a piacról [179].

Az EU export támogatásainak nagy részét, az élelmiszeripar kapta meg a feldolgozott termékek mezőgazdasági eredetű összetevőire (pl. a csokoládé cukor és tej alkotóira). Az 1990-es évek végén az EU édességei elhódítottak egy részt a dél-afrikai piacból a KAP támogatások segítségével, és ez a helyi vállalatokat nagyszámú munkaerő elbocsátására kényszerítette [178].

A KAP reformjai, nem állították meg az élelmiszer dömpinget. A reformokat nagyrészt azért hozták, hogy megfeleljenek a GATT/WTO mezőgazdasági termékek világkereskedelmére vonatkozó szabályainak. Az árcsökkenések eredményeképpen, amely az EU belső árait a vilápiaci szintre csökkentette, az exporttámogatásokat az 1992-es több mint 10 milliárd euróról a mai megközelítően 3-4 milliárd euróra csökkentette. Az exporttámogatásokat talán hamarosan teljesen eltörlik. A közvetlen kifizetések viszont - még a termeléstől függetlenül is – továbbra is mesterségesen alacsonyan tarthatják az EU mezőgazdasági termékeinek és feldolgozott élelmiszereinek árát. Az export- vagy ártámogatásokkal ellentétben, a termeléstől függetlenül közvetlen kifizetéseket engedélyezik a WTO szabályai, melyeket az EU segített megalkotni. Az EU ezért folytathatja az élelmiszerek termelési ár alatti exportálását, még ha nem is ad, vagy csak keveset exporttámogatásra [182, 183].

A KKE-i országok megtanulták a leckét az EU dömpingjéről, miután az 1990-es években liberalizálták az importot. 1998-ban pl. Lengyelországot, Csehországot és Magyarországot elárasztotta az európai serteshús, miután az Európai Bizottság 400 euró/tonnára emelte az exporttámogatást, hogy megszabaduljon a feleslegtől. Csak a KKE-i országok kormányainak és gazdálkodóinak erős tiltakozását követően csökkentette a támogatásokat a Bizottság. Ez nehezen nevezhető összeférhetőnek az EU hivatalos céljaival, azaz a KKE-i országok csatlakozásra való felkészítésével (pl. a SAPARD program által) [179].

Az Unióhoz való csatlakozást követően az új tagállamoknak nem kellene egyszersmind a dömpingtermeléshez is csatlakozniuk, hanem nyomást kellene gyakorolniuk az EU-ra annak megállítására. A dömping forrása a túltermelés, aminek elkerülésére leginkább a mezőgazdaság környezetbarát átalakítása tűnik alkalmasnak. Ugyanakkor a fejlődő országok számára lehetővé kellene tenni, hogy megvédjék magukat a gazdag országokból érkező agyontámogatott termékekkel szemben. A fejlődő országoknak nincs kapacitásuk a mezőgazdaság olyan mértékű támogatására, mint a gazdag országoknak. Ha a gazdag országok fenn akarják tartani a támogatásokat, akkor a világ mezőgazdasági termékeinek kereskedelmi színterén az igazságos feltételek megteremtésének egyedüli módja a fejlődő országokra nehezedő, a vámtarifa további csökkentésre irányuló nyomás megszüntetése. A fejlődő országoknak éppen azt kellene lehetővé tenni, hogy megemeljék vámtarifáikat, hogy legalább annak szintje arányban álljon a gazdag országok támogatásaival.

Új reformra van szükség

Összefoglalva, a KAP reformok nem hozták meg a nélkülözhetetlen elmozdulást a fenntarthatóság, az élelmiszerminőség és a helyi diverzitás felé. A KAP új, átfogó, inkább a polgárok ügyeivel, mintsem az export érdekeltségekkel foglalkozó reformjára van szükség [184].

Hangsúlyozzuk, hogy az **agrártámogatások** gyakorta követelt **megszüntetése nem megoldás** az európai mezőgazdaság társadalmi és környezeti problémáira. A sertés, baromfi, gyümölcs és zöldség ágazatok a leginkább piacorientált, egyben a legintenzívebb és leginkább környezetkárosító ágazatok közé tartoznak, holott a KAP-ból ezeknek fizetik a legalacsonyabb támogatásokat. [185]. A KAP költségvetésének csökkentésére tett javaslatok valójában csak a mezőgazdasági támogatások újbóli nemzeti szintre helyezéséhez, a tagállamok közötti pénzügyi szolidaritás csökkenéséhez, mintsem a támogatások valódi megszüntetéséhez vezethetnek.

Fenntartható mezőgazdaság felé?

Fotó: Theo Haslbeck

A gazdálkodókat az általuk előállított, elegendő mennyiségű, egészséges élelmiszerért és közjavakért kellene támogatni. Ilyen közjavak pl. a vidéki közösségek, a helyi sokféleség, a kulturális örökség és a változatos tájkép fenntartása, a természet védelme. A probléma az, hogy a KAP még mindig díjazza az intenzív mezőgazdaságot is, ami inkább „közrosszat” eredményez: egészségügyi szempontból kockázatos élelmiszerek túltermelését, az egyhangú, felszántott tájat, a környezetpusztulást, a vadvilág eltűnését, iparszerű tartásban szenvedő állatokat, a vidéki munkalehető-

ségek beszűkülését és a fejlődő országok gazdálkodóinak kárát. Mindezek több milliárd euró költséget jelentenek az adófizetőknek.

A szükséges reform lényege, hogy meg kell állítani a közpénzek „közrosszakra” való felhasználását és be kell vezetni a közjavak előállításának a megfelelő díjazását. Egy ilyen reform lehetővé tenné, hogy a környezetbarát gazdálkodás jövedelmezőbbé és versenyképesebbé váljon, mint az intenzív, iparszerű gazdálkodás.

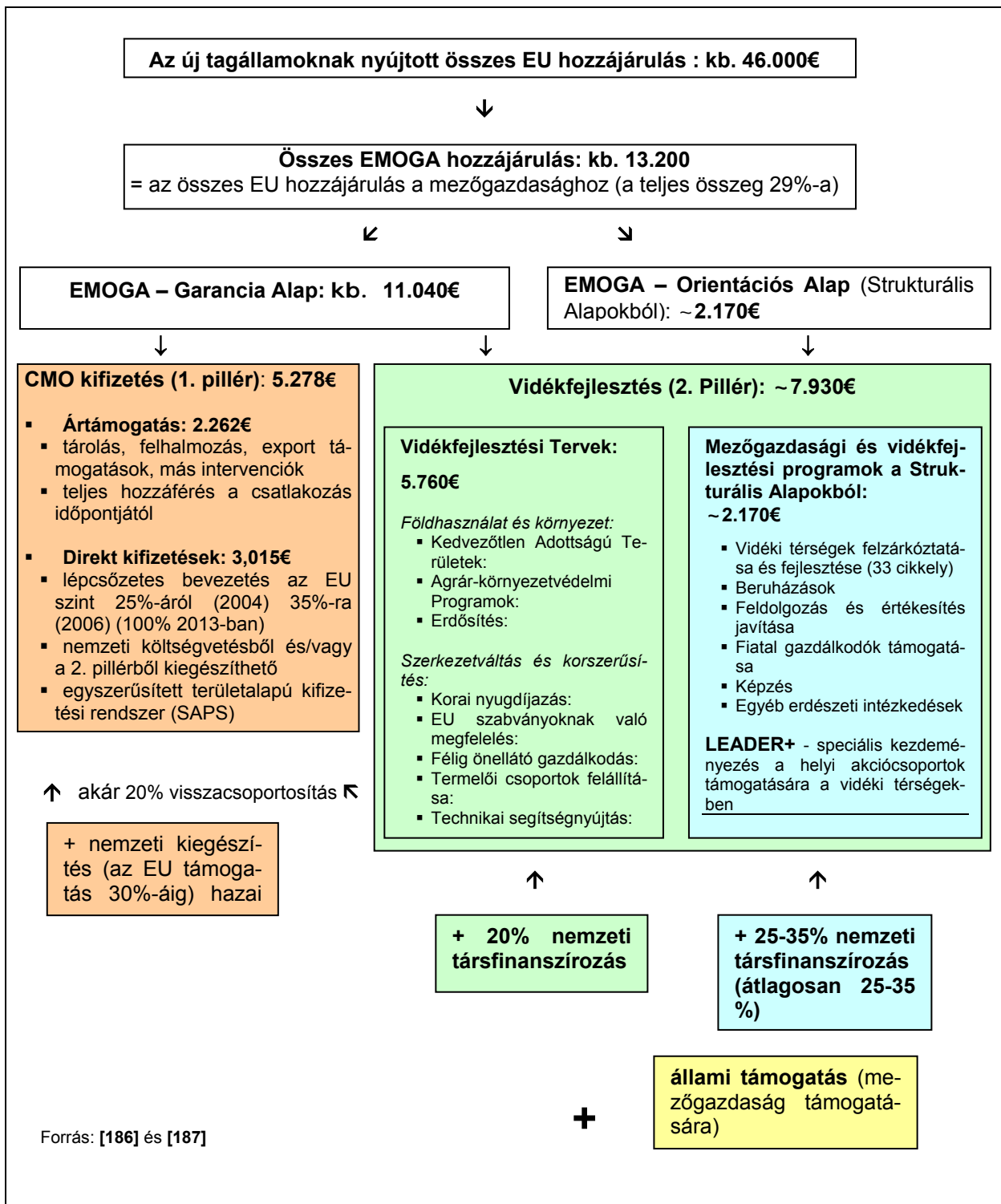
Politikai prioritások az új tagállamoknak:

- 1) Nyomást kell gyakorolni a közvetlen kifizetések környezeti minimumfeltételekhez való kötésének fejlesztéséért és erősítéséért, hogy az a jelenlegi szabályozáson túlmutatva valódi környezeti, élelmiszerbiztonsági és állatjóléti előnyöket hozzon.
- 2) Nyomást kell gyakorolni a moduláció növeléséért: a források legalább 20 %-ának átcsoportosításáért az elsőből a második pillérbe.
- 3) Nyomást kell gyakorolni az exporttámogatások eltörléséért és az EU élelmiszerdömpingjének megállításáért.
- 4) Az Európai Parlamentben és a Minisztertanácsban a cukorreformról szóló viták során: követelni a cukor termelési kvóták legalább 33 %-kal való csökkentését és a cukor export támogatások teljes egészének eltörlését.
- 5) Nyomást kell gyakorolni az EU kereskedelmi politikájának alapos átvizsgálására azért, hogy a fejlődő országok megvédhessék magukat a gazdag országok támogatott versenytársaival szemben.

2.3 KAP az új tagállamokban: mennyi pénz és mire?

Hogyan terjesztik ki a KAP-t az új tagállamokra? Milyen támogatásokat kapnak a gazdálkodók az új tagállamokban? A bővítés politikai és a pénzügyi szerkezetét a Koppenhágai csúcson fogadták el 2002 decemberében, vagyis még a 2003-as KAP reform *előtt*. Az uniós forrásokból a 10 új tagállam számára az első három évben elérhető teljes mezőgazdasági költségvetés szerkezete a következő (*lásd 12. ábrát*):

11. ábra: A 10 új tagállam 2004-2006 közötti 3 éves periódusra tervezett KAP költségvetése (millió euróban).

2.3.1. Első pillér: kevesebb pénz az új tagok számára

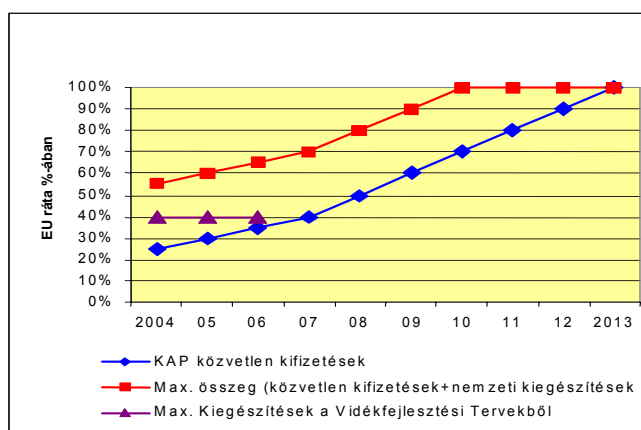
A Koppenhágai csúcs és a 2003-as KAP reform után érvénybe lépett szabályozások alapján, az első pillér komponenseit – a közvetlen kifizetéseket, az ártámogatási és készletgazdálkodási eszközöket – az új tagállamokban bonyolult módon fogják bevezetni [188]. Románia és Bulgária várhatóan 2007-ben lép be az EU-ba, ugyanolyan feltételekkel, mint a mostani 10 új tagállam – támogatásuk már tervezett a 2007-2009-es időszakra vonatkozóan [189].

Közvetlen kifizetések: A közvetlen kifizetésekkel, a KAP legfőbb támogatásaival kapcsolatos tárgyalások sok vitát szültek. A 10 új tagállam kezdetben az uniós közvetlen kifizetési szint mindössze 25%-át kapja. A közvetlen kifizetések alkalmazása az új tagállamokban számos egyéb sajátossággal is bír:

- **Fokozatos bevezetés:** A közvetlen kifizetések fokozatosan kerülnek bevezetésre egy 10 éves időszak alatt. Kezdetben három lépésben 5%-os emelésekkel éri el 2007-re az uniós szint 40%-át, majd 10%-os emelésekkel 2013-ra a 100 %-át.
- **Egyszerűsített kifizetési rendszer:** Az új tagállamok vagy az EU-15 országokban alkalmazott szabványos közvetlen kifizetési rendszert, vagy az első öt évben az egyszerűsített területalapú kifizetési rendszert (SAPS) alkalmazzák. Szlovénia és Málta kivételével minden új tagállam a SAPS mellett döntött, melyben az egész ország területén egységes hektáronkénti pénzüsszeg kerül kifizetésre a mezőgazdasági területekre. Szántó, gyep, gyümölcsös, komló- és szőlőterületek jogosultak ezekre az egységes kifizetésekre. A Bizottság lehetővé tette a SAPS-ot alkalmazó országoknak, hogy 0,3 és 1 ha között határozzák meg a támogatásra jogosult legkisebb táblaméretet. Ciprus kivételével minden ország 1 hektárban határozta meg ezt a szintet (a gyümölcsösök kivételével), és ezzel a kisebb táblákat kizárta a rendszerből. A közigazgatási szempontból egyszerűbb és a termeléstől teljes mértékben függetlenített rendszer lehetővé teszi, hogy az országok biztosan felhasználják az összes, közvetlen kifizetésekre rendelkezésre álló uniós forrást, és majd 2009-ben könnyen átálljanak az EU megújított, egységes gazdaságtámogatási rendszerére. A két rendszer adminisztrációs szempontból különbözik, de az elv ugyanaz.

- **Kiegészítések:** Az új tagországok lehetőséget kaptak, hogy további 30%-kal toldják meg az uniós közvetlen kifizetéseket. A közvetlen kifizetések szintje ezért 2004-ben elérheti az uniós szint 55%-át, 2005-ben a 60%-át, stb. A kiegészítéseket meghatározott mezőgazdasági ágazatok támogatására lehet felhasználni, és a nemzeti forrásokból és/vagy az első három évben a vidékfejlesztési alapok max. 20%-ának közvetlen kifizetésekre való átcsoportosításából lehet finanszírozni - a közvetlen kifizetések uniós szintjének 40 %-áig *(lásd a*

12. ábra: A KAP fokozatos bevezetése az új tagállamokban: közvetlen kifizetések és nemzeti kiegészítések

Forrás: [190]

13. ábrát). Van rá mód, hogy egy ország elérje azt a támogatási szintet, amelyet egy adott szektorban az uniós csatlakozás előtt alkalmazott, további bizonyos százalékkal megtoldva. Azonban a teljes támogatás semmi esetre sem lépheti túl az uniós szint 100%-át [188].

- **Nincs moduláció:** Amíg a közvetlen kifizetések 2013-ban elérik a teljes szintet, minden új tagállam felmentést kap a moduláció, vagyis a közvetlen kifizetések 5%-ának a nagyobb gazdaságoktól a második pillérre való kötelező átcsoportosítása alól. Ezzel szemben, mint ahogy ez már említésre került, az első három évben a második pillér forrásainak 20 %-t átcsoportosíthatják az első pillérbe. A legtöbb ország valóban eme „visszafordított moduláció” bevezetését választotta, amely ellentétes irányú a KAP reformok által kijelölt úttal.

A közvetlen kifizetések környezeti minimumfeltételekhez való kötése csupán önkéntes: A SAPS-ot alkalmazó országok felmentést kaptak a 2003-as KAP reform egyéb elemei alól is: a fenti minimumfeltételek, azaz a közvetlen kifizetések 18 környezeti, élelmiszerbiztonsági és állatjóléti irányelvhez és további feltételekhez kötése alól. A 18 irányelv hatályban van, de szempontjaik ezen a mechanizmuson keresztül nem fognak érvényre jutni. Az országokat valószínűleg kötelezik majd a „cross compliance” bevezetésére 2009-től, mivel átállnak a közvetlen kifizetések normál uniós rendszerére. Viszont önkéntes alapon már korábban is alkalmazhatják.

Ártámogatás: Az új tagállamok gazdálkodóinak teljeskörű és azonnali hozzáférésük lesz az első pillér ártámogatási mechanizmusaihoz, mint például az exporttámogatásokhoz és az intervenciós árakhoz. A garantált minimum árak jelentős anyagi hasznot hoznak a gazdálkodóknak. Viszont az ezekből a programokból származó hasznuk értelemszerűen a termelés volumenétől függ. Az alacsonyabb produktivitás miatt, az új tagállamok átlagos gazdálkodója csekélyebb mértékben húz hasznot az ártámogatásból, mint az EU-15 országok átlagos gazdálkodója.

Foto: Daniel Lešinský, Friends of the Earth Slovakia

Foto: Martin Rosta

A mezőgazdasági gépek a KKE-i országokban gyakran elavultak. Lengyelországban például mintegy 1,2 millió átlag 20 éves traktor van. Ez az átlagszám az EU-15-ban 10 év. Az új traktorok eladása nemrégiben fellendült, főképp a lengyel mezőgazdaság modernizációjába befektetett SAPARD források eredményeként [200].

Kvóták és hosszútávú területpihentetés: Azon országok gazdálkodói, akik a SAPS-ot alkalmazták, felmentést kapnak a termőterület egy részének hosszútávú pihentetésének kötelezettsége alól – de a pihentetés önkéntesen választható lehetőség lesz a gazdálkodóknak. Más készletgazdálkodási eszközök magukba foglalják a maximális termőterületet (pl. gabonafélékre), az állatlétszám korlátozását és a tejkvótákat, amelyekre a tagállamok első pilléres támogatásokat kaphatnak. A közvetlen kifizetések mellett ezek a termelési korlátozások voltak a leghevesebb viták tárgyai a csatlakozási tárgyalások alatt. Gyakorlatilag mindegyik alacsonyabb, mint ahogy azt a csatlakozó országok igényelték. Az 1990-es évek teljesítményét vették alapul, amikor a termelés a KKE-i országokban erősen lecsökkent. A gabona termőterületek, az állatlétszám korlátozások és a tejkvóták lesznek ennek következtében a jövőbeni termelésnövekedés legfőbb korlátozó tényezői az új tagállamokban. Például Lengyelországban a tejkvótát majdnem 20%-kal a jelenlegi termelési szint alatt állapították meg [22].

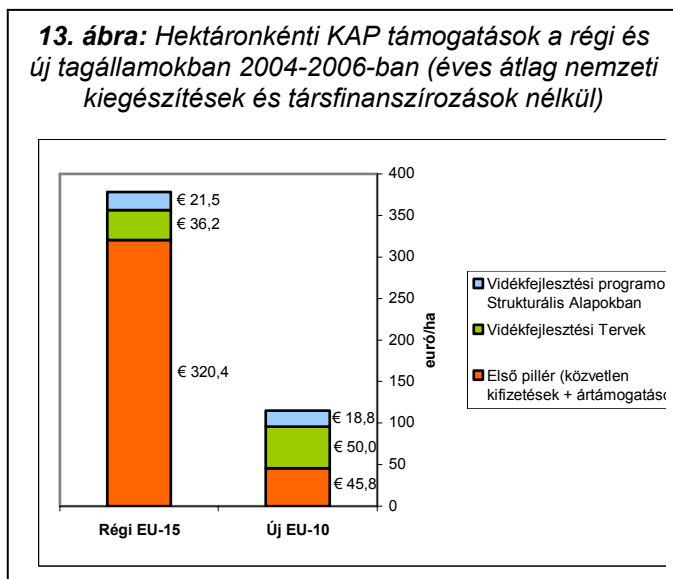
Miért kapnak kevesebb pénzt az új tagállamok gazdálkodói?

Az EU-15 országok gazdálkodóival összehasonlítva az új tagállamok gazdálkodói sokkal kevesebb, az **első pillér**ből kifizetett hektáronkénti KAP támogatást kapnak az első három évben (**lásd a 14. ábrát**). A valódi trükk a közvetlen kifizetésekkel nem a lassú, fokozatos bevezetésükben, hanem a számítási módjukban van. Hektáronkénti földterületre számítva, még a 2013-ra elérendő „100%-os EU szint” is valójában körülbelül csak 60%-a lesz a régi tagállamok átlagos közvetlen kifizetéseinek [191]. A támogatások termeléstől való szétválasztása ellenére a legutóbbi KAP reform során az új belépők kifizetéseit továbbra is a korábbi termelési mennyiségek alapján számították ki, és nem a termőterület nagysága vagy a mezőgazdasági foglalkoztatottság szerint. A gazdaságok termelékenységére a KKE-i országokban jelentősen alacsonyabb, mint Nyugaton, ezért

a kifizetések is kisebbek. Hatalmas különbségek vannak a különböző új tagállamok között is: például Szlovénia hétszer több pénzt kap hektáronként az első pillérből, mint Lettország [186].

Ellentétben az első pillérrel, az új tagállamok egy kicsivel több pénzhez jutnak hektáronként a **második pillérből**, mint a régiek. Ha még a nemzeti társfinanszírozást is hozzászámoljuk, amely sokkal magasabb a régi tagállamokban, a teljes, vidékfejlesztésre fordított összeg hektáronkénti nagysága ismételtén magasabb lesz a régi, mint az új tagállamokban. Amíg az új tagállamok 1 eurót adnak a saját költségvetésükből az Uniótól vidékfejlesztésre kapott 4 euróhoz (vagyis 20% nemzeti társfinanszírozás), addig Hollandia kb. 3 eurót tesz minden egyes, az EU-tól kapott euróhoz (nemzeti társfinanszírozás+ állami támogatás). Azonkívül a közkiadásokat a vidékfejlesztésre szánt magántőke egészíti ki.

Miért kapnak kevesebb közvetlen kifizetést az új tagországok, ha az EU-hoz előző körben csatlakozott országok, mint például Ausztria vagy Svédország kezdetettől fogva 100%-os kifizetést kaptak? Az egyenlőtlen támogatások magától értetődő indoka az, hogy a **legtöbb EU tagállam vonakodik több pénzt költeni** a kibővült Unióra. Ugyanakkor meg akarták tartani a KAP-ból származó jövedelem-részesedésüket is. Ha a közvetlen kifizetések kiszámítása más kritériumokon, például a termőterületen, vagy a munkaerő nagyságán alapulna (mint ahogy a második pillér esetében) a termelés volumene helyett, akkor vagy a KAP költségei nőnének óriásira – vagy radikálisan csökkenne például Franciarszagra és Németországra jutó hányad.

Az Európai Bizottság hivatalosan azzal indokolta az egyenlőtlen elosztást, hogy a teljes támogatások azonnali bevezetése „életképességet biztosítana” (sic!) a nagyszámú félig önálló gazdálkodónak és ezért megakadályozná a gazdálkodói szektor koncentrációját. A csatlakozás utáni első három évben a közvetlen kifizetések csak 5%-onként emelkednek azért, hogy „lehetővé tegyék az intenzív szerkezetváltásra irányuló kezdeményezéseket” [16, 192].

Azonban az a tény, hogy az EU engedélyezte az új tagállamoknak a közvetlen kifizetések 30 %-kal való kiegészítését (top-up) – de nem az EU költségvetéséből – azt sugallja, hogy a pénzügyi indok volt a döntő. Végül is az egyenlőtlen elosztás az EU abbéli sikertelenségének következménye, hogy a mezőgazdasági politikájának átfogó átalakítását a bővítést megelőzően végrehajtsa.

Még így is, az új tagállamok gazdálkodói magasabb támogatást kapnak az EU-tól, mint amennyit eddig a saját kormányuktól kaptak. Az új tagállamokban a gazdálkodók bizonyos szempontból szerencséssek, hogy legalább az „európai” támogatásoknak egy részét megkapják, miközben a tanároknak vagy az orvosoknak meg kell elégedniük az alacsony munkabérükkel. Ez csak azért van így, mert a mezőgazdasági politika EU szintre kerül, miközben az oktatási és az egészségügyi politika nemzeti szinten marad. Másrészt, a gazdálkodók éles versenyhelyzetben találják magukat a teljeskörűen támogatott EU gazdálkodókkal és mezőgazdasági cégekkel szemben egy teljesen nyitott piacon.

Az első pillér bevezetésének környezeti hatásai az új tagállamokban

A KAP támogatások bevezetése környezeti kockázatokat és lehetőségeket fog hozni, mint ahogy ez a kiadvány más fejezeteiben bemutatásra került. Általában a kérdés az, hogy a gazdálkodók mit kezdenek az újonnan igénybe vehető **első pilléres** pénzzel. Fennáll a veszélye annak, hogy sokan közülük több kémiai növényvédőszerrel és műtrágyával vásárol és fokozza termelését, a talajra, vízre, levegőre és biodiverzitásra gyakorolt negatív hatásokkal együtt. Az a tény, hogy a közvetlen kifizetéseket függetlenítették a termeléstől, nem akadályozza meg ennek a megtörténését. Továbbá az ártámogatási eszközök mindegyike termeléshez kötött. Másfelől fennáll a lehetősége, hogy a gazdálkodók inkább pl. hatékonyabb permetezőberendezésekre ruháznak be, vagy javítják a hulladékkezelést a gazdaságukban.

A **közvetlen kifizetések alacsonyabb összege** aligha áldás, mert a gazdálkodók nagyobb nyomás alatt lesznek, hogy intenzívebben termeljenek a közös piacon dúló verseny túlélésért. Több kis gazdálkodó befejezi tevékenységét és a koncentrációnak valószínűleg negatív hatásai lesznek a tájra és a biodiverzitásra (pl. táblaszegélyek felszántása). A termőföld ára várhatóan emelkedni fog és a támogatások jelentős hányada közvetetten az agrárszektoron kívülre fog kerülni (földbirtokosokhoz, mezőgazdasági cégekhez).

A közvetlen kifizetések és nemzeti kiegészítések felvételének kötelezően betartandó **környezeti és állatjóléti feltételek**hez kötését amilyen gyorsan csak lehetséges, be kell vezetni az új tagállamokban, ahelyett, hogy erre 2008-2009-ig várjunk. Jól átgondolt feltételek nélkül, az adófizetők pénze hozzájárul a környezeti károkhoz. A feltételek a helyes gazdálkodási gyakorlatra vagy a környezeti minimumfeltételek teljesítésén alapulhatnak (a KKE-i országok helyzetéhez igazodva, megelőzve a nagyobb kockázatokat). Ilyen feltételek ösztönöznék a gazdálkodókat, hogy pénzt fordítsanak a hatékony technológiákra és környezetgazdálkodásra az idejélmúlt intenzifikáció helyett.

A SAPS alapszintű közvetlen kifizetéseitől eltérően, a nemzeti **kiegészítéseket** kiválasztott mezőgazdasági szektorok támogatására is fel lehet használni. Ha alkalmazzák a kiegészítéseket, akkor az új tagállamoknak a környezetbarát gazdasági szektorokat, mint például az extenzív vagy ökológiai gazdálkodást kellene megcélozniuk. Az új tagállamoknak el kellene kerülniük azt is, hogy túl magas kiegészítéseket adjanak a szántóföldi növényekhez, ami a gyepterületek felszántásához vezethet.

Az alacsony kvóták és termelési korlátozások pozitív és negatív környezeti következményekkel egyaránt járhatnak, attól függően, hogyan kerülnek szétosztásra az egyes országokban. Elkerülendő az állattenyésztés koncentrációja néhány intenzív tartási mód irányába. Az állatlétszám-korlátozások egyébként minden erőfeszítést aláásnak, amely a fajgazdag gyepterületek felhagyásának megállítását célozza meg, melyek fennmaradása a folyamatos, marhával, juhokkal vagy kecskével történő extenzív legeltetés függvénye.

Politikai prioritások az új tagállamoknak az első pillérre vonatkozóan:

- 1) **Minél hamarabb kössék a közvetlen kifizetéseket és a nemzeti kiegészítéseket környezetvédelmi és állatjóléti feltételekhez, mert ezáltal biztosítható, hogy a támogatások ne vezessenek a környezet károsodásához.**
- 2) **A közvetlen kifizetésekhez nyújtható kiegészítések célzottan a környezetbarát - extenzív vagy ökológiai - termelést felvállaló gazdaságokhoz kerüljenek.**
- 3) **Biztosítsák a termelési korlátozások (kvóták) korrekt elosztását az extenzív állattenyésztés fennmaradása érdekében.**

2.3.2 Második pillér: Vidékfejlesztés az új tagállamokban

2004 és 2006 között a vidékfejlesztési politika az új tagállamokban *közigazgatási* szempontból **két különálló eszközre különül**, amelynek forrása az EMOGA Garancia és Orientációs Alapjai. Ennek oka, hogy az új tagállamok teljes területe a Strukturális Alapok 1. célkitűzése alá esik (kivéve a prágai és a pozsonyi régiót), mivel az egy főre jutó GDP az EU átlagának 75 %-a alatt van. (A gazdagabb régiókban az összes vidékfejlesztési intézkedést a Garancia részlegből finanszírozzák. Az Orientációs részlegből az egész Unióban csak a LEADER+ programot finanszírozzák. A két eszköz az alábbi:

- **Vidékfejlesztési Tervek (VT):** A VT-eket 80 %-ban az EU (az EMOGA Garancia részlege) és 20 %-ban a tagállamok finanszírozzák. 2004 és 2006 között uniós forrásokból összesen 5,8 milliárd euró áll majd az új tagállamok rendelkezésére a VT-ekhez **[193]**. Az egyes államok számára rendelkezésre álló forrásokat az Európai Bizottság objektív kritériumok – elsősorban a mezőgazdasági területek és a munkaerő nagysága alapján állapította meg (míg a régi, EU-15 tagállamokban az elosztás történelmi kritériumok alapján történik – a megelőző időszak hasonló finanszírozási keretei között). Az új tagállamok 9 főbb intézkedés közül választhatnak, köztük egy új, kifejezetten az új tagállamok félig-önellátó gazdái számára kialakított intézkedéssel. Az új tagállamoknak a vidékfejlesztési források 20 %-át átcsoportosíthatják az első pillérre.
- **A Strukturális Alapokból finanszírozott mezőgazdasági és vidékfejlesztési programok²** (az EMOGA Orientációs részlege). Ezekhez a programokhoz általában legfeljebb 65-75 % társfinanszírozást nyújt az EU. Minden tagország saját hatáskörében dönti el, hogy a Strukturális Alapok mekkora hányadát fordítja mezőgazdaságra és vidékfejlesztésre. Az új tagállamokban ez átlagosan 10 %, mindösszesen 2 milliárd euró uniós forrás áll rendelkezésre a 2004-2006 közötti időszakban **[187]**. E programok keretén belül az új tagállamok 6 intézkedést alkalmazhatnak a LEADER+ speciális intézkedései mellett (*lásd a 12. táblázatot*).

A SAPARD tapasztalatai

A mostanában induló VT-eknek, és a Strukturális Alapokból finanszírozott mezőgazdasági, és vidékfejlesztési programoknak volt elődje a SAPARD program (Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Előcsatlakozási Segélyprogram). A SAPARD egyike volt azon 3 előcsatlakozási alapnak, melynek célja a középkelet európai országok csatlakozási felkészítése volt. A SAPARD mellett a PHARE intézményfejlesztésre és beruházások támogatására, az ISPA pedig közlekedési és környezetvédelmi infrastrukturális projektek támogatására volt hivatott. A SAPARD 8 kelet-közép európai országban 2000 és 2003 között futott, míg Bulgáriában és Romániában 2006-ig lesz elérhető.

A SAPARD keretein belül az országoknak el kellett készíteniük nemzeti Vidékfejlesztési Terveiket a jelenlegi két vidékfejlesztési eszköz intézkedéseikhez hasonló menülistáról kiválasztva a támogatni kívánt intézkedéseket, amelyekhez társfinanszírozást kellett nyújtaniuk. A SAPARD-ot főképpen a nagy gazdaságok és feldolgozóipar versenyképességének fejlesztésére fordították. A SAPARD-ban az országok által választott 3 fő prioritás a következő volt: a gazdaságok fejlesztése, feldolgozás és marketing, továbbá a vidéki infrastruktúra fejlesztése. Ez a három intézkedés együttesen a rendelkezésre álló források 70 %-át, míg a környezetbarát gazdálkodási rendszereket támogató agrár-környezetvédelmi programok alig 2 %-át teszik ki a tervezett költségvetésnek **[105, 194]**. Az Európai Bizottság az agrár-környezetvédelmi programokat mindössze néhány mintaterületre kívánta korlátozni. Mivel ezeknek a programoknak sem az Európai Bizottság, sem a nemzeti kormányok nem tulajdonítottak nagy jelentőséget, kialakításuk és bevezetésük késett, nagyrészt még mindig csak papíron léteznek. Ezért nem tudták betölteni legfontosabb szerepüket, azaz a hatóságok és a gazdálkodók felkészítését a csatlakozás utáni nagyobb agrár-környezetvédelmi programokra **[10, 194]**.

A SAPARD keretein belül mintegy 360 millió euró állt évente rendelkezésre a 8 KKE-i országban az Unióhoz való csatlakozásukig (évi 600 millió, ha Bulgáriát és Romániát is beleszámítjuk) **[195]**. A hosszúságú késések és a rengeteg adminisztrációs probléma miatt még egyik ország sem használta fel a rendelkezésre álló pénzeket **[196]**. Azonban az el nem költött SAPARD pénzeket 2006 végéig még fel lehet használni **[197]**.

² A legtöbb új tagállamban ezt a programot mezőgazdasági és vidékfejlesztési operatív programnak (2004-2006) nevezik, és a Strukturális Alapokból finanszírozott Nemzeti Fejlesztési Terv Operatív Programjai közé tartozik. Kisebbségi országok (mint Lettország, Észtország, Szlovénia) egyszerű Fejlesztési Dokumentummal (2004-2006) rendelkeznek, amelyben a mezőgazdaság és vidékfejlesztés csak egy fejezetet tesz ki.

2004 és 2006 között kb. 8 milliárd euró áll majd rendelkezésre vidékfejlesztésre a 8 KKE-i országban a két új forrásból (VT-ekből és a Strukturális Alapok programjaiból). Ez évente több mint **hét-szerese** annak az összegnek, ami a SAPARD-ból volt elérhető - a még fel nem használt SAPARD pénzek mellett. Az új programok bevezetése azonban újfent késik. Néhány KKE-i ország úgy tűnik azt választotta, hogy pénzeket csoportosít át a második pillérből az elsőre, elsősorban azért, hogy biztos legyen a források felhasználása és ne vesszen el pénz. Az Európai Bizottság azt tervezi, hogy jelenleg csak a forrásainak 70 %-át költi az új tagállamok VFT-eire a 2004-2006-os időszakban [186]. A fennmaradó összeget később költik el, vagy egyáltalán nem kerül felhasználásra. Ráadásul az országoknak már 2005-ben neki kell látniuk a 2007-2013-as időszak új Vidékfejlesztési Terveinek elkészítéséhez.

A 2004-2006 közötti periódus VT-einek összehasonlítása az új tagállamokban

Ugyan a vidékfejlesztési eszközökből választott prioritások kiegyenlítettebbek, mint a SAPARD-ban voltak, de még mindig kiábrándítóak. A két új alapról lehívható vidékfejlesztési forrásoknak csak kb. **13%-át** tervezik **agrár-környezetvédelmi programokra** fordítani (a régi tagállamok 27 %-ához képest).

5. táblázat: A Vidékfejlesztési Tervek felépítése a 8 KKE-i országban a 2004-2006 időszakra

	Észt-ország	Lett-ország	Litvánia	Lengyel-ország	Magyar-ország	Cseh-ország	Szlovákia	Szlovénia	Teljes (KKE 7)
Visszacsoportosítás az első pillérré	13%	9%	20%	20%	0%	0%	15%	0%	14%
Kedvezőtlen Adottságú Területek	19%	54%	24%	31%	11%	45%	50%	n.a.	32%
Agár-Környezetvédelmi Programok	26%	6%	10%	9%	41%	49%	13%	31%	18%
Mezőgazdasági területek erdősítése	7%	0%	4%	3%	3%	3%	1%	n.a.	3%
Korai nyugdíjazás	0%	2%	25%	18%	11%	1%	0%	n.a.	13%
EU szabványoknak való megfelelés	26%	16%	11%	7%	23%	0%	11%	n.a.	10%
Félig önálló gazdaságok	7%	8%	5%	11%	5%	0%	1%	n.a.	7%
Termelői csoportok felállítása	0%	1%	0%	1%	3%	1%	1%	n.a.	1%
Technikai segítségnyújtás	1%	1%	1%	1%	5%	1%	0%	n.a.	1%

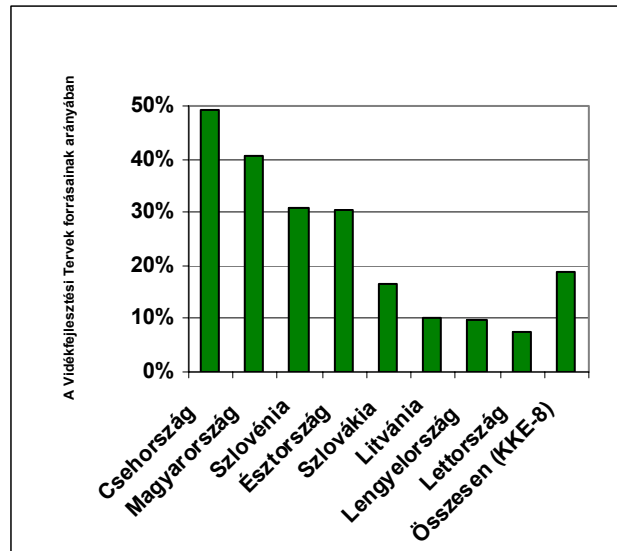
Az 5. táblázat csak a Vidékfejlesztési Terveken belüli forrásmegosztást mutatja az egyes intézkedések között (a Strukturális Alapokból finanszírozott mezőgazdasági és vidékfejlesztési programok nélkül).

A VT forrásainak mindössze 18 %-át tervezik agrár-környezetvédelemre fordítani a régióban. Nagy különbségek lesznek azonban az egyes országok által választott prioritások között. Csehország, Magyarország és Szlovénia valószínűleg nem fog pénzt az első pillérré visszacsoportosítani, és a VT harmadát-felét szándékozik agrár-környezetvédelemre fordítani. Másfelől Lengyelország és Litvánia az összes lehetséges pénzt (20%-ot) átcsoportosítja az első pillérbe és a fennmaradó összeg nagy részét a gazdálkodói szektor „szerekezetváltását és modernizációját” célzó intézkedésekre szándékozik fordítani. Maximum 10 %-ot terveznek a VFT-ből agrár-környezetvédelemre költeni.

Azonban fontos hangsúlyozni, hogy a vidékfejlesztés nemcsak pénz mennyiségekről, hanem minőségről is szól. Milyen jól alakították ki, vezették be, monitorozták és valósították meg az egyes programokat? Mennyire szólhatunk bele a civilek ezekbe a folyamatokba? Mennyire illeszkednek egymáshoz az egyes intézkedések? Hogyan kínálják fel a lehetséges programokat a gazdálkodóknak? A vidékfejlesztési alapok sikere az új tagállamokban nagyrészt az ezekre a kérdésekre adott válaszokon múlik.

Az új tagállamok VFT-einek bevezetése szempontjából leginkább aggályos a **nem megfelelő szaktanácsadói infrastruktúra**, elégtelen forráskeretek hozzárendelésével és a környezeti nevelés alacsony színvonalával kísérve [198]. Felkészült szaktanácsadók és a gazdálkodók képzése nélkül a vidékfejlesztési intézkedések, különösen az agrár-környezetvédelmi programok nem fogják elérni céljaikat és a források teljes felhasználása is kevésbé valószínű.

14. ábra: Forrás elkülönítés Agrár-Környezetvédelmi Programokra a 8 KKE-i új tagállamban 2004-2006 között

Forrás: [199]

Fotó: Ekotrend

Munka az Ekotrend ökológiai gazdaságban a Fehér-Kárpátok szlovák oldalán

Photo: Stanislaw Ciok, EPA

Szénagyűjtés a Pieniny hegyekben Dél-Lengyelországban.

Agrár-Környezetvédelmi Programok az ökológiai gazdálkodást és a kaszálók extenzív hasznosítását is támogatják.

2.3.3. A vidékfejlesztési menü

Az alábbiakban a legfontosabb vidékfejlesztési intézkedések közül mutatunk be néhányat, az Európai Bizottság által meghatározott három ún. „tengely”: a környezet és földhasználat, a versenyképesség, és a vidéki gazdaság diverzifikálása szerint csoportosítva [201].

Környezet- és földhasználat

Az ebben a kategóriában bemutatott intézkedések - az agrár-környezetvédelmi programok, kedvezőtlen adottságú területek támogatása és az erdősítés – a vidékfejlesztési tervek részét képezik.

Agrár-környezetvédelmi programok (AKP-ok)

Az agrár-környezetvédelmi programok kompenzálják a gazdálkodókat, amennyiben földjeiket környezetbarát módon művelik meg, pl. a gyepek körültekintő kaszálásával, az élőhelyek védelmével, az állatok jólétének előmozdításával vagy az ökológiai gazdálkodással. Az AKP-okban a gazdálkodókat azért fizetik, mert a táj gazdáiként környezeti javakat és szolgáltatásokat nyújtanak a társadalom többi részének [202]. A különböző programokhoz kapcsolódó gazdákkal szemben alapkövetelmény, hogy meg kell felelniük a **Helyes Gazdálkodási Gyakorlatban rögzített előírásoknak**. Az agrár-környezetvédelmi kifizetésekért a gazdálkodónak legalább 5 éves szerződést kell aláírnia. Az AKP kifizetéseit a tagállamok számítják ki úgy, hogy azok fedezzék a kíméletes gazdálkodási gyakorlat vállalása következtében fellépő költségeket és jövedelemkiesést. Ezen túlmenően motivációként a tagállamok ösztönzöt is beépíthetnek a kifizetésbe (max. 20 % erejéig).

Az AKP-ok az egyedüli vidékfejlesztési intézkedések, amelyeket minden tagállamnak **kötelező** a vidékfejlesztési tervébe beépítenie. Mindazonáltal az EU-15 országok között, és az új tagállamok között egyaránt nagy különbségek vannak abban, hogy mennyit fordítanak AKP-okra. Amíg Spanyolország és Görögország a vidékfejlesztési forrásokból kevesebb, mint 10 %-ot fordít agrár-környezetvédelemre, addig Ausztria, Svédország és Írország kb. 50 %-ot [203]. Az EU-15 országok mezőgazdasági területeinek átlagosan kb. 27%-át érintik az AKP-ok. A legkisebb - kevesebb mint 10% - az arány Görög-, és Spanyolországban valamint Hollandiában, legnagyobb Finnországban, Ausztriában és Svédországban, ahol pedig meghaladja a 75 %-ot [204].

Az AKP-ok a KAP legfontosabb eszközei az ökológiai gazdálkodás támogatására. Az AKP-ok részét képezik az **ökológiai gazdálkodásért járó kifizetések, amelyek** átlagosan kétszer nagyobb összeget jelentenek a többi agrár-környezetvédelmi támogatáshoz képest. Az EU 15-országokban az összes agrár-környezetvédelmi kifizetés kb. 15 %-a az ökológiai gazdaságokhoz kerül [10, 194].

Az agrár-környezetvédelmi programok egyértelműen a KAP környezeti szempontból legüdvösebb intézkedései. Az Európai Bizottság szerint a rendelkezésre álló adatok azt bizonyítják, hogy az AKP-ok 1992-es bevezetése a kemikáliák használatának csökkenését, az értékes mezőgazdasági élőhelyek megóvását eredményezte, pozitívan hatott a biodiverzitásra, a tájra, a vizekre, a talajokra és valamelyest a levegő minőségére is [52, 94]. Az AKP-ok munkahelyeket is teremthetnek: a szerződést aláíró gazdálkodóknak gyakran új munkaerő felvételére van szükségük [20].

Nincs olyan elv, politikai elgondolás ami tökéletes és megkerülhetetlen. Az AKP némely intézkedését egyes tagállamokban nem annyira a környezeti előnyök, mint inkább a több pénz elérésére használták. [205]. Ez alátámasztja a megfelelő monitoring és értékelés, csakúgy mint érintettek széles rétegei bevonásának szükségességét az egész folyamatban. **A monitoring és az értékelés** kulcsfontosságú a programok folyamatos fejlesztéséhez. **Az érintettek** bevonása nagyon hasznos a hatékony programkialakítás és bevezetés biztosításához, a különböző érdekek közötti konfliktusok elsimításához és a programok jövőbeni fejlesztéséhez. Egy összehasonlítás szerint Észtország kiemelkedik az új tagállamok közül abban, hogy hatékonyan cselekszik annak érdekében, hogy megfelelő monitoring és kiértékelő rendszert hozzon létre jó módszerekkel és magasszintű kutatói tudással [206].

A kulcsfontosságú tényezők, melyek megteremtésével elérhető, hogy sok gazdálkodó döntsön az AKP-okhoz való csatlakozás mellett, a következők: megfelelő finanszírozottság, megfelelő kivitelezés, az intézkedések széles köre, alkalmazkodás a helyi adottságokhoz és egy jó szaktanácsadói rendszer a gazdálkodóknak [206, 207, 208]. Nem elégséges az AKP-okat csupán néhány környezetileg értékes területen alkalmazni, miközben a mezőgazdasági területek nagyobbik része bármilyen környezeti feltételrendszer nélkül marad.

Az AKP-ok kivételével minden más vidékfejlesztési intézkedés szabadon választható a tagállamoknak, és csak közvetetten kapcsolódik a környezethez. Lehetséges, de nem feltétlenül kell, hogy környezeti előnyökkel járjon.

Agrár-környezetvédelmi programok (AKP-ok) Lengyelországban, Szlovéniában és Ausztriában

A szlovén AKP reménykeltő története

Szlovénia 2001-ben indította el saját nemzeti finanszírozású Agrár-környezetvédelmi Programját. Nem várta meg a SAPARD-ot, amely kevés forrást tartalmazott agrár-környezetvédelmi intézkedésekre, és túl lassú volt a kialakítása és bevezetése is. Volt egy, az ügynek elkötelezett csoport a mezőgazdasági minisztériumban, akiket a szomszédos Ausztria és Olaszország inspirált. A kormány hajlandó volt az AKP támogatására.

2003-ban a szlovén AKP 14 különböző intézkedést tartalmazott, és kb. 12.000 gazdaságot és 110.000 ha mezőgazdasági területet érintett. Az EU csatlakozásnak köszönhetően az AKP 24 programra bővül ki, és 40.000 gazdaságot, valamint 350.000 ha területet érinthet, vagyis a mezőgazdasági területek kb. 70 %-át.

A csatlakozási tárgyalások során a kormány egy nagyon jól megalapozott Vidékfejlesztési Tervet biztosított - amely sokkal nagyobb összegű, mint az első pillér, és hektáronként megközelítőleg négyszer akkora kifizetést biztosít, mint a többi új tagállam átlaga. A kormány a Vidékfejlesztési Terv 31 %-át szándékozik az AKP-ra költeni.

A program máris hozott eredményeket: 2001 óta a hegyi legelők csökkenése Szlovéniában megállt. Továbbá az integrált technológiájú és minimális vegyszert felhasználó szőlők területe gyors ütemben nőtt [10, 209, 210].

A lengyel AKP szomorú története

Agrár-környezetvédelmi intézkedéseket elsőként az 1990-es évek közepén vezettek be Lengyelországban lengyel és dán civil szervezetek közötti projekt keretében. A csoport megalkotott és számos évig működtetett agrár-környezetvédelmi programokat a Biebrza és a Narew folyók magas természeti értékkel bíró völgyeiben, vagy ahogy nevezik, Lengyelország Zöld Tüdejében.

A PHARE előcsatlakozási program keretében agrár-környezetvédelmi programokat vezettek be két mintaterületen egy éves időtartamra, további folytatás nélkül. Ami a SAPARD-ot illeti, a lengyel földművelésügyi miniszter a program indulásakor úgy döntött, hogy törli az AKP-ot belőle. A vidékért dolgozó lengyel civil szervezetek egyesítették erőiket, és 2002 decemberében, levelek és petíciók sora után, kiharcolták az AKP visszakérülését a SAPARD-ba. Azonban 2003 decemberében újra törölték, mert már túl késő volt elindítani.

Reménykeltő volt a csatlakozás utáni vidékfejlesztési terv egyik korai verziója, amely jó alapokat tartalmazott az AKP-hoz. Azonban a későbbi változatokban az agrár-környezetvédelmi programok körét erősen lecsökkentették. Lengyelország, amely messze a legnagyobb új tagállam, a VFT forrásainak mindössze 10 %-át tervezi AKP-ra fordítani a 2004-2006 közötti időszakban [211]. Ehelyett a VFT 20 %-át, vagyis amennyi megengedett, a közvetlen kifizetések kiegészítésére szánják. Ennek fényében nem meglepő, hogy az új tagállamok között Lengyelországban a legalacsonyabb az ökológiai termesztésre átállt földterületek aránya: mindössze 0,3 % [4].

Az AKP Ausztriában - egy pozitív példa az EU-15 országokból

Amikor Ausztria 1995-ben csatlakozott az Unióhoz, a mezőgazdasági termelése és vegyszerfelhasználása viszonylag alacsony intenzitású volt. A csatlakozási tárgyalások alatt Ausztria nagy forrásokat szerzett a KAP második pilléréből, többet mint az elsőből, részben az Unióban megnövekedett versenyhelyzet ellensúlyozására. A csatlakozást követő egy éven belül Ausztria mezőgazdasági területeinek jórészt erős agrár-környezetvédelmi programokkal fedte le, és az ökológiai földterületek aránya 6 %-ról 10 %-ra ugrott. Erős AKP nélkül, az erős verseny sok gazdát arra készíthetett volna, hogy intenzívebben gazdálkodjon, vagy hagyjon fel a termeléssel, amelynek negatív következményei lehettek volna a környezetre és a vidéki térségekre. Ha a nemzeti és az uniós forrásokat is figyelembe vesszük, Ausztria mezőgazdasági forrásainak 66 %-át fordítja vidékfejlesztésre, és csak a fennmaradó forrásokat az első pillérre. Az AKP a vidékfejlesztési források 59 %-át jelenti. Ezért az Ausztriában mezőgazdaságra szánt közpénzek közel 40 %-át agrár-környezetvédelemre fordítják!

Az AKP jelenleg megközelítően a gazdálkodóknak és a mezőgazdasági területeknek is 90 %-át érinti. A program 31 különféle intézkedést tartalmaz a különböző földtípusokra és termelési rendszerekre. Kombinálja a kisebb területekre vonatkozó speciális környezeti feltételeket támogató intézkedéseket a széleskörű, alacsonyabb intenzitású termelést vagy ökológiai gazdálkodást támogató intézkedésekkel. A programot ezért az egész ország területén bevezették, nem csak a környezetileg érzékeny területeken. A siker egy része a rugalmasságában és részvételre ösztönző jellegében van. Az intézkedéseket a helyi adottságokhoz lehet igazítani és a gazdálkodók agrár-környezetvédelmi tanácsadókkal együttesen készítik a terveket a gazdaságukra.

Az osztrák AKP-nak van egy tanácsadó testülete is, amelyben a környezetvédelmi szervezetek képviselői is jelen vannak. A tanácsadó testület részt vesz a program kiértékelésében és hozzájárul annak folyamatos fejlesztéséhez [212, 213, 214].

Kedvezőtlen Adottságú Területek (KAT)

Környezeti szempontból a vidékfejlesztési intézkedések köréből a második legfontosabb a Kedvezőtlen Adottságú Területekhez (angolul LFA, magyarul KAT) kapcsolódó kifizetés. Az AKP-ok mellett a KAT az egyetlen olyan intézkedés, amelyhez csatlakozó gazdálkodóknak be kell tartaniuk a **Helyes Gazdálkodási Gyakorlatban** foglaltakat. A területalapú (ha) KAT kifizetéseket azok a gazdák kaphatják meg, aki legalább 5 éves szerződést kötnek.

A hegyvidéki területeken, vagy a kedvezőtlen klimatikus adottságokkal rendelkező régiókban a gazdálkodásban magasabbak a termelési költségek és alacsonyabbak a hozamok. A KAT kifizetések az ilyen területeken gazdálkodókat kompenzálják annak érdekében, hogy erősítsék versenyképességüket az intenzíven művelt, termékeny talajú és jobb klímájú régiókban gazdálkodó társaikkal szemben. A cél a gazdálkodás folytonosságának és a vidéki közösségek helyben maradásának biztosítása ezeken a kedvezőtlen adottságú területeken. Az extenzíven művelt fajgazdag mezőgazdasági területek, csakúgy, mint az ökológiai gazdaságok, úgy tűnik a KAT-ként számontartott területeken helyezkednek el. Így hát a KAT kifizetések nagy része ezekhez a gazdaságokhoz jut [21]. A KAT kifizetéseknek ezért pozitív szerepük lehet az ilyen környezetbarát gazdálkodási rendszerek támogatásában, attól függően, milyen precíz a kidolgozásuk, milyenek a csatlakozási feltételek és hogyan vezetik be azokat az egyes országokban [22].

Az összes mezőgazdasági területek több mint fele minősül KAT-nak az EU-15 országokban, és az átlagos arány az új tagállamokban is hasonló lehet. Mindamelllett az új tagállamok szélesebb körben fogják a KAT kifizetéseket felhasználni, mint az EU-15 országok. Amíg a régi tagállamok a vidékfejlesztési források átlagosan 12%-át költik a KAT-re (a két új eszközből), addig ez az új tagállamokban 22% körül fog alakulni 2004-2006 között. A KAT-eket leginkább Lettorszában, Szlovákiában és Csehországban, legkevésbé Magyarországon fogják kihasználni [199].

A Vidékfejlesztési Rendelet fontos **16. cikkelye** lehetőséget nyújt a tagállamoknak, hogy speciális KAT kifizetéseket biztosítsanak azoknak a gazdálkodóknak, akik a **Natura 2000** hálózat természetvédelmi területein gazdálkodnak. Ezeken a területeken a kifizetések kompenzálják a gazdálkodókat a gazdálkodás környezetvédelmi megkötéseikért. A 16. cikkely ezáltal a Natura 2000 gyakorlati megvalósítását mozdíthatja elő [90]. Sajnálatosan nem úgy tűnik, hogy sok állam tervezné a 16-os cikkely alkalmazását [198].

Mi a Helyes Gazdálkodási Gyakorlat?

A Helyes Gazdálkodási Gyakorlat (angolul GFP, magyar rövidítése HGGy) az államok vagy a régiók által meghatározott környezeti, élelmiszerbiztonsági és állatjóléti szabványok, melyek betartandók a gazdálkodás során. A HGGy kötelező jogszabályokat, és a jogi követelményeket meghaladó szabványokat, ajánlásokat tartalmaz. A HGGy előírásainak olyan „ellenőrizhető” szabványokat kell tartalmazniuk, amelyek túlzott bürokrácia és költségek nélkül is ellenőrizhetők: pl. egy minimális táblaszegély fenntartása, a túllegeltetés elkerülése, pufferzónák fenntartása megfelelő növényzettel, megfelelő trágyaelhelyezési lehetőségek vagy a növényvédelmi felszerelés megfelelő állapotban tartása [39, 215].

A legtöbb KKE-i ország már közzétette a HGGy követelményeit. Pozitív példa Lettország, amely dán szakértők közreműködésével már 1999-ben megalkotta saját HGGy-át [10].

A HGGy-nak való megfelelés alapkövetelmény azon gazdálkodók számára, akik második pilléres kifizetést kapnak a Kedvezőtlen Adottságú Területekre vagy az agrár-környezetvédelmi programokon keresztül (amelyek az EU mezőgazdasági területek jórésztét lefedik). A 2003-as KAP reform környezeti minimumfeltételeket állított fel minden gazdaságra - azaz környezeti feltételeket az első pilléres közvetlen kifizetésekre való jogosultság megszerzésére. A környezeti minimumfeltételek rendszere tartalmazza a jelenlegi szabályozást és a Helyes Gazdálkodási és Környezeti Feltételeket is. A környezeti minimumfeltételek rendszere és a HGGy részben fedi egymást, részben különbözik. A HGGy-nak való megfelelést legalább a gazdaságok 5 %-ában ellenőrizni kell minden évben, míg a környezeti minimumfeltételek teljesítését csak a gazdaságok 1 %-ában.

Azonban a Bizottság javaslata az új, 2007-2013 közötti időszakot felölelő Vidékfejlesztési Rendeletre, az AKP-ok és KAT-ek kifizetéseinek feltételeként szabott HGGy-ot a környezeti minimumfeltételekhez kötéssel helyettesíti. A gazdálkodóknak mindenképpen be kell tartaniuk ezeket a környezeti minimumfeltételeket, hogy jogosultak legyenek az első pillér közvetlen kifizetéseinek fogadására. A második pilléres extra támogatásokhoz szabott további feltételek a javaslat szerint így értelmüket veszíthetnék. Másfelől a KAT-ben és AKP-okban résztvevő gazdálkodóktól két különálló követelményrendszernek való megfelelést követelni - HGGy és környezeti minimumfeltételek - túl bonyolult és zavaros lenne. A HGGy egyszerű elhagyása helyett a két feltételrendszert egyesíteni kellene egy „kibővített környezeti minimumfeltétel rendszerben”. A KAT, AKP és más vidékfejlesztési támogatásban részesülő gazdálkodókat kötelezni kellene a kibővített feltételrendszernek való megfelelésre. Így a jelenlegi feltételeket megmaradnának, míg a szükségtelen papírmunkát és ellenőrzést el lehetne kerülni.

Erdősítés

Az intézkedés azt célozza meg, hogy a mezőgazdasági területek nagyságát erdősítés útján csökkentse. Az új tagállamok közül Magyarország tervezi a legtöbbet erdősítésre fordítani, míg Lettország és Szlovénia egyáltalán nem építi be ezt az intézkedést saját VFT-ébe. Az erdősítésnek pozitív és negatív hatásai is lehetnek a környezetre és a biodiverzításra nézve. Az erdősítés ökológiai szempontból nem feltétlenül előnyös. Ez a helyi adottságoktól és a fajok kiválasztásától függ [165]. Néhány esetben az erdősítési támogatást arra használták, hogy a fajgazdag gyepeket gyorsan növekvő monokultúrára, fakitermelésre szánt ültetvényekkel helyettesítsék. Ezért a magas természeti értékkel bíró mezőgazdasági területeken, a tájidegen fajokkal való erdősítés megelőzése érdekében, ennek az intézkedésnek az alkalmazását környezeti követelményekhez kellene kötni. Ugyanez vonatkozik a Strukturális Alpokból támogatott erdészeti intézkedésekre is.

Versenyképesség

Ebből a csoportból négy intézkedés - a félig önellátó gazdaságok, a szabványoknak való megfelelés, a termelői csoportok támogatása és a korai nyugdíjazás - része a VFT-eknek. Másokat - fiatal gazdálkodók támogatása, beruházások, feldolgozás és marketing támogatása - a Strukturális Alpok vidékfejlesztési programjaiból finanszíroznak.

Félig önellátó gazdaságok

Az Európai Bizottság szempontjából nagy problémát jelent a nagyszámú félig önellátó gazdaság létezése néhány KKE-i országban, különösen Lengyelországban. Ezért az új tagállamoknak felajánlottak egy speciális, új intézkedést, amely abban segíthet, hogy ezek a gazdaságok ne csupán saját fogyasztásra termeljenek, hanem árutermelő gazdaságokká alakuljanak. Azok a gazdaságok, amelyek beadnak egy, a vállalkozás jövőbeni életképességét bizonyító üzleti tervet, évi 1000 euró segílyt kaphatnak. 2004-2006 között Csehország és Szlovénia kivételével minden KKE-i új tagállam alkalmazza bizonyos mértékben ezt az intézkedést. Ez az intézkedés lehetővé teheti, hogy több kisgazdaság túlélje a „szerkezetváltást”, és fennmaradjon a mozaikos táj és élőhelyszerkezet. Az árutermelési gazdálkodási gyakorlat elfogadása azonban valószínűleg specializációhoz és intenzifikációhoz, valamint környezeti károkhoz vezethet. Ezért az intézkedéshez környezeti feltételeket kellett volna szabni – ez azonban eddig nem történt meg [22]. Emellett a félig önellátásra termelő gazdákat különösen bátorítani kell az ökológiai vagy integrált gazdálkodásra való áttérésre.

Szabványoknak való megfelelés

Ez az új intézkedés abban segíti a gazdálkodókat, hogy igazodjanak a környezetvédelmi, egészségügyi, állatjóléti és munkabiztonsági uniós szabványokhoz. Támogatást azok a gazdálkodók kaphatnak, akik benyújtanak egy tervet a gazdaságuk fejlesztésére, beleértve a környezetgazdálkodás fejlesztését is. Az intézkedés továbbá arra is bátorítja majd a gazdálkodókat, hogy vegyenek részt az új szaktanácsadási rendszerben azzal, hogy társfinanszírozást vállalalnak a gazdaságellenőrzések költségeiben. Az ellenőrök segíthetik a gazdálkodót, hogy biztosíthassa gazdasága megfelelését az uniós követelményeknek és felkészítheti az új tagállamokat a környezeti minimumfeltételek bevezetésére. Amennyiben az intézkedést körültekintően alakítják ki, a környezetre, és a gazdaságok életképességére egyaránt pozitív hatással lehet [22]. Ezt az intézkedést leginkább Észtországban és Magyarországon fogják alkalmazni, míg Csehország egyáltalán nem.

Az idősebb Kovács házaspár kukoricacsöveket választ Csanádapácán, Dél-Magyarországon, amikor az 1 hektáros családi gazdaságuk betakarítása befejeződött.

Képzés

Az előző intézkedéshez hasonlóan a képzésre adott támogatások (a Strukturális Alapokból) nagyon előnyösek lehetnek különösen akkor, ha ráirányítják a figyelmet a környezeti hatásokra és a környezetgazdálkodási technikákra a gazdaságokban.

Egyéb intézkedések

A szerkezetváltást, a modernizációt és a gazdaságok versenyképességének javítását szolgáló további intézkedések mindkét vidékfejlesztési eszköz esetében járhatnak pozitív és negatív társadalmi és környezeti hatással is, attól függően hogyan alakítják ki az egyes tagállamokban. Például a speciális termelői csoportok felállítására és működésére adott támogatások (VFT-ekből) segíthetik a gazdálkodókat megbírkózni az uniós piacokon tapasztalható megnövekedett versennyel, továbbá segíthetnek értékesítési pozíciójuk javításában a nagy kereskedelmi láncokkal szemben. A fiatal gazdálkodóknak nyújtott támogatás (a Strukturális Alapokból) központi jelentőségű az eljövendő nemzedékek vidéken maradása és a vidék hanyatlásának megállítása szempontjából. Az értékesítés és feldolgozás támogatása (a Strukturális Alapokból) biztosíthatja a kis, helyi vágóhidak és tejcsarnokok fennmaradását, csakúgy, mint a bioélelmiszerek elosztó rendszerének kialakítását. A beruházásokra adott támogatások (a Strukturális Alapokból) arra használhatók, hogy elősegítsék a gazdaságok szerkezetváltását a fenntartható rendszerek irányába [216]. Ennek érdekében ezekhez az intézkedésekhez környezeti feltételeket kell szabni, és kimondottan a környezetbarát termelési rendszerek támogatását kell megcélozni [21].

A vidéki tevékenységek diverzifikálása

Ezeknek a Strukturális Alapokból finanszírozott intézkedéseknek a közös célja a mezőgazdaságon kívüli vidéki jövedelemszerzési lehetőségek megteremtése.

A vidéki térségek felzárkóztatása és fejlesztése (33-as cikkely)

Nagyon széleskörű intézkedés, sok alkalmazási lehetőséggel: használható falufejlesztésre, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelmére, a vidéki gazdaság számára nyújtott alapvető szolgáltatások, az agro-turizmus és a kézművesség fejlesztésére, birtokrendezésre-tagosításra, vidéki infrastruktúra, vízgazdálkodás fejlesztésére, a kiváló minőségű helyi mezőgazdasági termékek értékesítésének megszervezésére és környezetvédelemre. Sok ilyen projekt közvetlenül vagy közvetetten erősítheti a vidéki térségek gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatóságát. A források azonban arra is használhatók, hogy környezeti károkat okozó projekteket (pl. utak, vagy öntöző-rendszerek kiépítése) valósítsanak meg [216]. A végeredmény ebben az esetben is az intézkedés megfelelő kialakításán és bevezetésén múlik.

LEADER+

Egy viszonylag kicsi, de fontos és sikeres program, egyike azon Közösségi Kezdeményezésű programoknak, melyeket az EMOGA Orientációs Részlegéből (vagyis a Strukturális Alapokból) finanszíroznak. Figyelemre méltó jellegzetessége, az alulról szerveződő, decentralizált és részvételen alapuló, a helyi gazdasági adottságokban gyökerező megközelítés. A LEADER+ a vidékfejlesztést a helyi akciócsoportok kezdeményezéseinek keresztül támogatja, amelyek kisléptékű, innovatív projekteket dolgoznak ki. A LEADER+ -t mára modellértékű kezdeményezésnek tartják, melyet más vidékfejlesztési intézkedésekbe is be kellene építeni [217].

Következtetések

Ha a célokat megfelelően határozzák meg, a második pillér két vidékfejlesztési eszközének alkalmazása megelőzheti a mezőgazdaság negatív környezeti hatásainak növekedését a csatlakozást követően. Ösztönözheti az ökológiai és más környezetbarát gazdálkodási rendszereket, a helyi élelmiszerfeldolgozást, az agro-turizmust és a vidéki térségek általános felvirágzását. Az eredmények azonban attól függnek, hogy az egyes tagállamok hogyan alakítják ki illetve vezetnek be az intézkedéseket. A nem kormányzati szereplők bevonása a célprogramok kidolgozásába, a monitoringjába és a kiértékelésbe, javíthatja azok hatékonyságát. A jó szaktanácsadói rendszer kialakítása kulcsfontosságú annak érdekében, hogy sok gazdálkodó döntsön a vidékfejlesztési intézkedésekben való részvétel mellett.

A második pillér eszközeit azonban fel lehet használni a termelés intenzitásának fokozására, a gazdálkodói szektor koncentrálására, erdészeti monokultúrák létrehozására és öntözési infrastruktúra kiépítésére is.

A vidékfejlesztési intézkedések között csak két olyan van, amely valamiféle környezetvédelmi alapkövetelmények (a Helyes Gazdálkodási Gyakorlat) betartását követeli meg a csatlakozóktól: az agrár-környezetvédelmi programok (amelyek túlmennnek az alapkövetelményeken) és a Kedvezőtlen Adottságú Területek támogatása. A többi intézkedés is lehet előnyös a környezet szempontjából, de rossz célra is felhasználhatók és környezeti károkat is okozhatnak. Az új tagállamok kormányainak éppen ezért környezeti követelmények betartásához kell kapcsolniuk ezeket a támogatásokat, és elsősorban a környezetbarát termelési rendszerek támogatását kellene megcélozniuk.

2.3.4. Felkészülés a következő időszakra: vidékfejlesztés 2007 és 2013 között

Az EU új tagállamainak 2005-ben meg kell kezdeniük a 2007-2013 közötti időszakra vonatkozó új vidékfejlesztési terveik előkészítését. Az új tagállamoknak akkorra már lesz némi tapasztalatuk a vidékfejlesztési források 2004-2006 közötti felhasználását illetően. Számos dolog fejlesztésre szorul a következő időszakban, a legfontosabb azonban, hogy a tagországok többségében az agrár-környezetvédelmi programokra több forrást szükséges biztosítani. Pozitív tény, hogy 2007 után a most csatlakozó tagállamok már nem csoportosíthatnak át pénzt a második pillérről az első pillérré (ahogy azt Koppenhágában eldöntötték). Ezért az összes forrást célzott vidékfejlesztési intézkedésekre fogják felhasználni.

Az új VFT-ek az új Vidékfejlesztési Rendeleten fognak alapulni, amelyet EU szinten készítenek elő. Az Európai Bizottság által közzétett javaslat számos változást tartalmaz a második pillérré vonatkozóan [25, 91]:

- Különálló „**Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA)**” létrehozása önálló-adminisztrációval. Ez azt jelenti, hogy az 1. célkitűzés alá eső területeken a vidékfejlesztést nem két különálló vidékpolitikai eszköz, hanem egyetlen Vidékfejlesztési Terv fogja meghatározni.
- A második pillérré fordított EU forrásokat a 2003-as kb. 7,5 milliárd euróról 2013-ra 13,2 milliárd euróra, vagyis a KAP összes költségvetésének közel 24 %-ára kell emelni. A növelés jórészt tükrözi az EU-15 országok 25, majd 27 tagállamra bővülését.
- A vidékfejlesztési intézkedések átcsoportosításra és átnevezésre kerülnek. A második pillérré három fő célkitűzésre, ún. tengelyre, azokat további alkategóriákra és 35 egyéni intézkedésre osztanák (beleértve kilenc kimondottan az erdészetre vonatkozó intézkedést).
- A fő célkitűzésekre biztosítandó minimális források: a második pilléres források legalább 15 %-át a versenyképesség tengely, 25 %-át a környezetvédelem és földhasználat tengely és 15 %-át a diverzifikációs tengely mentén kellene felhasználnia minden országnak. Bár a minimális forrásküszöbök ötlete biztosíthatja, hogy az országok közös prioritásokat kövessenek, azonban a jelenleg javasolt százalékok a környezetvédelem és földhasználat tengely szempontjából nem jelentenének nagy előrelépést. Az új tagállamok teljes vidékfejlesztési forrásaiknak (minden eszközt figyelembe véve) már a 2004-2006 közötti időszakban is több mint 25 %-át tervezik a környezetvédelem és földhasználat eszközre fordítani. Ez az elosztás Csehországot jelenleg arra kötelezné, hogy a jelenlegi 72 %-hoz képest 2007 után csökkentse az erre az eszközre fordított kiadásait.
- A források min. 7 %-át a LEADER-re, azaz a helyi akciócsoportok helyi fejlesztési stratégiáira kellene fordítani. Ez egy fontos lépés lenne a LEADER céljainak a második pillér felé való közelítése szempontjából.
- A Kedvezőtlen Adottságú Területek átnevezése hátrányos természeti adottságú területekké, és a források szűkítése. A jelenlegi 16-os cikkely jogcíme helyébe lép a Natura 2000 által érintett mezőgazdasági területekre és erdőkre adható két új kifizetés.
- Az AKP-ok és a KAT-ek kifizetéseinek alapkövetelményeit meghatározó Helyes Gazdálkodási Gyakorlatot felváltaná környezetvédelmi minimumfeltételekhez kötött kifizetések rendszere. Ez a környezetvédelmi szabványok leszűkülését jelentené.
- Az AKP-ok társfinanszírozásának mérséklése (85-ről 80 %-ra az 1. célterületeken) mindössze egy évvel azután, hogy azt a 2003-as KAP reform megemelte. A látszólag kis változás az AKP-okat más intézkedések, pl. KAT-ok szintjére juttatná, ezáltal kevésbé vonzóvá téve őket a tagállamok számára.
- A vidékfejlesztésbe bevont szervezetek hálózatának felállítása nemzeti és uniós szinten is. A hálózatok információkat gyűjtenének és elemeznének, valamint tapasztalatot cserélhetnének a helyes vidékfejlesztési gyakorlatról.

Összességében a javasolt vidékfejlesztési rendelet sok jó ötletet, de számos aggályos pontot is tartalmaz, melyek változtatásra szorulnak. Általánosságban a javaslat nem tesz kísérletet arra, hogy további környezetvédelmi célokat és feltételeket integráljon a második pillérbe, inkább korlátozza a „KAP zöldítését”. Az új tagállamok képviselőinek az Európa Tanácsban és részben az Európai Parlamentben a 2004 őszi tárgyalásokon lesz lehetőségük a javasolt új rendelet javítására.

A második pillér mentén követendő politikai prioritások az új tagállamok számára (a 2007-2013 közötti vidékfejlesztési tervek előkészítéséhez):

1) A vidékfejlesztési források legalább 50 %-át jól kidolgozott, a mezőgazdasági területek nagy részét lefedő agrár-környezetvédelmi programokra kell fordítani, melyek megfelelően ösztönzik a gazdálkodókat a részvételre.

Fotó: Przemyslaw Pokrycki, EPA

Gabona betakarítása Kelet-Lengyelországban...

2) A vidékfejlesztési intézkedések megfelelő kialakítása és bevezetése érdekében alkalmas monitoring és értékelő rendszert kell kialakítani, valamint a folyamat minden fázisába be kell vonni a társadalom kormánytól független képviselőit. A LEADER+ kezdeményezések mintájára alkalmazni kell az alulról szerveződés megközelítését.

3) A vidékfejlesztési intézkedések többségét környezetvédelmi és állatjóléti feltételek teljesüléséhez kell kötni.

Fotó: Peter Hudec, EPA

... és Podunajské Biskupice-n Pozsony mellett, Szlovákiában.

4) A vidékfejlesztési intézkedésekkel elsősorban a környezetbarát termelési rendszerek pl. az ökológiai gazdálkodás támogatását kell megcélozni.

5) Az EU szabványoknak való megfelelést elősegítő támogatást a mezőgazdasági termelés környezetvédelmi, élelmiszerbiztonsági és állatjóléti feltételeinek javítására kell felhasználni.

6) Javítani kell a gazdáknak nyújtott szaktanácsadási szolgáltatások színvonalát. A szaktanácsadási és képzési intézkedések felhasználása során fel kell hívni a figyelmet a környezeti hatásokra és népszerűsíteni kell az agrár-környezetvédelmi programokat.

7) Az Európai Parlamentben és a Miniszterek Tanácsában az új Vidékfejlesztési Rendelet tárgyalása során

- Ellenezni kell a Helyes Gazdálkodási Gyakorlat eltörlését és az agrár-környezetvédelmi programokhoz nyújtott társfinanszírozás csökkentését.
- El kell érni, hogy növeljék a környezetvédelmi és földhasználati tengelyhez rendelt minimális forrásküszöböt.
- El kell érni, hogy a vidékfejlesztési intézkedések többségéhez szabjanak kibővített környezeti és állatjóléti feltételeket.

3. Felhasznált irodalom

- 1 See website of our campaign "Food and Farming: Time to Choose!".
<http://www.choosefoodchoosefarming.org>
- 2 *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004.
<http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 3 „Analysis of the Impact on Agricultural Markets and Incomes of EU Enlargement to the CEECs”. Directorate General for Agriculture. European Commission, 2002.
- 4 Institute of Rural Sciences at the University of Wales, Aberystwyth, May 2004.
<http://www.eisfom.org/press/may04fig.pdf>
- 5 FAOSTAT database, 2004.
- 6 C. Vidal, "Changes in agricultural employment". Eurostat, Statistics in focus, Agriculture and Fisheries, Theme 5 – 14/2001.
- 7 H. Charlier, "Structure of agricultural holdings in the EU by age of holder". Eurostat, Statistics in focus, Agriculture and Fisheries, Theme 5 - 2/2003.
- 8 "Agricultural Situation and Prospects in the Central and East European Countries". European Commission, DG Agriculture, 1998.
- 9 "Koncepce agrární politiky CR pro období po vstupu do EU (2004 - 2013)". Ministerstvo zemědělství České Republiky, 2004. http://www.mze.cz/attachments/koncepce_a_pol_CR.pdf
- 10 "The Future of Rural Areas in the CEE New Member States". Study by Network of Independent Agricultural Experts of the CEE Candidate Countries. European Commission, 2004. http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/reports/ccrurdev/text_en.pdf
- 11 The 2003 Agricultural Year. Farm size table. European Commission, 2004.
http://europa.eu.int/comm/agriculture/agrista/2003/table_en/3541full.pdf
- 12 A. Pouliquen, "Competitiveness and farm incomes in the CEEC agri-food sectors. Implications before and after accession for EU markets and policies". Study contracted by the European Commission, 2001.
- 13 „Enlargement seen boosting EU milk production by 20%”. *Agra Europe*, 19 March 2004.
- 14 M. Maciejczak, "National Agricultural Census 2002 in Poland. Draft analysis of the first results". Central Statistical Office of Poland, 2004.
- 15 Information of the Ministry of Agriculture, Poland, June 2004.
- 16 "Enlargement and Agriculture: Successfully integrating the new Member States into the CAP". Issues paper. European Commission, Brussels, 30 January 2002.
- 17 "Mniej gospodarstw, więcej działek. Prognoza zmian do 2020 roku". *Rzeczpospolita*, 2 February 2004.
http://www.rzeczpospolita.pl/gazeta/wydanie_040202/ekonomia/ekonomia_a_3.html
- 18 "Poles fear the yoke of agri-giants". *The Guardian*, April 29, 2004
- 19 20% of farms set to go out of business in Slovakia. *Agra Europe*, 14 May 2004.
- 20 P.A. Barthelemy (Eurostat), "Changes in agricultural employment." In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 21 A. M. Häring et al., "Impact of CAP measures on environmentally friendly farming systems: Status quo, analysis and recommendations. The case of organic farming". Study contracted by the European Commission, 2004.
http://europa.eu.int/comm/environment/agriculture/pdf/effscap_report.pdf
- 22 J.E. Petersen and Y. Hoogeveen, *Agriculture and the environment in the EU accession countries. Implications of applying the EU common agricultural policy*. Environmental issue report No 37. European Environment Agency, 2004.
- 23 "The Future of Rural Development". European Council of Young Farmers (CEJA), 2003.
- 24 S. Lintunen. "Future of the CAP from the perspective of young farmers". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004.
<http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 25 "Rural Development Next Generation: better, broader, simpler". IP/04/920. European Commission, Brussels, 15 July 2004.

- 26 A. Bauen, J. Woods and R. Hailes, "Bioelectricity Vision: Achieving 15% of Electricity from Biomass in OECD Countries by 2020". Prepared for WWF International and Aebiom by Centre for Energy Policy and Technology at Imperial College London and E4tech (UK) Ltd., 2004. <http://www.panda.org/downloads/europe/biomassreportfinal.pdf>
- 27 M. Jacobs, "Unsafe sex: how endocrine disruptors work". Briefing paper 4, Pesticide Action Network UK, 2001. http://www.psrla.org/pesticides/pesticides_and_health_kit.pdf
- 28 „Důsledky průmyslového zemědělství”. Hnutí Duha, 2002.
- 29 M. P. Vall, C. Vidal (Eurostat), "Nitrogen in agriculture". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 30 G. Solomon, et al. *Pesticides and human health: a resource for health care professionals*. Physicians for Social Responsibility – Californians for Pesticide Reform. Santa Monica – Berkeley – San Francisco, 2000. <http://www.psrla.org/pahk.pdf>
- 31 „Into the mouths of babes: Pesticides in the diet and our children's health". Friends of the Earth, London, 2002. http://www.foe.co.uk/resource/briefings/mouths_babes.pdf
- 32 *Monitoring of Pesticide Residues in Products of Plant Origin in the European Union, Norway, Iceland and Liechtenstein*. 2001 Report. European Commission, 2003.
- 33 J. Pretty and G. Verschuur (eds.), *Agriculture, Environment and Rural Sustainability in Europe*. Friends of the Earth Europe, Pro Natura, 2000.
- 34 J. N. Pretty et al., "An assessment of the total external costs of UK agriculture". *Agricultural Systems*, 65:113-136. 2000.
- 35 E. Hajduk (ed.), *Relationship Between Agriculture, Biodiversity and Environment – Policy, Actors and Opportunity in Bulgaria and Poland*. Polski Klub Ekologiczny and Agrolink, 2003.
- 36 „France bans insecticide after campaign by beekeepers". *Financial Times*, 25 February 2004.
- 37 K. Van Brempt, "Towards a thematic strategy on the sustainable use of pesticides". Report A5-0061/2003, European Parliament, 3 March 2003.
- 38 "PAN UK Review 1999". Pesticide Action Network UK, London, 2000.
- 39 "Moving towards Pesticide Reduction ...realising Best Agricultural Practice in Central and Eastern Europe". Pesticide Action Network Germany, Hamburg, 2004. <http://www.pan-germany.org>
- 40 S. Lucas, M. Pau Vall (Eurostat), "Pesticides in the European Union". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 41 *Environmental Taxes - Implementation and Environmental Effectiveness*. Environmental issue report No 1. European Environment Agency, Copenhagen, 1996. http://reports.eea.eu.int/92-9167-000-6/en/tab_content_RLR
- 42 P. H. Peterson, "Working with Danish farmers for pesticide use reduction". In: *Report of the Pesticide Action Network Conference 2003*. PAN Europe. Ishøj, Denmark, 21-22 November 2003.
- 43 „Denmark hails success of farm pollution measures". *Agra Europe*, 13 February 2004.
- 44 "Review on Obsolete Pesticides in Eastern and Central Europe." Danish Environmental Protection Agency DANCEE, May 2001.
- 45 J. Petrlík, M. Havel, J. Přibyllová (eds.), *POPs. Poison in the Heart of Europe II*. European Working Group of IPEN, Prague, May 2001.
- 46 H. Grávina, „Learning from previous experience: CAP and agriculture in Spain." In *The Capacity-Building Manual*. Friends of the Earth Europe, Brussels, 2003. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/CBM.pdf>
- 47 S. Smolka (ed.), "Pesticide Action Handbook: A Guide for Central and Eastern European NGOs ...and others". Pesticide Action Network Germany, Hamburg, 2003.
- 48 "Towards a thematic strategy on the sustainable use of pesticides". COM (2002) 349 final. European Commission, 2002.
- 49 "'Tips and Tricks' for Water Framework Directive Implementation". World Wildlife Fund for Nature and European Environmental Bureau, 2004. <http://www.eeb.org/activities/water/200403%20EEB%20WWF%20Tips%20&%20Tricks.pdf>
- 50 "EU Water Policy - The quality of National Transposition and Implementation - A Snapshot". European Environmental Bureau, 2004. <http://www.eeb.org/activities/water/11-WFD-implementation-quality-a-snapshot-EEB-May2004.pdf>

- 51 "Agriculture and the environment". Fact sheet. DG Agriculture, European Commission, 2003.
- 52 F. Fay, "Impact of agri-environment measures" In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 53 "Suggested text for a pesticides use reduction directive in Europe." Pesticide Action Network, 2002. <http://www.pan-europe.info/downloads/direct.pdf>
- 54 "Bovine spongiform encephalopathy". World Health Organisation Fact Sheet N°113, 2002.
- 55 N. van Larebeke et al., "The Belgian PCB and dioxin incident of January – June 1999: exposure data and potential impact on health". *Environmental Health Perspectives* 109 (3): 265-273. 2001.
- 56 "Foot and Mouth Crisis". Briefing. Friends of the Earth, London, 2001. http://www.foe.co.uk/resource/briefings/foot_mouth_crisis.html
- 57 „Costs of outbreak put at £9bn". *The Guardian*, 17 March 2001.
- 58 T. O'Brien, "Factory farming and human health". Compassion in World Farming Trust, 1997.
- 59 M. Boschma, A. Joaris, C. Vidal (Eurostat), „Concentration of livestock production". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 60 J. Turner, "Factory farming and the environment". Compassion in World Farming Trust, 1999.
- 61 C. Lucas, "Stopping the great food swap: Relocalising Europe's food supply". The Greens, European Parliament, 2001. <http://www.greensparty.org.uk/reports/2001/globalisation/greatfoodswap.html>
- 62 P. Stevenson, "Factory farming and the myth of cheap food. The economic implications of intensive animal husbandry systems". Compassion in World Farming Trust, 1997.
- 63 "Antibiotic Resistance in the European Union Associated with Therapeutic Use of Veterinary Medicines". The European Agency for the Evaluation of Medicinal Products (EMEA), London, 1999.
- 64 L. Garcés, "The use of antibiotics in farm animals. Compromising the welfare of humans and animals alike". Briefing, Compassion in World Farming Trust, 2001.
- 65 "Antibiotics and factory farming". Friends of the Earth Europe, 2002. <http://www.choosefoodchoosefarming.org/health/antibiotics.htm>
- 66 „Time for change: the future for farm animal welfare in Europe". Eurogroup for animal welfare, 2002.
- 67 A. Black, „Opportunities for Animal Welfare under Pillar II of the CAP". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 68 „Reform of the Common Agricultural Policy. Medium-Term Prospects for Agricultural Markets and Income in the European Union 2003 – 2010". DG Agriculture, European Commission, 2003.
- 69 N. Cochrane and R. Seeley, "EU Enlargement: Implications for the New Member Countries, the Enlarged EU, and World Trade". Paper presented at the International Conference Agricultural policy reform and the WTO: where are we heading? Capri, 23-26 June 2003. <http://www.ecostat.unical.it/2003agtradeconf/>
- 70 „Transition Periods and Derogations obtained by the CCs". European Public Health Alliance, working document, 2003.
- 71 „EU enlargement: Questions and Answers on food safety issues". MEMO/03/88, European Commission, Brussels, 5 December 2003.
- 72 J. Rovenský, personal communication and materials of Děti Země, February 2004.
- 73 "Critics Say Smithfield Overwhelms Resources, Family Operations". *Washington Post*, 2 February 2004.
- 74 R. Kennedy Jr. and T. Worcester, "Smithfield's Invasion of Poland". *The Ecologist*, 26 November 2003
- 75 R. Cyglicki, personal communication, 2004.
- 76 „Eastern Europe attracts Danish pig producers". *Agra Europe*, 27 February 2004
- 77 Information of the State Veterinary and Food Administration. SITA – Farm newspaper, 23 April 2004.
- 78 EU concessions to CEECs on food hygiene rules". *Agra Europe*, 20 February 2004

- 79 „Proposed standards for improving the welfare of farm livestock in the EU”. Eurogroup for animal welfare, 2003.
- 80 C. Vidal, "From soil to landscape: a fundamental part of the European Union's heritage". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 81 A. Buček et al., "Analýza povodňových událostí v ekologických souvislostech". Unie pro řeku Moravu, Brno 1998.
- 82 *Balancing the costs: wildlife and modern agriculture*. Royal Society for the Protection of Birds / BirdLife International, 2003.
- 83 „Biodiversity Action Plans in the areas of Conservation of Natural Resources, Agriculture, Fisheries, and Development and Economic Co-operation”. COM (2001) 162 final. European Commission, 2001.
- 84 Royal Society for the Protection of Birds/European Bird Census, 2004.
- 85 S. Mlčoch, J. Hošek, F. Pelc (eds.), *Státní program ochrany přírody a krajiny ČR*. Ministerstvo životního prostředí, Praha 1998.
- 86 Z. Waliczky, 2003. "The future of biodiversity in an enlarged EU: BirdLife's view." *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 87 P. Chylarecki, „Farmland biodiversity in Poland, Natura 2000 and RDP – opportunities and threats”. In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 88 "The potential impacts of the Common Agricultural Policy on farmland bird populations in Central and Eastern Europe”. Royal Society for the Protection of Birds, 2003.
- 89 P.F. Donald, R.E.Green and M.F.Heath, "Agricultural intensification and the collapse of Europe's farmland bird populations”. *Proceedings of The Royal Society of London (B)* 268: 25-29. 2001.
- 90 A. Vakrou, „Natura 2000 and the EU Common Agricultural Policy”. In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 91 "Proposal for a Council Regulation on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD)”. COM (2004) 490 final. Brussels, 14 July 2004. http://europa.eu.int/comm/agriculture/capreform/rurdevprop_en.pdf
- 92 G. Verschuur, J. Pražan, S. Lughofer, Project Team 'Rural Life', *Protecting nature in rural areas outside Natura 2000 – The role of agriculture*. European Environmental Bureau's Biodiversity Working Group, 2003.
- 93 M. Stolze, A. Piorr, A. Häring, S. Dabbert. *The environmental impacts of organic farming in Europe. Vol. 6 of Organic farming in Europe: economics and policy*. Stuttgart-Hohenheim, 2000.
- 94 „State of application of regulation (EEC) No 2078/92: Evaluation of Agri-environment Programmes”. European Commission, 1998. http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/programs/index_en.htm
- 95 L. Montanarella, "Soil at the interface between Agriculture and Environment”. In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
- 96 "Towards a Thematic Strategy for Soil Protection. COM (2002) 179 final". Commission of the European Communities, Brussels, 16 April 2002. http://europa.eu.int/eur-lex/en/com/pdf/2002/com2002_0179en01.pdf
- 97 „Soil protection”. European Environmental Bureau, 2004. <http://www.eeb.org/activities/Soil/main.htm>
- 98 *Europe's water: An indicator-based assessment*. Topic report No 1/2003, European Environment Agency, Copenhagen, 2003.
- 99 A. Sensi, "Agriculture and climate change”. In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999.

- 100 Y. Hoogeveen, J.E. Petersen, K. Balasz, I. Higuero, *High nature value farmland: Characteristics, trends and policy challenges*. European Environment Agency report No 1/2004. Copenhagen, 2004.
- 101 *Agroenvironmentální programy České republiky*. Ministerstvo životního prostředí České Republiky, Praha, 2004.
- 102 "European pastoralism: farming with nature". PASTORAL Project Information Note 8. 2003.
- 103 R.G.H. Bunce, B.S.Elbersen and W.K.R.E. van Wingerden, "Ecological and socio-economic implications of extensive grazing systems in Europe". 2nd Pastoral Workshop, Moieciu de Sus, Romania, 6-9 October 2001.
- 104 R. Uliszak, „The cattle breeding in southern Poland against changes in Polish agriculture – different policy for different regions”. Contribution for the seminar "The impact of Accession on High Nature Value cattle systems in Central and Eastern Europe" organised by The European Forum on Nature Conservation and Pastoralism, Brussels, 3 March 2004.
- 105 M. Staniszevska and E. Hajduk, "Potential impacts of a reformed Common Agricultural Policy in Central and Eastern Europe". Polish Ecological Club, 2002.
<http://www.choosefoodchoosefarming.org/social/enlarge.htm>
- 106 E. Andersen, "HNV farming and pillar 1 support". Note for the seminar "The impact of decoupled payments on High Nature Value Farming Systems" organised by The European Forum on Nature Conservation and Pastoralism, Brussels, 21 January 2004.
- 107 "CAP Single Payment Scheme: Basis for allocation of entitlement: Impacts of the Scheme to be adopted in England." DEFRA, 2004.
<http://www.defra.gov.uk/farm/capreform/webnoterev16.pdf>
- 108 P. Cook, "The Impacts of CAP Mid Term Review Proposals on the Highlands of Scotland". Contribution for the seminar "The impact of decoupled payments on High Nature Value Farming Systems" organised by The European Forum on Nature Conservation and Pastoralism, Brussels, 21 January 2004.
- 109 Based on a contribution by Maret Merisaar, Friends of the Earth Estonia.
- 110 Based on a contribution by Szilvi Sándor, Friends of the Earth Hungary.
- 111 Based on a contribution by Libor Matoušek, Friends of the Earth Czech Republic and on information at <http://www.bilekarpaty.cz>.
- 112 E. U. von Weizsäcker, *Erdpolitik. Ökologische Realpolitik an der Schwelle zum Jahrhundert der Umwelt*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft Darmstadt, 1989.
- 113 „EU Environment Related Indicators”. DG Environment, European Commission, 2004.
http://europa.eu.int/comm/environment/docum/leaflet_environment.pdf
- 114 A. Simms, R. Kumar and N. Robbins, *Collision course: free trade's free ride on the global climate*. New Economics Foundation, London, 2000.
- 115 A. Carlsson, „Greenhouse gas emissions in the life-cycle of carrots and tomatoes”. IMES/EESS Report No. 24. Department of Environment and Energy Systems Studies, Lund University, Sweden, 1997.
- 116 „Proposal for a Council Regulation on the protection of animals during transport and related operations”. COM (2003) 425 final/3. European Commission, Brussels, 5 September 2003.
- 117 P. McKenna, "Opinion of the Committee on the Environment, Public Health and Consumer Policy on the proposal for a Council regulation on the protection of animals during transport and related operations and amending Directives 64/432/EEC and 93/119/EEC". European Parliament, 20 February 2004.
- 118 K. Carstens, "Tainted horsemeat for dinner, anyone?" *European Voice*, 26 February 2004.
- 119 "Czech farmers gain from EU entry". *Agra Europe*, 13 August 2004.
- 120 Based on a contribution by Hector Grávina, Los Amigos de la Tierra (FoE Spain).
- 121 Opinion of the Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare, 11 March 2002.
http://europa.eu.int/comm/food/fs/sc/scah/out71_en.pdf
- 122 "Protection of animals during transport: experience acquired". COS/2001/2085. European Parliament opinion of 13 November 2001.
- 123 "Protection of animals during transport". CNS/2003/0171. European Parliament, 30 March 2004.
- 124 „Farm Council deadlocked over animal transport proposals”. *Agra Europe*, 27 February 2004.
- 125 J. F.M. Swinnen, "Between Transition, WTO, and EU Accession: Agriculture and Agricultural Policies in Formerly Centrally Planned Countries". Paper presented at the International

- Conference Agricultural policy reform and the WTO: where are we heading? Capri, 23-26 June 2003. <http://www.ecostat.unical.it/2003agtradeconf/>
- 126 F. Fischler, "EU Enlargement: A future for European farmers". 9th Carrefour on Animal Production, Gembloux, 21 January 2004.
  - 127 "NMS boost for Danish pigmeat". *Agra Europe*, 23 July 2004.
  - 128 Incoma Research, May 2004. <http://www.incoma.cz>
  - 129 L. Dries, T. Reardon and J. Swinnen, "The Rapid Rise of Supermarkets in Central and Eastern Europe: Implications for the Agrifood Sector and Rural Development". *Development Policy Review*, forthcoming, 2004.
  - 130 „Making links – a toolkit for local food projects”. Sustain, 2000.
  - 131 B. Halweil, *Home Grown: The Case for Local Food in a Global Market*. Worldwatch Institute, 2002.
  - 132 H. La Trobe, "Local food, future directions". Friends of the Earth, London, 2002.
  - 133 "The economic benefits of farmers' markets". Friends of the Earth, London, 2002.
  - 134 „The Impact of out-of-centre food superstores on local retail employment". National Retail Planning Forum, 1998.
  - 135 *Pandora's Lunchbox. The Wonderful World of Gene Technology*. Friends of the Earth, 2001.
  - 136 *Genetically modified crops: a decade of failure [1994 – 2004]*. Friends of the Earth International, 2004.
  - 137 "Impacts of Genetically Engineered Crops on Pesticide Use in the United States: The First Eight Years". Northwest Science Environmental Policy Center, 2003.
  - 138 G. Ramsay, C. Thompson and G. Squire, "Quantifying landscape-scale gene flow in oilseed rape". Final Report of DEFRA Project RG0216. 2003. <http://www.defra.gov.uk/environment/gm/research/epg-rg0216.htm>
  - 139 "Antibiotic Resistance Genes in GM Foods". Briefing. Friends of the Earth, 2001. London. http://www.foe.co.uk/resource/briefings/antibiotic_resistant_genes.html
  - 140 *Genetically modified foods & health: a second interim statement*. British Medical Association, Board of Science and Education, 2004. <http://www.bma.org.uk/ap.nsf/Content/GMFoods>
  - 141 J. Sweet and K. Eastman, *Genetically modified organisms (GMOs): The significance of gene flow through pollen transfer*. Environmental issue report no. 28. European Environment Agency, Copenhagen, 2002.
  - 142 "SOS-Memorandum on the Commission's proposed GMO Seed Directive." Zukunftstiftung Landwirtschaft, Berlin, 2003. http://saveourseeds.org/downloads/memorandum_sos_eng.pdf
  - 143 „The failure of genetically modified foods and crops in Europe.” Briefing, Friends of the Earth International, 2004
  - 144 "GMO-Free Europe. A Guide to Campaigning for GMO-free zones in Europe". Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.gmofree-europe.org>
  - 145 *Will enlargement weaken EU policy on GMOs? A report prepared for ANPED, The Northern Alliance for Sustainability & Friends of the Earth Europe*. Updated version, 2003.
  - 146 "GMO screening: EU Control Network expands to new Member States". IP/04/560. European Commission, Brussels, 29 April 2004
  - 147 „EU races to thwart influx of GM food from east". *The Guardian*, 14 February 2004.
  - 148 „No old GMOs in new Europe! Why reassessment is needed in accession countries". Greenpeace, April 2004.
  - 149 "New Europe" blocks US food import". Friends of the Earth Europe press release, 16 June 2004.
  - 150 F. Offermann, H. Nieberg. *Economic performance of organic farms in Europe. Vol. 5 of Organic farming in Europe: economics and policy*. Stuttgart-Hohenheim, 2000.
  - 151 P. Hau, A. Joaris (Eurostat), "Organic farming". In: *Agriculture, Environment, Rural Development: facts and figures – A challenge for agriculture*. European Commission, 1999. <http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/en/>
  - 152 R.A. Wadsworth et al., "A Review of Research into the Environmental and Socio-Economic Impacts of Contemporary and Alternative Arable Cropping Systems". Centre for Ecology and Hydrology, Natural Environment Research Council, Huntingdon, UK, 2003.
  - 153 B. Dylan Bradley et al., "Integrated Crop Management Systems in the EU". Report for the European Commission, 2002. http://europa.eu.int/comm/environment/agriculture/pdf/icm_finalreport.pdf

- 154 H. Willer and M. Yussefi (eds.), *The World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends – 2004*. International Federation of Organic Agriculture Movements, Bonn, 2004.
- 155 "Výroční zpráva: Kontrola ekologického zemědělství o.p.s". KEZ, Chrudim, 2002.
- 156 "Is organic farming an alternative for the new Member States?" European Environmental Bureau, 2003. <http://www.eeb.org/activities/enlargement/EEb-organic-farming.pdf>
- 157 N. Lampkin, "Converting Europe – the potential for organic farming as mainstream". 11th National Organic Farming Conference, Cirencester, 1999.
- 158 "Exportní příležitosti českého ekologického zemědělství". *Zpravodaj KEZ o.p.s. 2/2001*. Hnutí DUHA/KEZ, 2001.
- 159 "European Action Plan for Organic Food and Farming". Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. COM (2004) 415 final. European Commission, Brussels, 10 June 2004. http://europa.eu.int/comm/agriculture/qual/organic/plan/index_en.htm
- 160 Based on a contribution by Daniel Lešinský, Friends of the Earth Slovakia.
- 161 Based on a contribution by Ewa Hajduk, Friends of the Earth Poland.
- 162 U. Sołtysiak, "Organic agriculture in Poland. Evaluation of the current state and perspectives of its development". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 163 D. W. Urwin, *The Community of Europe: A History of European Integration since 1945*. London and New York: Longman, 1991.
- 164 "The Common Agricultural Policy in Transition". European Commission, 1996. http://europa.eu.int/comm/publications/archives/booklets/move/09/txt_en.htm
- 165 L. Ribbe, "Environmental Compatibility of the EU Agricultural Budget". Euronatur, Germany, 2002.
- 166 *EU Agriculture and the WTO*. European Commission, 2003. http://europa.eu.int/comm/agriculture/external/wto/backgrou/cancun_en.pdf
- 167 *CAP Reform Summary*. DG Agriculture Newsletter. European Commission, 2003. http://europa.eu.int/comm/agriculture/publi/newsletter/capreform/special_en.pdf
- 168 Council Regulation (EC) No 1782/2003. OJ L 270, 21 October 2003. http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2003/l_270/l_27020031021en00010069.pdf
- 169 A. Barnett, "The background to decoupling". Contribution for the seminar "The impact of decoupled payments on High Nature Value Farming Systems" organised by The European Forum on Nature Conservation and Pastoralism, Brussels, 21 January 2004.
- 170 C. Roeder-Rynning, "Impregnable Citadel or Leaning Tower? Europe's Common Agricultural Policy at Forty". *SAIS Review*, XXIII(1). 2003.
- 171 „Before - After”. DG Agriculture. European Commission, 2003. http://europa.eu.int/comm/agriculture/capreform/avap_en.pdf
- 172 "Communication from the Commission to the Council and the European Parliament accomplishing a sustainable agricultural model for Europe through the reformed CAP – sugar sector reform". COM (2004) 499 final. Brussels, 14 July 2004. http://europa.eu.int/comm/agriculture/capreform/sugarprop_en.pdf
- 173 "European sugar reform: what, when, and why it matters". WWF and Oxfam, Brussels, 2004.
- 174 "General Budget of the European Union for the Financial Year 2004." European Commission, Brussels, 2004.
- 175 F. Fischler, "Building our Common Future: Policy challenges and budget resources in the enlarged Union 2007-13". Speech by Commissioner Fischler in the Committee on Budgets of the European Parliament, Brussels, 17 March 2004.
- 176 FoEE argued for such eco-standards prior to the CAP reform. See "Food and Farming: Time to Choose! Call for a new CAP: Sustainability, Quality and Local Diversity" Position paper. Friends of the Earth Europe, 2002. <http://www.choosefoodchoosefarming.org/welcome/position.htm>
- 177 "Cross-compliance to cost 1 000 [pounds sterling] per farm in England". *Agra Europe*, 2 April 2004.
- 178 *Rigged rules and double standards*. Oxfam International, London, 2002.
- 179 "Eurostep Dossier on CAP and Coherence: Coherence in EU Policies towards Developing Countries". Eurostep, 1999. http://eurostep.antenna.nl/detail_pub.phtml?page=pubs_position_coherence_cap

- 180 A. Burmann, "Can't Do without It! The EU is Dumping Dairy Exports on a Grand Scale". In: *Stop Dumping: Promote Food Security!* Germanwatch, Bonn, 2004.
- 181 B. Hermelin, "Agricultural Dumping in the Chicken Sector: The Case of Western and Central Africa". In: *Stop Dumping: Promote Food Security!* Germanwatch, Bonn, 2004.
- 182 *Stop Dumping: Promote Food Security!* Germanwatch, Bonn, 2004.
- 183 "Agriculture, food and countryside: Prospects and key issues for the next Common Agricultural Policy". European Farmers Coordination. CPE, Brussels, 2003.
- 184 "Towards sustainability, quality and local diversity: A call for a new CAP reform". Position paper, forthcoming. Friends of the Earth Europe, 2004.
- 185 "The Common Agricultural Policy: How the CAP operates, the key commodities, competitors and markets for the European Union". Background Briefing 1. UK Food Group, Sustain, IEEP, 2002.
- 186 Data from: "Financial framework for enlargement 2004-2006 - Indicative allocation of Commitment and payment appropriations. Copenhagen Package". European Commission, 2002.
http://europa.eu.int/comm/budget/pdf/financialfrwk/copenhagen_package/webtablesEN.pdf
- 187 Data from national programmes for agriculture and rural development financed from Structural Funds, available on websites of the new member states governments, June-July 2004.
- 188 Council Decision 2004/281/EC adopted on 22 March 2004. Official Journal L 93, 30 March 2004. http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2004/l_093/l_09320040330en00010017.pdf
- 189 "A financial package for the accession negotiations with Bulgaria and Romania". European Commission, Brussels, 10 February 2004.
- 190 "Enlargement and agriculture: A fair and tailor-made package which benefits farmers in accession countries". Fact sheet, MEMO/02/301. European Commission, Brussels, 20 December 2002.
- 191 Own calculations based on data available on the website of the European Commission. http://europa.eu.int/comm/index_en.htm
- 192 "Questions and answers – Commission enlargement proposals on agriculture". Memo/02/13. European Commission, 30 January 2002.
- 193 "Enlargement and agriculture: EUR 5.76 billion for rural development in new member states". IP/04/45. European Commission, Brussels, 14 January 2004.
- 194 J. Dwyer, D. Baldock, G. Beaufoy, H. Bennett, P. Lowe and N. Ward, *Europe's Rural Futures - The Nature of Rural Development II: Rural Development in an Enlarging European Union. Comparative report*. Revised version, 2003.
www.ieep.org.uk/PDFfiles/PUBLICATIONS/ERFRevised.pdf
- 195 *EU agriculture and enlargement*. Fact-sheet. DG Agriculture. European Commission, 2002.
- 196 A. Wilkinson, "The SAPARD instrument on the eve of accession". Presented at the conference The Common Agricultural Policy - opportunities and perspectives - Sofia, Bulgaria, 14-16 March 2004.
- 197 A. Wilkinson, "Lessons from SAPARD for NGOs". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004.
<http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 198 "Rural Development Programme (RDP) Matrix". BirdLife International working document, December 2003.
- 199 Data from national draft Rural Development Plans, available on websites of the new member states governments, July 2004.
- 200 "Polish agriculture boosted by EU funds." *Agra Europe*, 18 June 2004.
- 201 "Overview of the implementation of rural development policy 2000-2006". Fact Sheet. European Commission, 2003.
- 202 R. Wardle, „Agri-environmental schemes – limitations and opportunities within the Rural Development Programme to complement Natura 2000". *Integrating Natura 2000, Rural Development and Agri-Environmental Programmes in Central Europe*. Proceedings of the conference held at Goniadz, 2-4 July 2003.
- 203 Own calculation based on rural development data available on the website of the European commission, 2004. http://europa.eu.int/comm/agriculture/rur/countries/index_en.htm

- 204 "Biodiversity Action Plan for Agriculture: 'Emerging elements' for a 2010 roadmap (report from WG2)." Background Paper for Malahide Conference. DG Agriculture. European commission, 2004. www.eu2004.ie/templates/document_file.asp?id=17054
- 205 G. Pisano, "The need for improving Agri-Environmental Measures". IUCN Conference „How to improve agri-environmental measures for biodiversity and sustainable use”, European Parliament, Brussels, 5 February 2004.
- 206 *Implementing Rural Development Plans in Central and Eastern European Accession Countries*. Proceedings. Seminar for Knowledge Exchange, Austria, 24-25 November 2003. World Wildlife Fund for Nature, 2004.
- 207 *Integrating Natura 2000, Rural Development and Agri-Environmental Programmes in Central Europe*. Proceedings of the conference held at Goniadz, 2-4 July 2003. Foundation IUCN Poland, Warsaw, 2004.
- 208 R. Simoncini and S. Milward, "AEMBAC - How to Develop and Implement Effective Local Agri-Environmental Measures: Guidelines for Rural Development Planners and Administrators." IUCN, Cambridge, 2004.
- 209 Slovene Agri-Environmental Programme. Ministry of Agriculture, Forestry and Food. Ljubljana, 2001.
- 210 M. Hrustel-Majcen „Experiences with implementing Agri-Environmental Measures in Slovenia". IUCN Conference „How to improve agri-environmental measures for biodiversity and sustainable use". European Parliament, Brussels, 5 February 2004
- 211 Based on a contribution by Ewa Hajduk (Friends of the Earth Poland) and personal communication, Dorota Metera (IUCN Poland).
- 212 I. Strutzmann, "CAP at the national level: Lessons from Austria". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 213 A. Posch, 2003. "Austrian experience with making CAP work for the environment". In: *EU Accession and Agriculture: Making CAP Work for People and the Environment*. Report of the conference held in Krakow, 6-8 November 2003. Friends of the Earth Europe, 2004. <http://www.foeeurope.org/agriculture/publications/KrakowReport.pdf>
- 214 S. Lughofer, "Agri-Environment-Partnership – Structures & Institutional Arrangements Presentation". In: *Implementing Rural Development Plans in Central and Eastern European Accession Countries*. Proceedings. Seminar for Knowledge Exchange, Austria, 24-25 November 2003. World Wildlife Fund for Nature.
- 215 Harriet Bennett (ed.), "Good Farming Practice in Central and Eastern European Countries". IEEP Seminar Report. Budapest, 7-8 April 2003.
- 216 D. Baldock, J. Dwyer and J. M. Sumpsi Vinas, "Environmental Integration and the CAP: A Report to the European Commission". Institute for European Environmental Policy, 2002. http://europa.eu.int/comm/agriculture/envir/report/ieep_en.htm
- 217 Conclusions of Second European Conference on Rural Development in Salzburg. "Planting seeds for rural futures - building a policy that can deliver our ambitions". MEMO/03/236. Brussels, 21 November 2003.

Friends of the Earth Europe

A Friends of the Earth a legnagyobb környezetvédelmi hálózat a világon, amely a környezet védelméért és a fenntartható társadalmak létrehozásáért kampányol. A Friends of the Earth Europe (FoEE) több mint 30 nemzeti tagszervezetet egyesít, több ezer helyi csoporttal. A FoEE tagcsoportjainak kampányait és projektjeit koordinálja és támogatja, a következő tevékenységi körben: élelmiszerek, gazdálkodás és biotechnológia; éghajlatváltozás, energia, ökoadózás és nukleáris biztonság; globalizáció, kereskedelem, felelősség és fenntartható fejlődés; EU bővítés és regionális programok Közép-, Kelet- és Délkelet-Európában és a Mediterrán országokban. A FoEE „*Élelem és mezőgazdaság*”, „*Ideje választani*” nevet viselő kampányai azt célozzák meg, hogy összefogják a szükséges társadalmi támogatottságot, a KAP valódi zöldreformjáért.

A FoEE honlapja: <http://www.foeeurope.org>

Friends of the Earth tagcsoportjai az új EU tagállamokban:

FoE Bulgaria
Ekoglasnost
PO Box 548
9 Dondukov blvd.
Sofia 1000
Phone: +359 2 986 2221
Fax: +395 2 9881530
E-mail: ekogl@bulnet.bg

FoE Cyprus
PO Box 53411
Limassol 3302
Phone: +357 25 347042
Fax: +357 25 347043
E-mail: foearth@spidernet.com.cy

FoE Czech Republic
Hnutí Duha
Bratislavská 31
602 00 Brno
Phone: + 420 5 45214431
Fax: + 420 5 45214429
E-mail: centrum@hnutiduha.cz
www.hnutiduha.cz

FoE Estonia
Eesti roheline liikumine
PO Box 318
Tartu 50002
Phone: +372 7 422 532
E-mail: info@roheline.ee
<http://www.roheline.ee/>

FoE Hungary
Magyar Természetvédők Szövetsége
Üllői út 91/b
1091 Budapest
Phone: + 36 1 216 7297
Fax: + 36 1 216 7295
E-mail: info@mtvsz.hu
www.mtvsz.hu

FoE Lithuania
Lietuvos zaliuju judejimas
Central Post, PO Box 156
Kaunas 3000
Phone: +370 37 324241
Fax: +370 37 425 207
E-mail: zalieji@zalieji.lt
www.zalieji.lt

FoE Latvia
VAK
Audeju str. 7/9
LV-1966 Riga
Tel.: + 371 6339653
Fax: + 371 6339653
E-mail: vak@com.latnet.lv
www.vak.lv

FoE Poland
Polski Klub Ekologiczny
ul. Kaszubska 2
44-100 Gliwice
Phone: +48 32 2318591
Fax: +48 32 2318591
E-mail: biuro@pkegliwice.pl
www.most.org.pl/pke-zg

FoE Slovakia
Centrum pre podporu miestneho aktivizmu
Ponicka Huta 65
97633 Poniky
Phone: + 421 48 419 33 24
Fax: + 421 48 419 33 24
E-mail: cepa@changenet.sk
www.cepa.sk